

order enligt gällande föreskrifter skulle utfärdas tre veckor före inställelsedagen samt att framställningen därför icke föranledde någon åtgärd av generalintendenten.

I sin skrift till militieombudsmannen anförde Tuneld i sin egenskap av ordförande i förenämnda förening bland annat:

Tuneld tilläte sig ifrågasätta lämpligheten av det inkallelseförfarande, som tydligen gällde för intendenturkåren. Vad som ur föreningens synpunkt ställde detta förfarande i egendomlig dager vore den omständigheten, att Konungens beslut därigenom de facto förvanskades. Den inkallade måste i förevarande fall även avvakta en inventering av förrådet m. m., sedan hans ersättare inställt sig. Konungens beslut bleve därför icke effektivt för föreningens del förrän i det närmaste en månad förflutit från dagen för dess fattande.

Generalintendenten anförde i infordrat yttrande bland annat:

Genom arméorder den 17 oktober 1940 nr 26: 9 hade de militära myndigheterna anbefallts att om möjligt bereda den inkallade personalen en tidsfrist av minst tre veckor för ordnande av personliga angelägenheter. Denna föreskrift följdes i så stor utsträckning som vore möjligt vid de inkallelser som reglerades av generalintendenten. Avvikelse skedde endast när så vore oundgängligen nödvändigt på grund av högre myndighets order eller till följd av inträffade sjukdomsfall. Måres framställning om hempermittering hade icke passerat intendenturkårens chefsexpedition. Några förberedelser för snabbare inkallelse av eventuellt erforderlig ersättare hade därför icke kunnat vidtagas. Omkring den 20 september 1944 torde erforderlig avlämning ha medhunnits och Måre kunnat hempermitteras.

Chefen för lantförsvarets kommandoexpedition yttrade i avgivet utlåtande:

Hempermittering eller hemförlovning, som anbefallts på generalorder, skulle effektueras så snart ske kunde. Härmed förstodes *omedelbart*, därest ersättare icke erfordrades eller tjänsten utan olägenhet kunde bedrivas utan den (de) hempermitterade, till dess ersättare hunnit inkallas. Krävdes däremot oundgängligen avlämning mellan avgående och tillträdande befattningshavare, finge med hempermitteringen anstå till dess sådan kunnat ske. Bestämmelserna i den av chefen för armén utfärdade ordern angående tre veckors tidsfrist torde icke äga tillämpning i föreliggande fall, utan de avsåge — såsom framginge av ordalydelsen — fastmera tillfällen där *tillräcklig tid* stode till de inkallande myndigheternas förfogande.

I skrivelse den 24 oktober 1944 till generalintendenten anförde militieombudsmannen, efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit:

Militieombudsmannen anslöte sig till den uppfattning som uttalats av chefen för lantförsvarets kommandoexpedition. Ehuru generalintendenten sålunda enligt militieombudsmannens mening icke förfarit riktigt genom det påtalade handlings sättet, läte militieombudsmannen bero vid vad som förekommit. Militieombudsmannen förutsatte emellertid, att generalintendenten framdeles i förekommande fall komme att tillämpa ifrågavarande bestämmelser i enlighet med den enligt militieombudsmannens mening riktiga tolkning, som givits av chefen för kommandoexpeditionen.

26. Underlåtenhet att företaga erforderliga åtgärder för hempermittering av värnpliktiga, som fullgjort beredskapstjänstgöring under den i viss högkvartersorder föreskrivna maximitiden av 630 dagar.

Av handlingarna i två av värnpliktige fänriken nr 558-69-19 Karl Marklund och värnpliktige sergeanten nr 394-69-26 Sven Petter Dahlqvist hos militieombudsmannen anhängiggjorda ärenden angående riktigheten av att de kvarhållits i tjänstgöring sedan de fullgjort 630 dagars beredskapstjänstgöring, i vilka ärenden ställföreträdande militärbefälhavaren för VI. militärområdet och befälhavaren för Umeå försvarsområde inkommit med yttranden, framgår i huvudsak följande:

Marklund, som är född 1897, inryckte efter att i olika omgångar ha fullgjort sammanlagt 620 dagars beredskapstjänstgöring den 15 maj 1944 till tjänstgöring såsom plutonchef å ett skyttekompani, för vilket Umeå försvarsområde var organiserande myndighet. Den 1 juni 1944 inkom till befälhavaren för nämnda försvarsområde en skrivelse från Marklund, vari denne — under åberopande av bestämmelserna i högkvartersorder, arméstaben avdelning O, nr H 26: 21 av den 24 april 1944 — hemställde om befrielse från fortsatt tjänstgöring. Enär ifrågavarande förband måste ha fyra plutonchefer, varav minst en officer, samt Marklund och förbandschefen vid ifrågavarande tid voro de enda officerarna på förbandet, gjordes genom försvarsområdesbefälhavarens försorg framställning om ersättare för Marklund till vederbörande truppregistreringsmyndighet. Denna meddelade emellertid, att till följd av rådande personalbrist allenast två underofficerare kunde ställas till förfogande. I anledning härav vidtogos inga ytterligare åtgärder från försvarsområdesbefälhavarens sida för avlösning av Marklund förrän den 23 juni 1944, då försvarsområdesbefälhavaren — efter erhållet meddelande om att en å förbandet krigsplacerad officer, som åtnjutit uppskov med tjänstgöring till den 21 juni 1944, kunde disponeras å förbandet från och med den 22 i samma månad — vidarebefordrade Marklunds skrivelse till militärbefälhavaren för VI. militärområdet. Marklund hempermitterades därefter den 1 juli 1944. — Dahlqvist, som är född 1906, inryckte efter att i olika omgångar ha fullgjort sammanlagt 618 dagars beredskapstjänstgöring den 14 maj 1944 till tjänstgöring såsom kompaniadjutant vid samma kompani som Marklund. Den 3 juni 1944 inkom till försvarsområdesbefälhavaren en skrift från Dahlqvist, vari denne under åberopande av bestämmelserna i förenämnda högkvartersorder hemställde om befrielse från fortsatt tjänstgöring. Enär kompaniet måste ha kompaniadjutant samt lämplig ersättare för Dahlqvist icke kunde anskaffas från annat förband, som organiserats av Umeå försvarsområde, eller från vederbörande truppregistreringsmyndighet, beslutade försvarsområdesbefälhavaren i avbidan på att ersättare för Dahlqvist skulle anskaffas, att skrivelsen tills vidare icke skulle föranleda vidare åtgärd från hans sida. Dahlqvist hemförlovades sedermera den 19 juli 1944.

Efter en redogörelse för vad sålunda förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 21 september 1944 till militärbefälhavaren:

Jämlikt ovan omförmälda högkvartersorder finge sammanlagda beredskaps-tjänstgöringstiden för värnpliktiga av den kategori, varom här vore fråga, allenast då så oundgängligen vore erforderligt utsträckas till 630 dagar. Avsteg från denna bestämmelse medgäves endast vid luftbevakningsförband. Dahlqvist och Marklund borde därför ha hempermitterats efter fullgjorda 630 dagar. Då ersättare för Dahlqvist och Marklund icke kunnat anskaffas genom försvarsområdesbefälhavarens eller truppregistreringsmyndighetens försorg, borde försvarsområdesbefälhavaren ha hänvänt sig till militärbefälhavaren med anhållan om ersättare för dem. Därest icke heller militärbefälhavaren kunnat ställa ersättare till förfogande borde ärendena ha hänskjutits till chefen för armén.

Ehuru försvarsområdesbefälhavaren sålunda enligt militieombudsmannens mening icke förfarit riktigt genom sin uraktlåtenhet att, så snart framgått att varken han eller truppregistreringsmyndigheten kunde anskaffa lämplig ersättare för Dahlqvist och Marklund, vidarebefordra Dahlqvists och Marklunds skrivelser till militärbefälhavaren, hade militieombudsmannen med hänsyn till omständigheterna låtit bero vid vad som förekommit.

Med anledning av innehållet i ett av ställföreträdande militärbefälhavaren avgivet yttrande i det av Marklund anhängiggjorda ärendet, i vilket yttrande framhölls, att försvarsområdesbefälhavaren icke ägt möjlighet att låta avlösa Marklund inom tid, som angäves i förenämnda högkvartersorder, hade militieombudsmannen emellertid ansett sig böra giva militärbefälhavaren del av militieombudsmannens uppfattning beträffande ifrågakomna spörsmål.

27. Angående tjänstledighet från beredskaps-tjänstgöring för undergående av fyllnadsprövning efter avlagd studentexamen. Verkan av att sökanden stod under rapport för förseelse.

I en den 25 augusti 1943 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige korpralen nr 170-37-41 Gunnar Holm bland annat följande:

Holm vore sedan den 22 juli 1943 inkallad i militärtjänstgöring och placerad som gruppchef vid ett fältförband. Som kompanichef fungerade löjtnanten E. A. Jansson. Den 16 augusti hade Holm till Jansson inlämnat en ansökan om tjänstledighet. Då han den 19 augusti infunnit sig å kompaniexpeditionen för att höra efter huruvida ansökningen blivit beviljad, hade han erfarit att så icke varit fallet. I stället hade Jansson givit honom en skarp tillrättavisning med anledning av en förseelse mot disciplinen, vilken Holm begått. Förseelsen hade bestått däri, att han under rastning av hästar en kort stund avvikit ur marschkolonnen och besökt en butik. Holm hade anmodats att återkomma nästa dag för att få definitivt besked angående tjänst-

ledigheten. På kvällen samma dag hade han emellertid erhållit tillsägelse att ånyo infinna sig på kompaniexpeditionen för att höras angående en rapport, som ingivits av plutonchefen, löjtnanten B. Egersten. Rapporten hade avsett dels förut nämnda förseelse och dels en annan förseelse, vållad av missförstånd från Holms sida. Den hade ingivits efter Holms första besök å kompaniexpeditionen, då plutonchefen varit närvarande. Angående tjänstledigheten hade Jansson meddelat, att den ej kunde beviljas, förrän rapporten behandlats av högre myndighet. Något beslut i saken hade ännu icke meddelats. Holm ville påpeka att han för Jansson framhållit att tjänstledigheten kunde ha den största betydelse för hans framtida utbildning vid teknisk högskola. Likväl hade ledighet vägrats honom.

Jansson anförde i avgivet yttrande i huvudsak följande:

Den 16 augusti 1943 hade Holm inlämnat en ansökan om tjänstledighet under tiden den 19—25 samma månad. Jansson hade upplyst, att han enligt gällande bestämmelser kunde bevilja tjänstledighet endast i tre dagar, varvid Holm ändrat tiden till den 21—23 augusti. Då någon brådska med tjänstledighetens beviljande alltså icke varit för handen, hade Holm anmodats att återkomma efter några dagar för att erhålla besked. Att Holm enligt ansökningen bifogat intyg haft vägande skäl för tjänstledighet, hade Jansson varit fullt på det klara med. Den 18 augusti hade Egersten omtalat, att Holm vid körning den 16 samma månad utan tillstånd lämnat sin plats i marschkolonnen och besökt en butik omkring 150 meter från förläggningen. På morgonen den 19 augusti hade Holm kommit till kompaniexpeditionen och frågat kompaniadjutanten om tjänstledighetsansökan blivit beviljad. Han hade fått till svar, att den ännu icke behandlats men att den nog komme att beviljas, när kompanichefen anlände. Senare på förmiddagen hade Holm återkommit till kompaniexpeditionen för att på nytt höra efter om tjänstledighetsansökningen beviljats. Jansson, som nu befunnit sig på expeditionen, hade meddelat Holm att Egersten berättat att Holm den 16 augusti lämnat marschkolonnen utan tillstånd. Holm hade anmodats att återkomma påföljande dag för att få definitivt besked angående tjänstledigheten. Under tiden hade Jansson velat överväga saken. Holm hade icke skolat resa förrän klockan 1356 nämnda dag. På eftermiddagen samma dag, samtalen ägt rum, hade Egersten anmält att Holm för honom uppgivit sig vara sjukskriven men att det vid kontroll av sjukrullan befunnits att han på morgonen blivit friskskriven. På detta sätt hade Holm undandragit sig tjänstgöring hela dagen. Med anledning därav hade Egersten beordrats att omedelbart inkomma med skriftlig rapport rörande samtliga Holms förseelser. Holm hade därefter beordrats till kompaniexpeditionen för förhör och han hade därvid erkänt vad som lagts honom till last, varvid han emellertid beträffande sitt undanhållande från tjänstgöring framhållit att detta berott på ett missförstånd och att han trott sig vara sjukskriven. Jansson hade nu förklarar för Holm att tjänstledighet under den avsedda tiden icke längre kunde komma i fråga. Holm hade då föreslagit, att Egersten skulle taga tillbaka sin rapport och lämna in den efter tjänstledigheten, vilket förslag givetvis avvisats av Jansson.

Vid yttrandet fanns fogad den av Holm ingivna tjänstledighetsansökningen, av vilken framgick att denne ansökt om ledighet för att vid Högre allmänna läroverket i Skövde undergå fyllnadsprövning i fysik efter avlagd studentexamen. Till ansökningen hade han fogat ett intyg av läroverkets rektor, utvisande att han anmält sig till nämnda prövning under perioden den 21—28 augusti 1943.

Vederbörande fördelningschef anförde:

Han hade den 24 augusti 1943 jämlikt 52 och 130 §§ strafflagen för krigsmakten ålagt Holm disciplinstraff av vaktarrest i tio dagar utan tjänstgöring för olovligt undanhållande och försummelse av tjänsteplikt med anledning av de förseelser, som funnes omnämnda i Janssons yttrande. Enär Holm befunnits olämplig som gruppchef, hade därjämte det för honom utfärdade konstitutorialet att vara korpral återkallats från och med samma dag.

Efter en redogörelse för vad sålunda i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 10 maj 1944 till fördelningschefen:

Enligt 4 § a) krigsledighetsbestämmelserna finge tjänstledighet beviljas bland annat för enskild angelägenhet av vikt. Såsom sådan kunde jämlikt högkvartersorder, försvarsstaben, nr 26: 8 av den 6 augusti 1943 anses tentamen eller examen. Det torde sålunda ankomma på vederbörande befälhavare att i varje särskilt fall pröva om tentamen eller examen kunde anses vara av sådan betydelse. Med hänsyn till att ifrågavarande fyllnadsprövning varit erforderlig för Holms fortsatta studier vid högskola samt att sådana prövningar anordnades endast ett fåtal gånger årligen, syntes enskild angelägenhet av vikt ha förelegat för Holm. Av utredningen syntes framgå, att tjänsten icke utgjort bestämt hinder för bifall till tjänstledighetsansökningen, utan att denna avslagits endast av den anledningen, att Egersten till Jansson inkommit med rapport om att Holm gjort sig skyldig till vissa förseelser. Givetvis kunde en rapport föranleda, att den brottslige borde finnas tillgänglig i förläggningen. Sedan förhör hållits och saken blivit nödigt utredd, torde emellertid sällan orsak finnas att på grund av rapporten neka vederbörande ledighet, när vägande skäl för sådan föreläge. Det förtjänade framhållas att, enär krigsledighetsbestämmelserna jämte tillämpningsföreskrifterna till dessa torde avse att fullständigt reglera förutsättningarna för tjänstledighet, stadgandena i detta ämne i tjänstgöringsreglementet för armén, enligt vilka bland annat tjänstledighet åt värnpliktig borde beviljas i främsta rummet såsom en uppmuntran för ådagalagt gott uppförande och nit i tjänsten, ej torde vara direkt tillämpliga. Därmed vore dock ej sagt att icke viss hänsyn till sökandens uppförande enligt avgiven rapport skulle få tagas även vid prövning av ansökan om tjänstledighet enligt krigsledighetsbestämmelserna, t. ex. då möjlighet ej funnes att bifalla flera i övrigt lika väl grundade ansökningar om tjänstledighet. I förevarande fall hade emellertid varit fråga om en för Holm viktig angelägenhet. Det vore upplyst att förhör hållits med Holm redan den 19 augusti och att denne därvid i huvudsak erkänt vad

som lagts honom till last. Anledning att för rapportens skull därefter avslå hans begäran om tjänstledighet, syntes därför icke ha förelegat.

Då såsom av det anförda framginge militieombudsmannens synpunkter icke överensstämde med Janssons uppfattning i förevarande fråga, anmodade militieombudsmannen fördelningschefen att låta Jansson få del av skrivelsens innehåll.

28. Fråga om tjänstledighet från beredskapstjänstgöring för landstingsman för beivrande av landstingsmöte.

I en till militieombudsmannen den 7 oktober 1943 inkommen skrivelse anförde förvaltningsutskottet vid Norrbottens läns landsting bland annat följande:

Ledamoten av landstinget, byggnadsarbetaren värnpliktige nr 162-74-24 Helmer Persson i Kalix, hade under tiden för 1943 års landstingsmöte varit inkallad till militärtjänstgöring vid ett fältförband, varför han i vederbörlig ordning till Umeå försvarsområdes stab ingivit ansökan om tjänstledighet ävensom intyg om att han vore vald till landstingsman. Som Persson emellertid icke infunnit sig till landstingsmötet hade telegrafiskt framställts förfrågan huruvida hans ansökan blivit bifallen. Förbandschefen hade som svar härå i telegram den 7 september 1943 meddelat att Persson icke beviljats tjänstledighet. I landstingets namn hade följande dag telegrafiskt hos förbandschefen begärts besked om anledningen till att den begärda tjänstledigheten icke beviljats. Som svar härå icke erhållits hade i telegram den 10 september hemställts om svar å det den 8 september avsända telegrammet. Något meddelande hade emellertid icke inkommit, varför utskottet erhållit i uppdrag att närmare undersöka förhållandena. I anledning av från landstingets kansli den 20 september 1943 till förbandschefen avlåten skrivelse hade därefter inkommit dels den 24 september 1943 en skrivelse från expeditionsofficeren vid förbandet, sergeanten Håkan Utterström, och dels den 27 september 1943 en skrivelse från tjänstförrättande befälhavaren för Umeå försvarsområde, stabschefen kaptenen Sven Huldt. Då av nämnda skrivelser framginge att ifrågavarande ärende behandlats med visst godtycke samt utan nödig hänsyn till att fråga vore om kommunalt förtroendeuppdrag, hemställde utskottet att militieombudsmannen måtte vidtaga de åtgärder som kunde påfordras bland annat för förhindrande av ett uppreparande i liknande fall.

I skrivelsen från Utterström meddelades att förbandschefen befunne sig på krigspermission och icke återförväntades förrän den 28 september varjämte upplystes att landstingets telegrafiska förfrågningar i ärendet överlämnats till stabschefen (vid försvarsområdesstaben) för besvarande samt att avskrift av skrivelsen av den 20 september av Utterström översänts till försvarsområdesstaben.

Kaptenen Huldt anförde i ovannämnda den 27 september 1943 till lands-

tingets expedition inkomna skrivelse bland annat följande: Perssons ansökan om tjänstledighet, vilken den 2 september 1943 inkommit till försvarsområdesstaben, hade på grund av personalbrist avstyrkts av förbandschefen. Med hänsyn härtill och på grund av den utomordentligt stora militära betydelsen av de arbeten, med vilka det förband som Persson tillhörde varit sysselsatt, hade försvarsområdesbefälhavaren icke funnit skäl bifalla ansökningen. — Beträffande anledningen till att det av landstinget den 8 september 1943 avsända telegrammet icke besvarats anförde Huldt vidare: Utterström hade den 9 september meddelat stabschefen vid försvarsområdesstaben att från landstinget telegrafiskt framställts förfrågan varför Persson icke erhållit tjänstledighet. Stabschefen hade i anledning härav bett Utterström insända telegrammet till försvarsområdesstaben för besvarande, vilket Utterström även omgående gjort. På grund av felexpediering inom försvarsområdesstaben hade försändelsen emellertid kommit att hamna på personaldetaljen. Försvarsområdesstaben hade vid denna tid varit under inflyttning till nya lokaler, och härunder hade försändelsen å personaldetaljen blivit lagd åt sidan bland expedierade handlingar. Först i samband med att avskrift av ovan nämnda skrivelse av den 20 september kommit försvarsområdesstaben tillhanda hade stabschefen erhållit del av telegrammen. Stabschefen hade dagarna omedelbart efter telefonsamtalet med Utterström inom staben frågat efter brev från Utterström. Dessa förfrågningar hade emellertid icke givit något resultat och på grund av den mängd brådskande göromål som förelegat hade saken därefter fallit i glömska. Huldt beklagade livligt missödet med besvarandet av landstingets telegram samt framhöll att det aldrig från stabschefens sida varit ifrågasatt att nonchalera detsamma.

Sedan utskottets anmälan översänts till militärbefälhavaren för VI. militärområdet för utredning inkom ställföreträdande militärbefälhavaren, numera generalmajoren G. Dyrssen, med yttrande från försvarsområdesbefälhavaren, överstelöjtnanten Axel Fredlund, ävensom med eget yttrande.

Fredlund anförde:

Perssons tjänstledighetsansökan hade inkommit till försvarsområdesstaben den 2 september 1943 och hade samma dag av stabschefen, kaptenen Huldt, föredragits för Fredlund. Persson hade vid denna tid varit sysselsatt med arbete av utomordentligt stor militär betydelse. Den arbetspluton som Persson tillhört hade för erhållande av föreskriven krigspermission uppdelats i två olika omgångar. Redan innan Perssons tjänstledighetsansökan inkommit hade chefen för arbetsplutonen tillkännagivit, att den omgång som Persson tillhörde skulle få krigspermission i slutet av september. På grund av personalbrist skulle det ha varit synnerligen olägligt för arbetenas bedrivande att ytterligare därutöver bevilja Persson den begärda tjänstledigheten. Situationen hade alltså varit den att Persson i förhållande till det allmänna haft att fullgöra dels sin militära plikt och dels sin plikt som landstingsman. Att den militära plikten icke utan olägenhet kunnat eftersättas hade varit Fredlund bekant. Vidden av den olägenhet, som skulle uppstå om Persson icke kunde fullgöra sin civila plikt, hade det varit svårare för Fredlund att mäta. I denna situation

hade det blivit för Fredlund avgörande, att ingen ersättare för Persson kunde erhållas i det militära, varemot uppdraget såsom landstingsman givetvis kunde fullgöras av en suppleant. Fredlund hade därför beslutat att avslå framställningen, varom Persson skriftligen underrättats samma dag. Tyvärr syntes Persson icke genast ha meddelat sig med landstingets expedition. Om så skett hade suppleant för Persson kunnat vara tillstädes vid landstingets början den 6 september och icke såsom nu varit fallet först den 8 september. Fredlund hade icke mottagit telegrammen av den 8 och den 10 september 1943. I Fredlunds frånvaro hade Huldt i skrivelse den 25 september upplyst att telegrammen på grund av expeditionens förflyttning blivit undanlagda. Fredlund hade vid undersökning konstaterat riktigheten av denna uppgift. Utskottet hade, enligt vad av det anförda framginge, icke något fog för sitt uttalande, att ärendet skulle ha behandlats utan nödig hänsyn till att det gällt kommunalt förtroendeuppdrag. Något som helst godtycke hade icke därvid förekommit.

Dyrssen förklarade att han, med hänsyn till de skäl som av Fredlund anförts för dennes beslut att vägra Persson tjänstledighet, ansåge Fredlund ha handlat i full överensstämmelse med utfärdade föreskrifter.

Efter en redogörelse för vad sålunda i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 22 augusti 1944 till förvaltningsutskottet följande:

I tjänstgöringsreglementet för armén stadgades i 23 § mom. 9 bland annat att tjänstledighet icke utan synnerligen viktiga skäl borde vägras för utövande av uppdrag som landstingsman. I fråga om personal som fullgjorde krigstjänstgöring — och sådan tjänstgöring fullgjordes av Persson — vore emellertid tjänstgöringsreglementet i detta avseende ej tillämpligt utan reglerades rätten till tjänstledighet genom krigsledighetsbestämmelserna (SFS nr 986/1940). I dessa föreskrevs i 4 § a) att med tjänstledighet avsåges bland annat ledighet som meddelades på grund av angelägenhet av betydelse för det allmänna, samt i 9 § att det ankomme på överbefälhavaren att meddela de närmare bestämmelser om ledighet under krigstjänstgöring som erfordrades. Med stöd av nämnda bemyndigande hade överbefälhavaren den 6 augusti 1943 (högkvartersorder: försvarsstaben nr 26:8) utfärdat vissa bestämmelser, uti vilka bland annat stadgades att ledighet icke vore någon rättighet och att ledighet finge beviljas endast om tjänsten det medgåve. I fråga om beviljande av tjänstledighet på grund av angelägenhet av betydelse för det allmänna innehölle nämnda bestämmelser bland annat följande föreskrift: »För att någon skall kunna få ledighet för angelägenhet av betydelse för det allmänna kräves, att uppdraget ej lämpligen kan skötas av annan. För ledighet att deltaga i kommunalt sammanträde kräves, att vederbörandes närvaro där är nödvändig för ärendenas handläggning. Här bör även beaktas längden av den ledighet, som kräves. En stadsfullmäktige till exempel, vilken tjänst-

gör långt borta från hemorten, kan sålunda endast i sällsynta undantagsfall få ledighet för att bevista ett stadsfullmäktigesammanträde. Om han däremot tjänstgör på eller i närheten av sin bostadsort, bör hans chef, där det utan olägenhet för tjänsten kan ske, ordna det så, att tjänsten ej hindrar honom att delta. Tjänstledighet av detta slag må ej avse någon längre tid; huruvida någon skall av dylik anledning erhålla befrielse från (uppskov eller anstånd med) militärtjänstgöring, avgöres i den härför stadgade ordningen. Chef bör, där så är möjligt, ordna det så, att permission, krigspermission eller tjänstledighet för enskilda angelägenheter förläggas till tidpunkt, då allmänt uppdrag skall utföras.»

Fullgörande av uppdrag som landstingsman vore utan tvivel en angelägenhet av stor betydelse för det allmänna. Vid förhinder för landstingsman kunde visserligen suppleant inkallas att i dennes ställe delta i landstingsmötet, men uppenbarligen vore särskilt från väljarnas ståndpunkt angeläget att den ordinarie landstingsmannen bleve i tillfälle fullgöra uppdraget. Man kunde därför knappast obetingat säga att det förelåge ett sådant uppdrag som lämpligen kunde skötas av annan. Med hänsyn till dessa synpunkter borde enligt militieombudsmannens mening tjänstledighet för fullgörande av landstingsmannauppdrag beviljas såvida detta kunde anses förenligt med tjänsten. Vid avvägande av tjänstens intresse mot angelägenheten att landstingsmannauppdraget fullgjordes av landstingsmannen syntes emellertid ej oriktigt att taga viss hänsyn till att suppleant kunde inkallas. Den av militieombudsmannen nu framförda uppfattningen syntes väl överensstämma med innehållet uti de av överbefälhavaren utfärdade bestämmelserna.

I förevarande fall gäve utredningen icke något fog för antagande att ärendet angående Perssons ansökan om tjänstledighet icke skulle ha avgjorts efter objektiva grunder. Försvarsområdesbefälhavaren hade uppgivit att med hänsyn till angelägenheten att få utfört det arbete, i vilket Persson deltog, det skulle ha varit synnerligen olägligt att bevilja Persson den begärda tjänstledigheten. Enligt försvarsområdesbefälhavarens mening skulle sålunda tjänsten ej ha medgivit bifall till Perssons framställning. Militieombudsmannen kunde icke godtaga försvarsområdesbefälhavarens ståndpunkt. När Persson, såvitt av utredningen framginge, syntes ha fullgjort tjänstgöring vid arbetsplutonen allenast i egenskap av menig, torde ledighet för honom under tiden för landstingsmötet — även om ersättare för honom icke kunnat insättas vid förbandet — ej ha behövt medföra allt för betydande olägenhet beträffande ifrågavarande arbetes behöriga fortskridande. Beslutet om avslag å tjänstledighetsansökningen kunde därför enligt militieombudsmannens uppfattning, med hänsyn till uppdragets betydelse för det allmänna, icke anses ha inneburit en riktig tillämpning av de av överbefälhavaren utfärdade föreskrifterna.

Militieombudsmannen funne det anmärkningsvärt att landstingets telegram icke blivit besvarade, även om detta förhållande i viss mån syntes ha berott på tillfälliga omständigheter. Någon avsikt att nonchalera landstinget kunde emellertid ej antagas ha förelegat. Det borde ankomma på försvars-

områdesbefälhavaren att vidtaga erforderliga åtgärder till förhindrande av ett återupprepande av en dylik försummelse.

Militieombudsmannen hade givit försvarsområdesbefälhavaren del av skrivelsen.

29. Fråga huruvida tillräckliga skäl förelegat för beslut att omedelbart skilja vid flygflottilj fast anställd furir från hans anställning. Tillika fråga om sättet för upptagande av den utredning, som legat till grund för beslutet.

I en till militieombudsmannen den 29 april 1944 inkommen skrift anförde en förutvarande furir vid Jämtlands flygflottilj i huvudsak följande:

En kväll i början av augusti 1943 under flottiljens förläggning till Romme hed hade anmälaren varit inbjuden till en annan furir, tjänstgörande vid militärsjukhuset å Romme hed. Därvid hade två groggar förtärts. Vid tvåtiden på natten hade anmälaren återkommit till sin förläggning och lagt sig. Två dagar därefter hade anmälaren blivit uppkallad till flottiljchefen på förhör med anledning av en rapport, som inkommit från en på samma logement som anmälaren förlagd sjukvårdsfurir Nilsson. Enligt rapporten skulle anmälaren angivna natt ha kastat sitt vatten på golvet i logementet. Anmälaren hade emellertid ej erkänt rapportens riktighet, enär han ej kunnat påminna sig, att han förfarit på sätt i rapporten uppgivits. Flottiljchefen hade då framhållit, att om anmälaren erkände sin förseelse, vore det möjligt att bestraffa anmälaren med arrest eller varning. I annat fall kunde flottiljchefen ej göra annat än avskeda honom, enär flottiljchefen ej ansåge sig böra behålla en furir, som inte visste vad han gjorde om nätterna. Efter förhöret hade anmälaren beordrats att omedelbart återvända till flygflottiljens depå å Frösön och där invänta vidare order. Några dagar efter återkomsten till depån hade anmälaren genom flottiljorder erhållit kännedom om att han från och med den 15 augusti 1943 avskedats från sin anställning på stat.

I anslutning härtill uppgav anmälaren, att han icke någon gång tidigare under sin militära tjänstgöring under tiden den 1 november 1939 till den 15 augusti 1943 erhållit någon som helst varning eller bestraffning. Anledningen till att han dröjt så länge med att vända sig till militieombudsmannen vore bland annat att han omedelbart efter avskedet från flottiljen erhållit anställning vid brandkåren i Östersund, vilken anställning han emellertid efter en och en halv månad fått lämna med anledning av de omständigheter som legat till grund för hans avsked från flottiljen.

Anmälares skrift översändes till flottiljchefen med anhållan om upplysningar i ärendet.

I skrivelse till militieombudsmannen anförde flottiljchefen:

Någon av de första dagarna i augusti 1943 hade tjänstgörande flottiljläkaren, doktor Olsson, inlämnat en rapport med förmålan att anmälaren låtit sitt vatten på golvet i logementet. Sjukvårdsfuriren Nilsson hade person-

ligen varit vittne därtill. Dessutom hade det varit en våt fläck på golvet följande morgon. Någon tvekan om att anmälararen utfört handlingen hade icke förefunnits. Med anledning av det passerade hade flottiljchefen kallat in anmälararen till förhör, varvid denne förnekat att han gjort sig skyldig till vad som rapporterats. Flottiljchefen hade då framhållit för anmälararen, att någon tvekan knappast kunde råda om saken, enär Nilsson, som vore mycket vederhäftig, personligen varit åsyna vittne till förseelsen samt att övriga kamrater på logementet följande morgon sett spåren av vad som skett. Eftersom anmälararen alltjämt förnekat rapportens riktighet och gjort gällande, att han icke kunde erinra sig att han gjort sig skyldig till det rapporterade, hade flottiljchefen framhållit att anledningen därtill kunde vara antingen att anmälararen varit så berusad, att han ej kunde erinra sig vad han gjort, eller att han hade någon defekt på minnet. I förra fallet vore det förklarligt, och om saken ej upprepades behövde förseelsen ej inverka på anmälararens tjänst som sjukvårdsfurir. I det senare fallet vore förhållandet betydligt allvarligare, enär det kunde menligt inverka på tjänsten som sjukvårdsfurir. Det skulle vara ansvarslost att överlämna sjuka i vården av en person, som helt plötsligt förlorade minnet. Flottiljchefen hade framhållit att han i det förra fallet närmast haft anledning att bestraffa anmälararen, men i det senare fallet nödgades han underställa läkare fallet och överväga huruvida ej anmälararen borde skiljas från sin anställning. Anmälararen hade därefter fått avlägsna sig för att söka erinra sig vad som passerat. Vid nytt förhör hade anmälararen alltjämt förnekat, att han vore skyldig till den ifrågavarande förseelsen. — Det hade framkommit, att anmälararen icke skött sin tjänst på ett tillfredsställande sätt. Sjuksystemen och anmälararens kamrater hade meddelat, att han ej vore intresserad av tjänsten, att han vore opålitlig och att han ej skötte sin jourtjänst som sig borde. Med anledning av det senare hade flottiljchefen framhållit för anmälararen, att det vore nödvändigt att överväga anmälararens avskedande, men att dessförinnan ordinarie flottiljläkarens yttrande skulle inhämtas. I ett den 7 augusti 1943 dagtecknat handbrev hade flottiljläkaren meddelat, att anmälararen ej heller tidigare skött sin tjänst såsom sjukvårdsfurir vid flottiljen. Anmälararen hade visat sig äga ringa intresse för sjukvård, men framför allt hade han visat sig vara mycket opålitlig, särskilt vid utövande av jourtjänst. Anmälararen hade antagits vid flottiljen i februari 1943 efter en motsvarande anställning vid Norrlands artilleriregemente. Av läkaren vid regementet hade flottiljläkaren fått tämligen goda vitsord om anmälararen. Anmälararen hade antagits efter en veckas provtjänstgöring vid flottiljen. Den sjuksyster vid flottiljen, som haft det närmaste överinseendet över anmälararen, vore helt av samma uppfattning som flottiljläkaren. Hon hade vid ett par tillfällen sagt till flottiljläkaren, att hon ej hade någon hjälp av anmälararen i sjukvårdsarbetet. Flottiljläkaren hade slutligen uttalat den uppfattningen, att anmälararen snarast borde skiljas från sin befattning som sjukvårdsfurir vid flottiljen. Flottiljchefen hade kallat till sig anmälararen och meddelat denne vad som anförts av flottiljläkaren och att flottiljchefen med anledning därav ansåge sig nödsakad avskeda anmä-

laren i enlighet med vad som funnes föreskrivet i kungörelsen den 15 augusti 1938 (nr 544) angående inträde vid, befordran inom och avgång från flygvapnet § 32, mom. 3 c). Anmälaren hade därefter fått order att återgå till depån för avrustning. Någon gång under hösten 1943 hade brandchefen i Östersund telefonledes begärt upplysningar rörande anmälares avskedande och tjänstgöring i övrigt vid flottiljen, enär anmälaren sökt anställning vid stadens brandkår. Flottiljchefen hade meddelat omständigheterna i samband med anmälares avskedande, men framhållit att närmaste orsaken till avskedandet vore att anmälaren visat sig opålitlig och mindre intresserad av sin tjänst. Vid en den 2 maj 1944 gjord förfrågan rörande orsaken till att anmälaren avskedats från brandkåren hade brandchefen uppgivit, att anmälares endast uppehållit ett vikariat, och då han ej hade någon möjlighet att erhålla fast anställning vid brandkåren hade det ej förelegat anledning att behålla honom vid kåren. Brandchefen hade dessutom ansett anmälares mindre lämplig.

I påminnelser, som anmälares bereddes tillfälle avgiva i ärendet, framhöll anmälares, att han vore oskyldig till vad som i Nilssons rapport lagts anmälares till last. Logementskamraterna hade uppgivit för anmälares, att de ej hört eller sett något av det rapporterade. Något bevis för att den våta fläcken på logementsgolvet uppkommit på sätt uppgivits i rapporten kunde ej presteras. Anmälares bestrede, att han ej skött sig i sin tjänst som sjukvårdsfurir vid flottiljen.

Militieombudsmannen anhöll därefter i skrivelse till flottiljchefen att det vid flottiljchefens förhör med anmälares förda protokollet måtte tillställas militieombudsmannen. I sitt svar uppgav flottiljchefen: När anmälares förseelse hade inrapporterats hade flottiljchefen fått den uppfattningen att det rört sig om en vanlig fylleriförseelse. På grund av att flottiljchefen nyligen tillträtt sin befattning och icke kände till personalen, hade anmälares tillkallats närmast för att flottiljchefen skulle kunna bilda sig en uppfattning om hans karaktär och person samt samtidigt få reda på vad som passerat. Avsikten hade varit att därefter låta regementsofficer i vanlig ordning hålla förhör och upprätta protokoll över förhöret. Med anledning härav hade protokoll ej förts vid flottiljchefens förhör med anmälares. Då emellertid anmälares förnekat förseelsen, som enligt övrig personals utsago vore ostridig, hade det varit flottiljchefens avsikt att låta regementsofficer hålla förhör med honom och sedan hänskjuta målet till krigsrätt. På grund av vad som framkommit vid samtal med den övriga sjukvårdspersonalen rörande anmälares lämplighet som sjukvårdare, hade flottiljchefen ansett sig böra rådfråga flottiljläkaren om anmälares överhuvud taget vore lämplig som sjukvårdsfurir. Detta särskilt med hänsyn till att manskapet yttrat betänkligheter mot sjukvården vid flottiljen. Av vad som framgått av ordinarie flottiljläkarens yttrande samt vid samtal främst med sjuksystemen och övrig sjukvårdspersonal hade fastslagits, att anmälares vore olämplig som sjukvårdsfurir. Flottiljchefens eget intryck av anmälares hade varit, att denne verkade opålitlig och hade mindre god karaktär. Med hänsyn härtill samt till vikten av att sjuk-

vården vid flottiljen sköttes av kompetent och ansvarskännande personal, hade flottiljchefen ansett, att vad som framkommit rörande anmälares olämplighet som sjukvårdsfurir enbart vore skäl nog för att avskeda anmälares. Med hänsyn härtill samt till att ett krigsrättsförfarande med tanke på att flottiljen vid sagda tidpunkt låge i fält skulle ha inneburit kostnader och avsevärd tidsutdräkt utan att detta svarat mot vad som därmed kunde vinnas, hade flottiljchefen icke fullföljt målet i vad avsåge anmälares förseelse.

I skrivelse till flottiljchefen den 18 september 1944 anförde militieombudsmannen efter en redogörelse för ärendet:

Avsked för fast anställt manskap vid flygvapnet kunde enligt § 32 mom. 3 c) i den ovan åberopade kungörelsen den 15 augusti 1938 (nr 544) av flottiljchef meddelas utan ansökan åt den, som visade sig sakna förmåga att tillgodogöra sig rekrytutbildningen eller ådagalade oförmåga i tjänsten eller eljest befundes olämplig för fortsatt utbildning. Nya bestämmelser i ämnet vore meddelade genom kungörelse den 26 maj 1944 (nr 223) angående manskaps och musikelevers anställning vid krigsmakten. Enligt denna kungörelse 13 § mom. d) skulle avsked före utgången av avtalad anställningstid meddelas manskap i fall då vissa angivna skäl förelåge. Under dessa skäl inbegreps ej ådagalagd oförmåga eller olämplighet då fråga vore om furir. Kungörelsen ägde emellertid enligt övergångsbestämmelserna till densamma ej tillämpning beträffande den, som vid kungörelsens ikraftträdande den 1 juli 1944 innehade anställning såsom manskap eller musikelev, utan skulle i sådant fall under löpande anställningstid äldre bestämmelser alltjämt vara gällande.

Av handlingarna i ärendet framginge bland annat att anmälares av regementsläkaren vid Norrlands artilleriregemente erhållit goda vitsord för sin tjänst vid regementets sjukhus. Anmälares hade ej tidigare under sin anställning vid krigsmakten blivit tillrättavisd eller straffad. Det framginge icke att han förut under sin anställning vid flygflottiljen blivit anmodad sköta sin tjänst bättre. Den av flottiljchefen i ärendet verkställda utredningen, som dock ej förefölle så fullständig som varit önskvärt, syntes emellertid ha givit vid handen, att anmälares ej skött sin tjänst på ett tillfredsställande sätt. Ehuru militieombudsmannen ej ansåge sig kunna rikta någon direkt anmärkning mot flottiljchefens beslut, ansåge militieombudsmannen det likväl kunna ifrågasättas, huruvida tillräckliga skäl förelegat att på grund av oförmåga i tjänsten omedelbart skilja anmälares från dennes anställning. Det syntes militieombudsmannen nämligen ej ha varit obilligt att anmälares fått någon ytterligare provningstid, innan ett sådant ingripande som avsked vidtagits. Anmälares hade ju dock efter avslutad utbildning nått ställningen såsom furir. Det kunde härvid påpekas, att enligt de nya bestämmelser, som utfärdats om manskapets anställning vid krigsmakten, avskedande ej skulle kunnat ske. Vad beträffade sättet för upptagandet av den av flottiljchefen verkställda utredningen så hade denna förelegat allenast i form av handbrev

och muntliga utsagor. Med hänsyn till vikten av ett beslut av förevarande slag och i syfte att förebygga varje tanke på godtycke ansåge militieombudsmannen att utredningen borde ha företagits i form av förhör, varöver protokoll upprättats, eller i form av skriftliga yttranden.

Militieombudsmannen hade velat giva flottiljchefen del av sin uppfattning och företoge ej vidare åtgärd i ärendet.

30. Olämplig tid för anordnande av sjukvisitation vid fältförband.

I en den 7 augusti 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 1445 Waller i huvudsak följande:

På grund av en viss tendens hos manskapet vid det fältförband, som Waller tillhörde, att sjukanmäla sig för olika krämpor, hade bataljonschefen för att nedbringa antalet sjukanmälda låtit utsätta revelj för dem som ämnade besöka läkaren till klockan 0500 samt givit order om att dessa — sedan de utspisats enskilt — skulle inställa sig till sjukvisitation klockan 0700. Det förekomme ofta att bataljonschefen själv vore närvarande vid sjukvisitationerna och sökte påverka läkaren att friskskriva de flesta. Att läkaren funne sig i detta förhållande förklarades av hans låga tjänsteställning. De sjukskrivna skulle vidare dagligen infinna sig till sjukvisitation även om läkaren anbefallt nytt besök hos honom först efter några dagar. De olägenheter som härigenom uppkomme för de sjukskrivna kunde man lätt tänka sig, då man visste, att det vore över två kilometers väg till sjukkvarteret. Med hänsyn till att reveljen för sjukbesökarna utsatts så tidigt på morgnarna som vore fallet, måste tydligen vederbörande redan dagen före besöket hos läkaren veta, huruvida han då skulle vara i behov av läkarvård.

I avgivet yttrande anförde bataljonschefen, majoren Hugo Håkansson, bland annat följande: Vid slutet av juni månad 1944 hade kompanicheferna vid en bataljonsrapport anmält för Håkansson, att det förefunnes tendenser till sådana sjukanmälningar, som icke föranledde någon åtgärd från läkarens sida. På fråga av Håkansson hade dåvarande bataljonsläkaren uppgivit, att en del värnpliktiga nog besökte sjukvisitationerna i onödan. Med anledning härav hade Håkansson klargjort för de värnpliktiga, att visserligen ingen sökte hindra dem från att söka läkare, då de vore sjuka, men att den ovana, som börjat vinna insteg, att för minsta skråma eller vid minsta fysiska obehag begiva sig till sjukvisitation ej vore förenligt med goda soldategenskaper. Håkansson hade en gång i veckan personligen övervakat tjänsten vid sjukvisitationerna — dock naturligtvis utan avsikt att påverka läkaren, som helt naturligt arbetade under tjänstemannaansvar. Håkansson hade emellertid delgivit läkaren, som icke förut torde ha tjänstgjort å fältförband, sina erfarenheter av sjukvårdstjänsten i fält samt anmodat denne att noga kontrollera, att personal icke besökte sjukvisitationerna utan att behov av läkarvård förefunnes. Det vore icke riktigt, att Håkansson — såsom angäves i klagoskriften — anbefallt revelj för de sjukskrivna klockan 0500 eller enskild utspisning av de sjukskrivna före sjukvisitationen, som toge sin början klockan 0700.

Håkansson hade emellertid utfärdat en order av följande lydelse: »Sjukanmälda inställa sig fr. o. m. $29/7$ för sjukvisitation vid sjukkvarteret kl. 0700.» Tidpunkten för revej och utspisning bestämdes helt naturligt av respektive kompanichefer. I och med att bataljonen intagit ny grupperingsplats hade inrättats ett sjukkvarter, som vore större än det vid den gamla förläggningen. Därigenom finnes möjlighet för den personal, som ej behövde sändas till militärsjukhus men ändå behövde ständig tillsyn och vård, att inläggas å sjukkvarteret för erhållande av läkarvård. Till följd härav finnes i talten icke några, som vore sjukskrivna i sängläge, och följaktligen ej heller några, som ej kunde förflytta sig till och från sjukvisitation. Något »besök om några dagar» behövde således icke förekomma. Vissa undantag kunde dock finnas såsom exempelvis vid något fall av vrickning, då plats icke funnits i sjukkvarteret. I dylika fall hade det förekommit att vederbörande fått tillstånd av läkaren att visa sig först efter några dagar. Wallers uppgift, att Håkansson, då patienterna fått tillsägelse av läkaren att återkomma först efter några dagar, i stället anbefallt dem att inställa sig hos läkaren redan påföljande dag, vore riktig såtillvida, att bataljonens förutvarande läkare icke tagit med i beräkningen, att ny läkare skulle tillträda och att Håkansson för att möjliggöra för den nye läkaren att snarast få se sina patienter anbefallt, att dessa skulle inställa sig hos denne viss närmare angiven dag. Denna åtgärd hade läkaren för övrigt funnit välbetänkt. Wallers påstående, att vederbörande redan dagen före sjukvisitationen måste veta, huruvida han skulle bliva sjuk, saknade all grund. Kompanicheferna torde nämligen tillhandahålla erforderliga transportmedel. Varje kompani disponerade dessutom två cykelbårlag samt kärror och hästar, vilka även kommit till användning, då så varit nödvändigt.

Chefen för Kronobergs regemente anförde i särskilt yttrande för egen del: Regementschefen hade under pågående beredskapstjänstgöring, i likhet med vad han gjort vid andra förband, gjort sig underkunnig om bland annat hälsotillståndet och sjukvårdsförhållandena vid den ifrågavarande bataljonen. Regementschefen hade därvid kommit till den uppfattningen, att Håkansson visat stort intresse för hithörande frågor. Håkansson hade sålunda icke endast utövat kontroll utan även visat sig mån om att de verkligt sjuka — inom ramen för resurserna — fått tillfälle till god vård. Håkanssons åtgärder hade enligt regementschefens uppfattning förestavats av strävan hos Håkansson att med sin praktiska trupperfarenhet bistå den beträffande militära förhållanden ganska oerfarne bataljonsläkaren med sådana upplysningar och råd, som kunnat tjäna denne till ledning vid bedömandet av exempelvis de sjukanmäldas möjligheter att delta i olika slags övningar. Huvuddelen av bataljonen bestode av värnpliktiga av 1942 års klass, alltså av ungdomar, som nog då och då — i synnerhet på måndagar och inför en som militärläkare orutinerad bataljonsläkare — sökte bli sjukskrivna. Regementschefen tillät sig föreslå, att skrivelsen icke måtte föranleda någon militieombudsmannens åtgärd.

Sedan militieombudsmannen hos försvarets sjukvårdsförvaltning anhållit om dess yttrande i ärendet, inkom sjukvårdsförvaltningen efter verkställd utredning med bland annat yttrande av arméöverläkaren samt eget yttrande.

Armööverläkaren anförde: Av handlingarna framginge, att bataljonen haft en ganska spridd förläggning, att tiden för sjukvisitationen från början varit fastställd till klockan 0800 samt att i samband med att bataljonen erhållit ny förläggning tiden för sjukvisitationen ändrats till klockan 0700. Tillika framginge att revelj för sjukskriven personal genom sjukvårdaren ägde rum klockan 0500 vid ett kompani med sjukänmälan helst i samband med tapto, att tjänstgörande läkaren efter samråd med berörda kompanichefer bestämde »att på de kompanier, som hade längst väg till sjukvisitationen, denna skulle ske $\frac{1}{2}$ till $\frac{3}{4}$ timme senare än på de kompanier, som voro relativt närbelägna», samt att tiden för sjukvisitation sedan den 23 augusti 1944 vore fastställd till klockan 0700 för närliggande kompanier och 0800 respektive 0830 för övriga kompanier. Enligt § 130 mom. 2 i tjänstgöringsreglementet för armén ägde chef efter att ha samrått med läkaren eller på framställning av denne på eget ansvar bestämma sjukvårdstjänsten vid truppförbandet. Av handlingarna framginge icke, huruvida sådant samråd ägt rum. Då bataljonschefen i förevarande fall bestämt tid för sjukvisitationen till klockan 0700, måste de därav uppkomna konsekvenserna vara kända av honom på förhand. Berörda kompanichefer hade att anbefalla sådan tid för revelj och utspisning, att bataljonsordern beträffande sjukvisitation kunde efterföljas. För vissa kompanichefer hade detta tydligen berett svårigheter, vilket föranlett särskild revelj för sjukskrivna klockan 0500 genom sjukvårdaren och sjukänmälan i samband med tapto. Tjänstgörande läkaren hade också i samförstånd med kompanicheferna bestämt annan tid för de avlägset liggande kompanierna, vilken åtgärd enligt handlingarna icke fastställts av bataljonschefen. Sedermera torde dock bataljonschefen från och med den 23 augusti anbefallt skilda tider för närliggande och längre bort förlagda kompanier. Beträffande bataljonschefens åtgärd att anbefalla sjukvisitation klockan 0700 förefölle det som om bataljonschefen efter samråd med läkaren kunnat lämna ungefärlig uppgift om den tid, som krävts för varje kompani, och med hänsyn till den spridda förläggningen kunnat komplettera ordern med särskilda föreskrifter för de avlägset liggande kompanierna. Ur sjukvårdens synpunkt kunde det nämligen icke anses lämpligt, att de sjuka hade revelj före truppen i övrigt, och ur allmän synpunkt torde det icke vara ändamålsenligt att fastställa revelj tidigare än som vore oundgängligen nödvändigt. Först den 23 augusti syntes ett invändningsfritt förfaringsätt ha anbefallts. I vad mån sjukredovisad skulle inställa sig vid sjukvisitation ankomme enligt § 138 mom. 1 i tjänstgöringsreglementet för armén på läkaren att bestämma. Såväl i förläggningen sjukredovisade som delvis tjänstbara (grupp 1 och 2) skulle inställa sig till sjukvisitation enligt läkarens bestämmande. Bataljonschefens ingripande härvid torde av handlingarna att döma få anses som en engångsåtgärd. Det borde vara angeläget för truppbefäl och läkare att meddela den bästa sjukvård, som under förhandenvarande förhållanden kunde lämnas. Detta kunde ernås, om goit samarbete funnes mellan dem och ändamålsenliga åtgärder vidtoges. I förevarande fall vore tydligt, att det funnits brister i fråga om samarbetet och att vissa åtgärder borde ha kunnat föreskrivas med större förutseende. Då enligt vad hittills

vore känt erforderlig sjukvård kunnat meddelas, syntes emellertid inga andra åtgärder behöva vidtagas än att bataljonschefen erinrades om nödvändigheten av att i samråd med bataljonsläkaren fastställa sådan tid för sjukvisitation, att onödiga svårigheter icke uppkomme och att läkaren på eget ansvar handlade den fackliga delen av sjukvården, samt att den verkställda utredningen delgäves de berörda parterna.

Försvarets sjukvårdsförvaltning yttrade bland annat: Ämbetsverket anslöte sig till arméöverläkarens uttalande. Jämlikt föreskrifterna i kapitel II punkt 7 i allmänna utbildningsbestämmelserna för armén (AU) skulle läkarbesiktning utföras under övningstid — dock att då denna understeg 48 timmar i veckan den härigenom erhållna fritiden borde utnyttjas främst för här berört ändamål. Enligt sjukvårdsförvaltningens mening syntes dessa för depå avsedda bestämmelser jämväl böra tillämpas vid fältförband, såvida ej särskilda förhållanden motiverade undantag därifrån.

Efter en redogörelse för vad sålunda i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse den 15 november 1944 till regementschefen:

Såsom arméöverläkaren och sjukvårdsförvaltningen anført vore det nödvändigt att förbandschef i samråd med förbandsläkaren fastställde sådan tid för sjukvisitation att onödiga svårigheter icke uppkomme. Håkanssons handlingssätt härutinnan hade icke varit klanderfritt. Det kunde också, såsom nyssnämnda båda myndigheter framhållit, erinras att läkaren på eget ansvar handlade den fackliga delen av sjukvården.

I frågan om sjukvisitation och annan läkarbesiktning borde företagas under övningstid anslöte militieombudsmannen sig till den av sjukvårdsförvaltningen uttalade uppfattningen. Även vid fältförband borde alltså i regel läkarbesiktning utföras under övningstid, då denna icke understeg 48 timmar.

Regementschefen skulle giva Håkansson del av skrivelsens innehåll.

31. Fraternisering mellan svensk militär gränsvakt och personal tillhörande främmande krigsmakt.

I en den 21 augusti 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktiga nr 146-21-42 Sven Jonsson och nr 1734-21-42 Oscar Sundström följande:

De ville i egenskap av representanter för manskapet vid sitt förband efter moget övervägande anmäla värnpliktige löjtnanten nr 754-44-30 Sven Bertil Gösta Berthammar för grovt oförstånd i tjänsten. Då Berthammar tjänstgjorde som chef för en gränspostering, hade Berthammar vid ett tillfälle efter det manskapet vid posteringen varskott honom om en tysk patrulls ankomst, ofördröjligen uppsökt patrullen samt inlåtit sig i samtal med dess medlemmar. Därvid hade Berthammar demonstrerat en skarpladdad armé-

pistol av 1940 års modell samt åtta mm kulspruteammunition. Han hade förevisat ammunitionen så tydligt, att tyskarna enligt vad han senare uppgivit för manskapet kunnat konstatera, att det varit fråga om stålmanlad ammunition. Ett flertal personer hade bevittnat den ifrågavarande händelsen. Berthammar hade vidare vid tillfället beordrat sina underlydande att nedskryva dagsnyheterna i den svenska radion, som avlyssnades i förläggningen, samt — sedan vederbörande återvänt med anteckningar om nyheterna — givit tyskarna del av desamma. I övrigt hade Berthammar vid flera tillfällen begivit sig mot gränsen, uppenbarligen i syfte att komma i förbindelse med tyskar. En av dessa utflykter hade varat från klockan 1900 till klockan 0100. Om vad som förekommit vid dessa tillfällen kunde emellertid anmälarna icke uttala sig.

Sedan skriften översänts till chefen för Västernorrlands regemente för utredning, inkom denne med protokoll från förhör med anmälarna och Berthammar samt åtskilliga andra personer vid ifrågavarande förband även- som med särskilt yttrande av Berthammar.

Jonsson berättade bland annat: Han hade den 5 juli 1944 i bil kört fältpastorn J. E. Boman med försångare till korum i R. Då han vid framkomsten dit blivit erbjuden att gå fram till gränsen, hade han begagnat sig av detta erbjudande. Berthammar hade medföljt fram till gränsen, där åtskilliga tyskar uppehållit sig. En tysk hade visat sin pistol för Berthammar. Denne hade i sin tur tagit fram sin pistol och gjort en mantelrörelse med pistolen. Då hylsan till en patron därvid kastats ur pistolen men kulan blivit sittande kvar i loppet på pistolen, hade tysken fått titta i denna. Berthammar hade därjämte visat en kula till åtta mm kulspruteammunition för tysken, som fått taga kulan i sin hand. Vid samma tillfälle hade en furir kommit fram till Berthammar och lämnat denne en papperslapp med anteckningar om innehållet i de svenska dagsnyheterna. Berthammar hade därefter översatt anteckningarna för tysken.

Sundström uppgav i huvudsak följande: Han hade icke varit närvarande vid den i anmälningsskriften åsyftade händelsen vid gränsen. Berthammar hade emellertid dagen efter händelsen själv omtalat vad som förekommit vid tillfället. Sundström hade själv vid upprepade tillfällen sett Berthammar cykla i riktning mot norska gränsen. Enär Berthammar givit posteringschefen order att meddela honom varje gång tyskar komme fram till gränsen och Berthammar i övrigt visat sig mycket intresserad av att prata med tyskarna, hade Sundström fått den uppfattningen att Berthammar givit sig ut i avsikt att uppsöka tyskar. Sundström hade bland annat vid ett tillfälle sett Berthammar åka mot gränsen omkring klockan 1830 samt återvända till förläggningen först klockan 2400 samma kväll.

Berthammar berättade vid förhöret: Den 5 juli 1944 hade Berthammar i sällskap med bland andra fältpastorn J. E. Boman gjort ett besök vid den del av gränsen, där ifrågavarande förband varit förlagt. En del tyskar hade vid tillfället varit framme vid gränsen. En av de tyskar, som varit tillstädes, hade Berthammar sett vid gränsen flera gånger tidigare. Tysken hade känt

igen Berthammar och hälsat, varefter en vanlig konversation om väder och vind vidtagit. Tysken hade tagit fram sin pistol och visat hur den fungerade samt att den hade samma kaliber som den svenska armé-pistolen av 1940 års modell. Berthammar hade då i sin tur tagit fram sin pistol samt visat hurusom patronhylsan kastades ut då pistolen avfyrades. Då en patron därvid fastnat i loppet, hade tysken fått känna hur den legat. Berthammar hade även visat tysken kulan till en patron av åtta mm kaliber, som han haft i fickan. Berthammar hade vid tillfället givit order om att de svenska dagsnyheterna skulle nedtecknas och hade därefter givit tyskarna del av anteckningarna. Detta hade dessutom skett vid ett par andra tillfällen. Berthammar hade aldrig gått längre utefter gränsen än upp till en gammal talarstol omkring 20 meter från vägen fram till den svenska gränsposteringen.

Härjämte anförde Berthammar i sitt yttrande bland annat följande: Han ansåge, att anmälningsskriften tillkommit på grund av att han anmält Sundström och en annan värnpliktig till bestraffning för vissa förseelser. Han hade som posteringschef vid upprepade tillfällen kommit i beröring med tyskarna. Han förnekade emellertid på det bestämdaste, att han vidtagit åtgärder för att sammanträffa med dem. Den av Sundström åsyftade ordern att Berthammar skulle varskos, då tyskar komme fram till gränsen, hade tillkommit av den anledningen, att Berthammar i egenskap av posteringschef velat öva kontroll över vad som förekommit. Att Berthammar visat sitt tjänstevapen och en kula till kulspruteammunition ansåge Berthammar icke vara något tjänstefel. Beskrivning över såväl vapnet som ammunitionen funnes i soldatinstruktionen och vore icke någon hemlighet för tyskarna. Den i anmälningsskriften omnämnda utflykten hade varat mellan klockan 1900 och 0100 och hade gällt en vanlig patrullering längs gränsen, som Berthammar i egenskap av posteringschef företagit i sällskap med en furir.

Fältpastorn Boman uppgav bland annat: Berthammar hade vid det i anmälningsskriften åsyftade tillfället den 5 juli 1944 bjudit den omtalade tyske soldaten »på dricka» medan denne bjudit de närvarande på cigaretter. När folk uppenbarat sig på andra sidan gränsen, hade Berthammar kallat ut patrullen.

Värnpliktige nr 438 Danielsson berättade bland annat: Han hade varit vaktchef den 3—10 juli 1944. Av Berthammar hade han erhållit order uppehålla den tyska patrullen tills Berthammar komme genom att tala med den. När Berthammar kom, hade den svenska patrullen order att gå därifrån. Tyskarna kommo ej första dagarna, men de efterföljande dagarna i regel två gånger om dagen, varvid samma historia upprepades. Den 5 juli hade Danielsson sett andra personer följa Berthammar fram och själv följt med.

I skrivelse den 4 november 1944 till regementschefen anförde militieombudsmannen, efter en redogörelse för utredningen i ärendet:

Fraternisering borde ej förekomma mellan svensk militär gränsvakt och

personal tillhörande främmande krigsmakt, gentemot vilken bevakningen vore avsedd. Svensk militär borde ej heller under gränsbevakning träda i förbindelse med sådan personal utom när detta erfordrades med hänsyn till tjänstens krav. Iakttagande av dessa regler betingades av själva ändamålet med gränsbevakningen, för vars effektiva utövande krävdes vaksamhet och försiktighet. I ärendet torde vara utrett att Berthammar vid flera tillfällen under sommaren 1944 inlåtit sig i samtal med medlemmar av den tyska krigsmakten utan att detta syntes ha erfordrats på grund av tjänstens krav. Vid ett av dessa tillfällen hade Berthammar bland annat demonstrerat sin tjänstepistol och därvid låtit en tysk soldat lägga hand på vapnet. Berthammar hade genom sitt handlingssätt särskilt vid sistnämnda tillfälle uppträtt oförståndigt och omdömeslöst. Med hänsyn till omständigheterna låte militieombudsmannen emellertid bero vid en allvarlig erinran till Berthammar om det oriktiga i dennes beteende. Regementschefen skulle giva Berthammar del av skrivelsens innehåll.

32. Den rätt att i järnvägsvagn taga i anspråk och vara bibehållen vid ledig icke belagd plats, som enligt järnvägstrafikstadgan tillkommer en med vederbörlig tågбилjett försedd person, äger giltighet för militärperson vid företagande av resa som enskild färd, varför det icke tillkommer överordnad att härutinnan giva föreskrifter, som innebära ett åsidosättande av nämnda rätt.

I § 20 järnvägstrafikstadgan föreskrives, att resande äger rätt att vid påstigandet för sig själv och sitt sällskap belägga en ledig plats för varje med tågбилjett försedd person, samt att den, som under färden tillfälligt lämnat sin plats, kan fordra att återfå densamma, under förutsättning att han tydligt utmärkt, att sittplatsen är upptagen.

Militärt järnvägsreglemente, som avser att reglera samverkan mellan militärmyndigheter och järnvägsmyndigheter i fråga om militärtransporter, innehåller bland annat följande bestämmelser:

Militärtransporterna utgöras av tjänsteresor, truppförbandstransporter, militärgodstransporter och tjänstledighetsresor. Trupp eller militärgods indelas vid behov av vederbörande militärmyndighet i en eller flera transportenheter (§ 2). I dylikt fall är den till tjänsteställningen främste militäre befälhavaren inom en transportenhet transportchef (§ 19). Vid tjänstledighetsresor beordras vid behov för ordningens upprätthållande personal i erforderlig utsträckning genom försorg av den militärmyndighet, som planlägger transporten (§ 8).

Vidare stadgas i till § 17 samma reglemente utfärdade tillägsbestämmelser, att vid transport av personal under militärt befäl med allmänt trafiktåg vid behov särskilda vagnar eller vagnsavdelningar böra användas, vilka därvid förses med anslaget »Reserverad».

I tjänstgöringsreglemente för marinen (del III A) upptagas bland annat följande föreskrifter:

Officerare och underofficerare samt civilmilitär personal av officers eller underofficers tjänsteklass vid eller i marinen, armén eller flygvapnet eller tillhörande marinens eller arméns reservpersonal eller flygvapnets reserv äga, vid alla tillfällen de bära tjänstedräkt, i vad rör allmän ordning eller ordningen inom krigsmakten, befälsrätt enligt innehavande tjänsteställning över militär och civilmilitär personal, som är iförd tjänstedräkt (§ 45: 5). Underordnad skall visa överordnad uppmärksamhet, heder och aktning samt efterkomma överordnads föreskrifter i vad som rör allmän ordning eller ordningen inom krigsmakten. Överordnad skall såväl i som utom tjänsten förhålla sig värdigt och grannlaga mot underordnad (§ 37: 3). Vad bruk och städat skick — — — fordra iakttages av krigsmakten tillhörande personer såväl i umgänget med varandra, varvid tillbörligt avseende fästes vid högre tjänsteställning, som gentemot allmänheten (§ 59: 11).

Rekrytinstruktionen för kustartilleriet innehåller följande föreskrift:

När helst kustartilleristen ser sig kunna vara överordnad till någon hjälpt. ex. för att öppna eller stänga en dörr, biträda vid kappas på- eller avtagande etc., skall han genast erbjuda sådan hjälp (mom. 150).

I en den 8 januari 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige furiren vid Vaxholms kustartilleriregemente nr 3057-45-41 Åke Mohlin:

Onsdagen den 29 december 1943 klockan 0938 hade Mohlin jämte hans kamrater vid regementet värnpliktiga nr 5872-1-42 S. Bergander, nr 5261-1-42 Kurt Hultman och nr 3744-1-42 Lars Samuelsson skolat avresa med tåg från Norrtälje station för åtnjutande av krigspermission. De hade i god tid anlänt till stationen och tagit plats på tåget i en ledig vagn. Denna hade varit en av Roslagsbanans äldre vagnar, inrättad med särskilda avdelningar för andra och tredje klass. De hade där tagit plats i en liten andraklasskupé för fyra personer. Något anslag eller dylikt varav framginge att kupén varit reserverad hade icke funnits. Mohlin hade sedan tidigare resor känt till, att andra klass icke längre funnes vid Roslagsbanan och att de äldre vagnarna därför i sin helhet finge disponeras av vilka resande som helst. Strax före tågets avgång hade kupédörren öppnats av konstituerade fänriken i kustartilleriets reserv S. E. Bergström, vilken meddelat att Mohlin och dennes kamrater icke finge sitta i denna kupé. På Mohlins fråga om orsaken härtill hade Bergström svarat, att det vore en andraklasskupé och att den därför vore avsedd för officerare. Mohlin hade då meddelat Bergström angående de av Roslagsbanan numera tillämpade principerna för användning av andraklasskupéerna. Bergström hade svarat, att han själv icke ämnade sitta i kupén men att det kanske funnes andra som ville sitta där, varefter han hade avlägsnat sig under det att Mohlin och dennes kamrater suttit kvar i kupén. Omedelbart sedan tåget satt sig igång hade löjtnanten i kustartilleriet E. C.

Fredriksson kommit in i kupén och frågat om Mohlin och dennes kamrater löst biljett till andra klass. Mohlin hade då svarat att så icke varit fallet samt att andra klass överhuvud icke funnes vid Roslagsbanan. »Ni skall lämna kupén i alla fall», hade Fredriksson svarat, »är det uppfattat?» Mohlin hade då frågat om detta vore att betrakta som en order, varpå Fredriksson svarat: »Ja, är det uppfattat?» Mohlin och hans kamrater hade i anledning härav lämnat kupén och uppsökt konduktören för att få ytterligare bestyrkt att deras tidigare uppfattning angående klassförhållandena vid Roslagsbanan varit riktig. Konduktören hade meddelat, att andra klass icke funnes vid järnvägen, att samtliga utrymmen på tåget vore att betrakta som tredje klass samt att inga utrymmen särskilt hade reserverats för officerare. Mohlin och hans kamrater hade därefter medföljt konduktören till den kupé, som de tidigare fått lämna, för att delgiva vederbörande de från konduktören inhämtade upplysningarna. I kupén hade förutom Bergström suttit sektionsassistenten B. Juhlin samt en sergeant i kustartilleriet ävensom en fänrik i sjövärnsskåren. Fredriksson hade icke syns till. Mohlin hade meddelat vad konduktören anfört samt framhållit att det ej varit rätt att de blivit utvisade. Konduktören hade yttrat: »Ja, det är riktigt som han säger, det finns ingen andra klass på tåget; alla ha lika rätt att sitta i dessa kupéer.» Konduktören hade därefter avlägsnat sig. Samtidigt hade fänriken i sjövärnsskåren rest sig och gått ut, varvid han yttrat: »Har furiren haft denna plats förut, så går jag.» De övriga tre hade suttit kvar. Bergström och Juhlin hade uppmanat fänriken i sjövärnsskåren att bliva sittande, då, som den ene uttryckte sig, »detta icke vore något att bry sig om». Fänriken i sjövärnsskåren hade emellertid vidhållit sitt beslut. Mohlin hade därefter ånyo vänt sig till Bergström samt påpekat, att Mohlin icke ansåge att Bergström och hans övriga kamrater handlat riktigt. Mohlin hade slutat med frågan: »Är det nu fänrik Bergströms order att vi inte få sitta här inne?» Bergström hade svarat: »Löjtnant Fredriksson har givit ordern», varefter han tillagt: »Det är så här och det skall vara så här. Skall vi göra upp saken omedelbart?» Mohlin hade upplyst att han ingenting kunde göra då, men att han skulle återkomma, varefter Mohlin och hans kamrater avlägsnat sig. Något ytterligare hade icke inträffat under resan till Stockholm. — Enligt Mohlins mening hade Fredriksson och Bergström icke uppträtt på ett för officer värdigt sätt. Det inträffade syntes Mohlin vara av så allvarlig karaktär att det icke kunde lämnas opåtalat. Därest militieombudsmannen funne anledning föranstalta om åtal, hemställde Mohlin att mot Fredriksson måtte yrkas ansvar för det denne dels egenmäktigt tagit sig befäl, där detta icke lagligen tillkommit honom, dels ock — oaktat han icke kunde ha varit ovetande om att såväl han själv som samtliga officerare och underofficerare på tåget haft biljett till tredje klass — sökt styrka sin order med frågan: »Har ni löst andraklassbiljett?» I fråga om Bergström ville Mohlin ha påtalat Bergströms tillsägelse till Mohlin och dennes sällskap, att de ej finge sitta i den ifrågavarande kupén, ävensom Bergströms förfarande att, sedan Mohlin och dennes sällskap på order av Fredriksson lämnat

kupén, genom att själv taga plats i kupén till egen fördel utnyttja den sålunda uppkomna situationen. Vidare borde läggas Bergström till last att denne vidhållit sitt beslut att sitta kvar även sedan han av konduktören erhållit bekräftelse å de av Mohlin tidigare lämnade uppgifterna. Därest Bergströms fråga till Mohlin: »Skall vi göra upp saken omedelbart?» — såsom frågan av Mohlin och dennes kamrater uppfattats — varit avsedd som en utmaning till envig, borde mot Bergström föras talan om ansvar jämväl härför.

Bergander, Hultman och Samuelsson hade å skriften tecknat att riktigheten av det av Mohlin skildrade händelseförloppet av dem intygades.

Med anledning av innehållet i skriften anhöll militieombudsmannen i skrivelse till chefen för Vaxholms kustartilleriregemente om utredning. Vid förhör som överstelöjtnanten T. Hagelthorn på grund härav höll med Fredriksson, Bergström och Juhlin anförde dessa:

Fredriksson: Han hade den 29 december 1943 färdats med permittentbåt till Norrtälje. Vid båtens ankomst dit klockan 0915 hade han givit order till fänriken Böninger att i förväg begiva sig till de för militärpersonalen abonnerade vagnarna för att reservera platser för officerare och underofficerare. Vid tidigare tillfällen hade det nämligen inträffat att officerare och underofficerare ej erhållit sittplatser. När Fredriksson ankommit till tåget hade Böninger meddelat, att han reserverat plats i den ena av andraklasskupéerna. Det hade emellertid visat sig att samtliga officerare och underofficerare ej fått plats i denna kupé, varför Fredriksson anmodat Mohlin ävensom tre värnpliktiga, som suttit i den andra andraklasskupén, att välja annan plats, enär Fredriksson haft för avsikt att i de båda andraklasskupéerna anvisa platser för officerare och underofficerare. Enär vagnen varit abonnerad för militärpersonal och Fredriksson varit den till tjänsteställningen äldste på tåget, ansåge han att han givetvis haft rättighet härtill. Vid uppgången till de ifrågavarande kupéerna vore utanpå vagnen angivet »andra klass». Fredriksson, som icke känt till att biljett till tredje klass gällt även för dessa kupéer, hade, enär endast officerare och underofficerare ägde rättighet använda andra klass, frågat Mohlin huruvida denne innehade biljett till andra klass. Fredriksson kunde icke erinra sig, att Mohlin sagt att andra klass överhuvud taget ej funnes å Roslagsbanan. Även om Mohlin skulle ha fällt ett sådant yttrande skulle detta dock ej ha inverkat på Fredrikssons åtgärd att reservera plats för officerare och underofficerare i de båda andraklasskupéerna. Enär det varit Fredriksson som givit order om att de båda kupéerna skulle reserveras för officerare och underofficerare ansåge Fredriksson att Mohlin, sedan han hämtat konduktören, bort vända sig till Fredriksson och ej till Bergström.

Bergström: Bergström hade från båten haft sällskap med Böninger. Vid framkomsten till stationen hade Böninger gått in i den ena andraklasskupén för att reservera plats under det att Bergström gått till den andra kupén. Denna hade emellertid varit upptagen av Mohlin och tre andra värnpliktiga. Bergström hade tillsagt Mohlin att lämna kupén enär denna skulle reserveras

för officerare och underofficerare. Mohlin hade i anledning härav frågat Bergström om denne hade befogenhet att giva Mohlin order att lämna kupén. Bergström hade genmält att han, enär vagnen vore reserverad för militärpersonal och försedd med skylten »abonnerad», hade sådan befogenhet. Trots Bergströms tillsägelse till Mohlin och de övriga värnpliktiga att lämna kupén hade dessa suttit kvar och sålunda nonchalerat den givna ordern. Mohlin hade även tillsagt de övriga i kupén att de icke behövde lämna denna. Fredriksson, som anlant omkring fem minuter senare och därvid ej ägt kännedom om Bergströms order, hade därefter i sin tur beordrat Mohlin och dennes sällskap att lämna kupén. Denna order hade icke omedelbart åttlytts, men sedan de i Mohlins sällskap varande värnpliktiga efter några minuter avlägsnat sig hade Mohlin lämnat kupén och hämtat konduktören. De i gången stående officerarna och underofficerarna hade därvid tagits plats i kupén. När konduktören begärt att få se biljetterna hade Mohlin stuckit in huvudet genom kupédörren och sagt: »Det här är ingen andraklasskupé, eller hur, konduktören?» Bergström hade förekommit konduktören genom att säga: »Ja, det vet jag», varpå Mohlin i tydlig avsikt att härigenom förmå de officerare och underofficerare som tagit plats i kupén att lämna denna, yttrat: »Hur skall det bli nu då?» Bergström hade svarat att detta ej förändrade saken enär vagnen vore abonnerad och Fredriksson reserverat plats i de båda andraklasskupéerna. Mohlin hade därefter frågat: »Ger fänriken oss order att vi inte får sitta härinne?», varpå Bergström svarat: »Det har löjtnant Fredriksson redan gjort, så den saken är klar.» Enär Bergström på grund av Mohlins synnerligen oförskämda uppträdande och ton haft för avsikt att skriva rapport på Mohlin, hade han yttrat: »Den här saken skall göras upp omedelbart.» Bergström hade emellertid ansett att uppträdet varit beroende av oförstånd från Mohlins sida och hade därför icke brytt sig om att skriva rapport härom eller att närmare utfråga de vittnen, som varit närvarande under händelseförloppet.

Juhlin: Juhlin hade då han steg upp i vagnen hört Fredriksson giva order till Mohlin och dennes sällskap att lämna kupén. Dessa hade trots detta suttit kvar men hade så småningom lämnat kupén. Juhlin hade därefter jämt de officerare och underofficerare, som stått i gången utanför kupén, tagit plats i denna. Juhlin vitsordade Bergströms uppgifter i vad de avsåge det intermezzo som inträffat sedan Juhlin tagit plats i kupén. Mohlin hade, enligt Juhlins mening, uppträtt synnerligen omilitäriskt och påstridigt. Det förvånade Juhlin, att Mohlin icke omedelbart efterkommit Fredrikssons order. Juhlin hade haft den uppfattningen att ifrågavarande kupéer tillhörde andra klass, enär detta tydligt varit angivet på vagnens utsida. På vagnen hade funnits uppsatt en skylt med ordet »abonnerad». På grund härav och då Fredriksson varit till tjänsteställningen äldst av militärpersonalen å tåget hade Juhlin funnit det fullt riktigt, att Fredriksson ordnat med platser för medföljande officerare och underofficerare. Juhlin ansåge, att Mohlin genom sitt uppträdande felat mot militär ordning under det att Fredriksson och Bergström förfarit riktigt.

Hagelthorn anförde för egen del bland annat: Roslagsbanan hade på Hagelthorns begäran för transport av permittenter Norrtälje—Stockholm med ledning av uppgifter som av Hagelthorn lämnats angående permittenternas antal reserverat visst antal vagnar, vilka försåges med skylten: »Abonnerad för militär». Dessa vagnar stode till förfogande uteslutande för militärpersonal, som även svarade för ordningen i desamma. Å varje permittentresa medföljde en ordningspatrull, bestående av en officer eller underofficer som patrullbefälhavare, ett underbefäl samt tre man. Vid detta tillfälle hade såsom patrullbefälhavare tjänstgjort underofficeren av andra graden S. G. O. Nilsson. I regel vore till permittenttåget kopplad en gammal andraklassvagn, vilkens kupéer av patrullbefälhavaren eller äldste officeren brukade reserveras för officerare och underofficerare.

Chefen för försvarsstabens kommunikationsavdelning uppgav i infortrat yttrande, bland annat, att för ordningens upprätthållande vid tjänstledighetsresor av större omfattning (mer än 25 tjänstlediga eller permittenter) jämlikt högkvartersorder av den 30 november 1940 beordrades tågpatruller, därest icke särskilt transportbefäl (transportchef, vagnchefer) beordrats.

Trafikinspektören vid Stockholm—Roslagens järnvägar anförde i avgivet yttrande:

Sedan hösten 1939 vore andra klass indragen å företagets samtliga linjer. Vissa andraklassvagnar, som icke ombyggs till tredje klass, vore dock alltså jämt försedda med skyltar utmärkande att de vore andraklassvagnar. Dessa skyltar komme att borttagas. Ifrågavarande vagnar användes som reservvagnar lördagar och söndagar samt för militärtransporter. I förevarande fall hade tydligen en dylik vagn varit insatt. Vid beställning av militärtransporter brukade härför erforderligt utrymme reserveras av järnvägen, varefter det tillkomme militären själv att fördela platserna. Järnvägens tjänstemän hade flera gånger observerat att officerare och underofficerare i dylika fall genom platsbeläggning i vanlig ordning för sig reserverat andraklassutrymme. Dylik reservering vore en sak som helt tillkomme de militära myndigheterna och icke järnvägen. Vad av konduktören — enligt vad av handlingarna framginge — uppgivits vore fullt riktigt.

Under hänvisning till § 20 järnvägstrafikstadgan anhöll militieombudsmannen hos järnvägsstyrelsen om yttrande angående frågan huruvida Mohlin och dennes sällskap med hänsyn bland annat därtill att järnvägsvagnen i fråga varit försedd med skylt »Abonnerad för militär» ägt att på grund av nämnda bestämmelse i järnvägstrafikstadgan vara bibehållna vid de platser som av dem tagits i anspråk. Järnvägsstyrelsen anförde i anledning härav följande: Den till järnvägsbefälet av militär lämnade uppgiften om antalet permittenter innebure icke någon vagnsbeställning för militärtransport. Den vore endast en orientering för att järnvägen skulle kunna bedöma, huruvida utrymme i det låg som avsåges vore tillräckligt eller behövde förstärkas. Att några vagnar i lågsättet angivits abonnerade (egentligen reserverade) för militär, hade endast haft innebörden att säkerställa utrymme för det väntade antalet dylika resande, därest tillströmningen av civila resenärer bleve större

än förmodat. Någon annan rätt för den ene eller andre enskilde militäre resanden till viss plats i vagnarna än den, som trafikstadgan angåve i § 20, kunde icke anses uppkomma genom dylik reservering.

Efter en redogörelse för vad sålunda i ärendet förekommit, anförde militieombudsmannen i skrivelse den 9 maj 1944 till chefen för Vaxholms kustartilleriregemente:

Av utredningen i ärendet framginge att ifrågavarande tjänstledighetsresa icke varit anordnad på sådant sätt att den militära personalen färdats såsom trupp indelad i en eller flera transportenheter med militär befälhavare som transportchef. Den järnvägsvagn, vari Mohlin och hans sällskap vid avresan från Norrtälje tagit plats, hade emellertid av Roslagsbanan på begäran av militär myndighet förbehållits permittenter för resa från Norrtälje till Stockholm. Ehuru vagnen varit försedd med skylt: »Abonnerad för militär» hade densamma ej varit att anse som *abonnerad* i egentlig mening. Med nämnda skylt hade järnvägen endast avsett utmärka att utrymmet i vagnen varit reserverat för militär personal. Järnvägen hade härigenom velat säkerställa utrymme för det väntade antalet dylika resande.

Den rätt att i järnvägsvagn taga i anspråk och vara bibehållen vid ledig icke belagd plats, som enligt järnvägstrafikstadgan tillkomme en med vederbörlig tågbiljett försedd person, torde äga giltighet jämväl för person som ägde färdas i vagn eller del av vagn som sålunda reserverats.

Fredriksson och Bergström syntes vilja göra gällande att enär ifrågavarande järnvägsvagn varit reserverad för militär personal nämnda regel icke skulle äga giltighet. Enär transportchef icke varit utsedd samt de permittenter, som från Norrtälje medföljt tåget, sålunda företagit resan som enskild färd, torde det icke ha tillkommit överordnad att — i den mån så icke erfordrats för upprätthållande av ordningen å tåget — i fråga om fördelning av platserna giva föreskrifter som innebure ett åsidosättande av bestämmelsen i § 20 järnvägstrafikstadgan.

Vad beträffade det förhållandet att ifrågavarande järnvägsvagn varit försedd med skyltar utmärkande att den vore en andraklassvagn, hade utredningen givit vid handen att för resor å Roslagsbanan endast tillämpades en prisklass, tredje klass, samt att, jämväl där andraklassvagnar vore insatta i trafik, samtliga utrymmen på tåget vore att betrakta som tredje klass. Militär personal som på grund av gällande bestämmelser vore berättigad att å järnväg färdas i högre klass än tredje ägde sålunda icke att av sådan anledning i dylika vagnar å Roslagsbanan framför annan militärpersonal som åtföljde tåget göra anspråk på platser i ifrågavarande f. d. andraklasskupéer.

Även om det ej utan fog kunde göras gällande att underordnad borde jämväl utom tjänsten i vissa fall, där annan sittplats ej funnes att tillgå, till överordnad avstå sin plats, innebure detta emellertid ej att överordnad skulle vara befogad att i dylika fall giva underordnad order att avstå sin plats.

Av vad ovan anförts framginge att såväl Fredriksson som Bergström —

vilka båda torde ha ägt eller vid tillfället erhållit kännedom om att å Roslagsbanan endast funnes tredje klass — genom att giva Mohlin och dennes sällskap order att avstå sina platser i kupén överskridit sina befogenheter. De hade härigenom även handlat i strid mot tjänstgöringsreglementets föreskrifter att överordnad såväl i som utom tjänsten skulle förhålla sig grannliga mot underordnad. Med hänsyn till omständigheterna funne militieombudsmannen sig emellertid kunna låta bero vid den erinran som innefattades i det anförda.

Regementschefen skulle lämna Fredriksson och Bergström del av skrivelsens innehåll.

33. Fråga om vilka åtgärder som kunna vidtagas för att förhindra att annan än militär trafik framföres å en över enskilt område anlagd s. k. militärväg.

I en till militieombudsmannen den 21 juli 1943 inkommen skrift anförde grosshandlaren Albin Frantz i Malmö bland annat följande:

Frantz vore ägare till ett tomtområde bestående av fastigheterna Räng 6⁷⁸ samt Kämpinge 2¹² och 2¹³ i Rängs socken. Sedan under högsommaren 1941 av ett förband ingenjörtrupper igångsatts arbete för framdragande av en väg över tomten, hade Frantz erbjudit sig att utan kostnad för statsverket upplåta den för vägen erforderliga marken. Frantz hade härvid förbehållit sig dels att kronan skulle bära kostnaderna för uppsättande av ett stängsel av samma slag som i övrigt funnes uppsatt omkring tomten, vilket stängsel skulle avgränsa vägens sträckning genom tomten, dels ock att vägen icke skulle upplåtas för allmän motortrafik. Sedan de uppställda villkoren godkänts av dåvarande befälhavaren för Malmö försvarsområde, översten Allan Ugglå, hade överenskommelsen bekräftats genom ett den 27 november 1941 upprättat skriftligt avtal mellan Frantz å ena samt Ugglå å kronans vägnar å andra sidan. I avtalet stadgades bland annat att marken upplåtes under en tid av femtio år, räknat från den 1 augusti 1941, under förutsättning att markområdet ej genom expropriation eller genom avtal överlättes till vägkassa eller annan myndighet för utbyggande av allmän väg, i vilket fall avtalet upphörde att gälla, samt att vägen endast finge användas för militära ändamål och ej för civil eller annan motortrafik. Nuvarande försvarsområdesbefälhavaren, översten G. af Sillén, hade i cirkulärskrivelse den 2 juni 1943, under förmålan att fråga uppkommit huruvida ifrågavarande väg borde upplåtas för annan civil körtrafik än cykeltrafik, begärt Frantz' yttrande i frågan. I anledning härav hade Frantz i ett den 14 juni 1943 dagtecknat skriftligt svar — under hänvisning till avtalet av den 27 november 1941 — meddelat att någon annan civil körtrafik än med trampcykel icke kunde för Frantz' del medgivas. Försvarsområdesbefälhavaren hade därefter i cirkulärskrivelse av den 2 juli 1943 meddelat, att något allmänt önskemål om vägens avstängning för allmän motortrafik icke föreläge samt att vid förfrå-

gan hos länsstyrelsen meddelats att då vägen icke kunde anses »allmänneligen befaren» något förbud för civil motorfordonstrafik icke lagligen kunde av länsstyrelsen utfärdas, varför några andra åtgärder i fråga om trafiken än de redan vidtagna icke för närvarande kunde ifrågakomma. I ovannämnda avtal vore tydligt utsagt att vägen endast finge användas för militära ändamål och ej för civil eller annan motortrafik. Allmän motortrafik å vägen natt och dag vore störande för sommargästerna samt medförde risk för olyckor, framför allt för barn och åldringar. På grund härav och då vägområdet vore enskild egendom och endast under viss tid upplåtits åt kronan för trängande militära ändamål, ansåge Frantz att vägen borde avstängas för allmän motortrafik. Frantz hemställde i anledning av vad sålunda anförts om militieombudsmannens bistånd för avstängande av vägen för icke militär motortrafik, vad anginge det område där vägen berörde Frantz' tomt. Under förmälan att kronan redan för all trafik avspärrat vägen över en annan fastighet medelst bommar, till vilka endast kronan och markägaren innehade nycklar, anhölle Frantz att kronan måtte åläggas att på enahanda sätt avspärra vägen över hans tomt.

Från försvarsområdesbefälhavaren inkom viss utredning i ärendet.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 5 juli 1944 till Frantz:

Enligt § 1 gällande vägtrafikstadga ägde denna tillämpning jämväl å trafik å enskild väg, nyttjad till farväg. Med sistnämnda uttryck torde avses att vägen användes för körtrafik. I fråga om körning med motorfordon å enskild väg ankomme det enligt 12 § 5 mom. vägtrafikstadgan på ägaren av vägen att avgöra huruvida sådan körning därstädes finge äga rum. Hade trafik med motorfordon å enskild väg icke förbjudits och vore den allmänneligen befaren, ägde länsstyrelsen meddela föreskrifter med avseende å regleringen av dylik trafik i likhet med vad som stadgades i fråga om trafik å allmän väg. Överträdelse av jämlikt dessa bestämmelser utfärdade föreskrifter eller förbud kunde enligt 38 § 1 mom. vägtrafikstadgan medföra straffpåföljd.

Av de återgivna bestämmelserna framginge att ägare av enskild farväg med stöd av vägtrafikstadgan kunde utfärda förbud för trafik å vägen utan att därför fordrades medverkan av myndighet. Det ålåge ägaren att tillse att förbudet bleve på föreskrivet sätt kungjort (se 13 § 1 mom. sista stycket vägtrafikstadgan och kungörelsen den 22 januari 1937 angående vägmärken). Med uttrycket vägens ägare i 12 § 5 mom. vägtrafikstadgan torde i fall där väghållningen ankomme på annan än vägmärkens ägare närmast böra förstås väghållaren. Även i sådant fall torde emellertid jämväl märkens ägare inbegripas under uttrycket såvida verklig olägenhet tillskyndades honom av trafiken å vägen.

Även trafik med annat fordon än motorfordon å enskild farväg torde, där trafiken vore av sådan beskaffenhet, att den medförde verkligt slitage å vägbanan eller synnerlig olägenhet av annat slag, kunna av vägens ägare

med laga verkan förbjudas t. ex. genom anslag vid vägen. För den som med vetskap om förbudet överträdde detsamma torde kunna inträda straff enligt 20 kap. 6 § allmänna strafflagen för egenmäktigt förfarande eller enligt 19 kap. samma lag för skadegörelse.

Den s. k. militärväg varom i ärendet vore fråga syntes vara att betrakta som en enskild ej allmänneligen befaren farväg. Försvarsområdesbefälhavaren torde därför i egenskap av väghållare för kronans räkning äga att med stöd av stadgandet i 12 § 5 mom. vägtrafikstadgan utfärda förbud mot motortrafik å vägen. Ett dylikt förbud torde vara till fördel för kronan till förhindrande av onödigt slitage å vägbanan. Genom utfärdandet av ett sådant förbud och dess tillkännagivande genom vederbörliga vägmärken bleve det enligt 38 § 1 mom. vägtrafikstadgan förenat med straffansvar att i strid mot förbudet befara vägen med motorfordon. Åtal för sådan trafik syntes där- efter, med hänsyn till kronans ställning som väghållare, kunna väckas av allmän åklagare, ändå att angivelse därom ej skett (se 46 § vägtrafikstadgan). Även annan allmän trafik som verkligen skadade vägen över Frantz' tomt, d. v. s. närmast hästkörslor, torde kunna av försvarsområdesbefälhavaren vid laga ansvar förbjudas genom uppsättande av anslag härom. Trafikförbuden bleve givetvis än mer effektiva om över vägen å lämpliga platser även uppsattes bommar eller grindar, vilka försåges med låsanordning till vilken nyckel innehades endast av vederbörande fastighetsägare och militära befattningshavare. Något hinder för försvarsområdesbefälhavaren att vidtaga sistnämnda anordning torde ej föreligga, varför Frantz, därest han därtill funne skäl, kunde hos försvarsområdesbefälhavaren göra framställning därom. Denne tillkomme det att med hänsyn till kronans intresse och andra omständigheter, som kunde inverka på frågans bedömande, pröva en dylik framställning.

34. Angående hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden.

Genom en den 16 november 1942 till militieombudsmannen inkommen skrift anhöll Axel Hedenström i Luleå om militieombudsmannens utlåtande med anledning därav att Hedenström vägrats rätt att utbekomma protokoll över en upphandling av skrivmateriel. Hedenström anhöll vidare att flygförvaltningen, därest Hedenström funnes berättigad att erhålla det begärda protokoll, måtte underrättas därom och förständigas att utlämna protokollet.

Av handlingarna i ärendet framgick till en början att Hedenström, sedan han erhållit ett utdrag ur protokoll över inköpt skrivmateriel, återsänt utdraget till depåintendenten vid Jämtlands flygflottilj, enär utdraget icke vore fullständigt, och därvid begärt att utdraget även måtte upptaga leverantörens namn samt varans märke och nummer.

I brev till flygförvaltningen den 9 oktober 1942 anförde Hedenström där- efter:

Enär Hedenström icke kunde åtnöja sig med det erhållna protokollsutdra-

get hade han återsänt det till depåintendenten med anhållan om fullständigt protokoll över upphandlingen. Då han icke erhållit något sådant hade han i telefon talat med depåintendenten, varvid denne svarat, att han av flygförvaltningen hade order att icke offentliggöra namnen på de antagna leverantörerna. Hedenström ansåge att det vid inköpen förda protokollet vore en offentlig handling och att han borde få taga del av eller erhålla fullständig avskrift av protokollet. Med anledning härav anhölls, att depåintendenten av flygförvaltningen måtte anmodas låta utskryva fullständigt protokoll, däri såväl anbudsgivarna som de antagna leverantörernas namn angäves.

Flygförvaltningen besvarade Hedenströms brev genom en skrivelse den 23 oktober 1942, vari anfördes:

Depåintendentens förfarande att endast utlämna transumt av protokollet, angivande storleken av ingivna anbud men icke anbudsgivarnas namn, överensstämde med de föreskrifter, som vore av flygförvaltningen meddelade. Nämnda föreskrifter, som vore utfärdade med stöd av 34 § andra stycket lagen den 28 maj 1937, nr 249, hade tillkommit för att under nu rådande förhållanden förhindra offentliggörande av underrättelser angående anskaffning av förnödenheter för försvarsväsendet. På grund härav och under hänvisning jämväl till innehållet i justitiedepartementets cirkulärskrivelse den 17 april 1940 till samtliga myndigheter i riket om iakttagande av tystlåtenhet rörande förhållanden av betydelse för landets försvar, funne sig ämbetsverket förhindrat att bifalla Hedenströms framställning. Som Hedenström emellertid till flottiljen återställt protokollsutdraget, vilket icke vore vad han önskat få, hade ämbetsverket funnit skäl anmoda depåintendenten att återända uppbyren lösen och stämpelavgift.

I yttrande till militieombudsmannen den 15 december 1942 anförde flygförvaltningen ytterligare:

Genom flygvapnets generalorder nr 175/1940 punkt 4 föreskrevs, att det vore envar militärperson förbjudet att på vad sätt det vara måtte till obehöriga lämna underrättelser om anskaffning, tillverkning, transport och lagring av förnödenheter för försvarsväsendets eller krigsindustriens behov. Denna generalorder, som till en början tillämpats ytterligt strängt vid de militära förbanden, hade understundom lett till att uppenbart berättigade anspråk av anbudsgivare att utbekomma upphandlingsprotokoll och dylika handlingar avvisats. För egen del hade ämbetsverket den 23 maj 1941 med stöd av 34 § andra stycket lagen den 28 maj 1937, nr 249, utfärdat föreskrifter rörande rätten att utbekomma protokoll över ämbetsverkets egna upphandlingar. För att om möjligt skapa en enhetlig praxis inom flygvapnet i dess helhet å förevarande område samt undvika att protokoll i ärenden angående upphandlingar i onödan undandrogen allmänheten hade flygvapnets lokalmyndigheter genom cirkulär den 2 december 1941, C nr 165, underrättats om de inom flygförvaltningen gällande bestämmelserna med förmålan, att liknande principer borde tillämpas jämväl av lokalmyndigheterna. — Väl funne flygförvaltningen att ett utlämnande till Hedenström av det protokoll, varom nu vore fråga, icke skulle medföra att något förhållande av betydelse för

landets försvar röjdes, men det syntes å andra sidan, att Hedenström till stöd för sin anhållan att utbekomma fullständigt protokoll icke åberopat skäl, som motiverade ett frångående av den genom förberörda generalorder framtvingade praxis vid flygvapnet.

Enligt ett den 23 maj 1941 i flygförvaltningen hållet protokoll, vilket i avskrift fogats vid flygförvaltningens yttrande, hade följande föreskrifter utfärdats rörande hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden:

A. Handlingar i avgjorda ärenden om byggnadsentreprenader å fredsförläggingsplatser, med undantag av ritningar och situationsplaner, utlämnades utan särskilda inskränkningar.

B. I fråga om flygfältsarbeten å fredsförläggningar utlämnades likaledes handlingar i avgjorda entreprenadärenden, med undantag för kartor, ritningar, måttangivningar m. m. dylikt av teknisk beskaffenhet.

C. Handlingar rörande krigsflygfält, förrådsbyggnader och andra anläggningar, som ej borde komma till obehörigas kännedom, hemligstämplades.

D. Handlingar i avgjorda ärenden rörande upphandling (leveranser), vilka ej finge komma till obehörigas kännedom, hemligstämplades.

E. Handlingar i avgjorda ärenden om upphandling (leveranser), som ansåges icke motivera hemligstämpling, utlämnades icke förrän två år förflutit från det upphandlingsärendet avgjorts, dock att till person eller firma, som i ärendet avgivit anbud, finge utlämnas transumt av upphandlingsprotokoll, angivande storleken av ingivna anbud (men icke vilka anbudsgivarna varit).

Genom ovannämnda cirkulär den 2 december 1941 lämnade flygförvaltningen flygvapnets myndigheter meddelande om förfarandet inom ämbetsverket i fråga om hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden, varjämte det tillades:

Liknande förfaringssätt borde tillämpas vid flygvapnets lokalmyndigheter. Handling, som ej vore hemligstämplad, men ändå ej borde utlämnas, skulle förses med etikett enligt gällande föreskrift (fo nr 118/37).

Efter en redogörelse för vad i ärendet förekommit anförde militieombudsmannen i skrivelse till flygförvaltningen den 17 april 1943:

I detta ärende berördes två särskilda frågor, nämligen dels frågan om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar och dels frågan om den tystnadsplikt, som åvilade ämbets- och tjänstemän, militärpersonal och andra. Ett tredje närbesläktat spörsmål vore rätten att i tryck återgiva underrättelser rörande krigsmakten. Här behandlades först frågan om rätten till allmänna handlingar; flygförvaltningens beslut den 23 maj 1941 torde endast hänföra sig till detta spörsmål och icke ha avseende å frågan om yppande av innehållet i allmänna handlingar.

Enligt § 86 regeringsformen skulle alla allmänna handlingar ovillkorligen kunna genom trycket utgivas, där ej i tryckfrihetsförordningen annorlunda stadgades. Envar svensk medborgare skulle i den ordning som i tryckfrihets-

förordningen sägs äga fri tillgång till alla till stats- eller kommunalmyndighet inkomna och därifrån utfärdade handlingar, vilka hos dylik myndighet förvarades. I den sålunda stadgade rätten gällde dock vissa inskränkningar. I tryckfrihetsförordningen angåves i § 2 mom. 2 de allmänna förutsättningar under vilka förbud mot utlämnande kunde genom särskild lag införas. Undantagen från principen om allmänna handlingars offentlighet vore numera angivna i lagen den 28 maj 1937, nr 249, om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, den s. k. sekretesslagen. I den mån sekretesslagen ej särskilt angåve allmänna handlingar såsom hemliga, vore de offentliga och envar ägde fri tillgång till dem. Beträffande handlingar som rörde krigsmaktens mobilisering och åtskilliga andra militära förhållanden ägde Konungen enligt 4 § sekretesslagen förordna, att de ej finge utlämnas. Dylikt förordnande hade meddelats genom kungörelsen den 25 november 1938, nr 757. På försvarsväsendets område reglerade således denna kungörelse närmare vilka handlingar som skulle vara hemliga enligt 4 § sekretesslagen. I 2 § i 1938 års kungörelse uppräknades åtskilliga handlingar vilka, såframt deras offentliggörande kunde medföra våda för rikets säkerhet eller uppenbart kunde skada dess försvar, icke finge utlämnas förrän 50 år förflutit från deras datum. Bland dessa handlingar funnes även vissa anbudshandlingar. Under 2 § 12. upptoges nämligen sammandrag, förteckningar, rapporter, skrivelser rörande infordrande av anbud, kontrakt och andra handlingar rörande behov av och tillgång å materiel och förnödenheter av alla slag, varav krigsmaktens eller dess särskilda delars krigsberedskap eller organisation och storlek på krigsfot framginge.

Beträffande särskilda slag av handlingar ägde Konungen jämlikt § 2 mom. 4 tryckfrihetsförordningen förordna, att de i viss ordning skulle förses med anteckning att de vore hemliga.

Genom 3 § i 1938 års kungörelse hade Konungen meddelat sådant förordnande i fråga om handlingar som avsåges bland annat i 2 § i samma kungörelse. Sådan handling skulle av den myndighet, hos vilken den upprättades eller till vilken den först inkomme, förses med anteckningen: »Hemlig jämlikt kung. 1938 nr 757». Fråga huruvida handling, å vilken sådan anteckning skett, likväl lagligen borde utlämnas prövades av chefen för försvarsdepartementet. Dessa handlingar kunde, till deras skiljande från övriga hemliga handlingar, betecknas såsom hemligstämplade.

Av det anförda framginge att anbudshandlingar i vissa fall kunde hemligstämplas. Förutsättning därför vore dock dels att krigsmaktens eller dess särskilda delars krigsberedskap eller organisation och storlek på krigsfot därav framginge och dels att handlingarnas offentliggörande kunde medföra våda för rikets säkerhet eller uppenbart kunde skada dess försvar.

Särskilda bestämmelser rörande hemlighållande av handlingar i statens affärsverksamhet upptoges i 34 § sekretesslagen. Första stycket i 34 § innehöle föreskrift att handlingar i ärenden angående förvärv, avyttrande eller upplåtelse av egendom eller annat, som myndighet ägde förvalta, eller angående utförande av arbete för myndighets behov annorledes än genom dess

egen eller annan myndighets personal icke finge, utan tillstånd av den myndighet som handlade ärendet, utlämnas innan avtal slutits eller ärendet eljest slutförts. Andra stycket i 34 § upptog stadganden, vilka möjliggjorde hemlighållande av anbudshandlingar även efter den tidpunkt då ett avtal slutits eller ett ärende eljest slutförts. Då anledning därtill föreläge ägde vederbörande myndighet besluta, att handlingar som avsåges i 34 § första stycket även efter där angiven tidpunkt icke finge utan myndighetens tillstånd utlämnas. Den tid för vilken beslutet högst finge gälla hade bestämts olika för olika fall. Beträffande andra handlingar än sådana som angåve villkoren i slutna avtal finge beslutet avse en tid av högst 20 år från nämnda tidpunkt. Vad anginge handlingar som angåve villkoren i slutna avtal vore högsta sekretesstiden två år.

Förarbetena till hithörande sekretessbestämmelser gäve viss ledning vid tolkningen av 34 §.

Det förslag till ny tryckfrihetsförordning, som framlades genom ett den 20 december 1912 av särskilda kommitterade avgivet betänkande, innehöll i kap. 2 § 8 mom. 2 särskilda bestämmelser rörande upphandling. Enligt detta lagrum skulle skriftliga anbud, som till myndighet inkommit i ärende angående upphandling, innan de slutligen prövats icke få till annan än anbudsgivaren utlämnas i vidare mån än för prövningen befunnas nödvändigt. Dessutom fanns en särskild föreskrift rörande kostnadsberäkningar och prisbestämningar i dylikt ärende.

I sin allmänna motivering till förslaget anförde kommitterade bland annat (Bet. s. 137): Kommitterade hade intet ögonblick förbisett, att man vid offentlighetens inskränkande på den ekonomiska förvaltningens område rörde sig på farlig mark, i det att just här offentlig kontroll genom pressen visat sig vara av ovärderlig nytta för att hålla ärendenas handläggning fri från obehöriga inflytanden. Genom att i möjligaste omfattning strängt begränsa sekretessen till viss kort tid — i många fall skulle densamma upphöra så snart ett ärende slutbehandlats — hade kommitterade sökt undgå att träda den offentliga granskningsrätten för nära, samtidigt med att man likvisst hindrade, att handlingarnas offentlighet obehörigen utnyttjades i enskilda intressens tjänst.

Kommitterade anförde vidare i den speciella motiveringen till kap. 2 § 8 mom. 2 bland annat (Bet. s. 226): Såsom i flera utlåtanden framhållits, kunde i dylika ärenden en offentlighet, som vid sidan av de egentliga anbuden lämnade möjlighet till allehanda upplysningar och kompletteringar under hand av de tävlande, ofta verka hindrande för ett fullt objektivt bedömande från vederbörande myndigheters sida av anbuden och på samma gång bliva till skada för den enskilde näringsidkaren. — — — Kommitterade hade i detta moment sökt giva en regel, som beaktade omnämnda förhållande. Ehuru vad ovan anförts under många omständigheter — bland annat om samtliga ingivna anbud förkastades och nya i samma ämne infordrades — skulle kunna föranleda till anbudens hemlighållande även under någon viss kortare tid efter deras slutliga prövning, hade sådant ur den offentliga kontrollens synpunkt, som på detta område ej torde få eftergivnas mer än oundgängligen nödigt, ej ansetts lämpligt.

Genom en år 1918 genomförd lagändring upptogs i tryckfrihetsförordningen ett undantag från offentlighetsregeln på detta område, undantag 19 under § 2 mom. 4 i tryckfrihetsförordningen. Bestämmelserna i detta lagrum, vilket sedermera upphävts, anslöto sig till förfarandet enligt upphand-

lingsförordningen. Skrivelser som utgått från den myndighet vilken handlade dylikt ärende, dit ankomna anbud och andra där befintliga handlingar som avsåge sådana anbud fingo icke utlämnas innan anbudet slutligen prövats och, där samtliga anbud förkastats i samband med beslut att infordra nya anbud, slutlig prövning jämväl av dessa skett. Dessutom stadgades att genom myndighetens försorg upprättade kostnadsberäkningar och prisbestämningar ävensom tjänsteutlåtanden som avsåge desamma ej fingo utan myndighetens samtycke utlämnas förrän ärendet blivit slutligt prövat, med rätt för myndigheten att besluta om hemlighållande av sådan handling i prövat ärende under högst ett år från dess upprättande.

Det förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet, som framlades den 11 februari 1927, intog i denna del samma ståndpunkt som den då gällande rätten. En utvidgning av den rådande sekretessen hade redan då från flera håll ifrågasatts, särskilt från statens affärsdrivande verk. Bland annat hade förslag framställts om sådan ändring av bestämmelserna rörande offentlighållande av handlingar i entreprenad- och upphandlingsärenden, att vederbörande myndighet gäves befogenhet att besluta om hemlighållande under viss tid av till myndigheten inkomna anbud. Den sakkunnige förklarade emellertid att dessa yrkanden, i vad de avsåge hemlighållande av anbuden även efter det ärendet slutligt prövats, ej kunnat följas, enär de syntes stå i bestämd strid med ett viktigt offentlighetsintresse (SOU 1927: 2 s. 180).

I yttranden över 1927 års förslag framfördes krav på längre gående sekretessregler än vad förslaget innehöll. Det framhölls sålunda att ett generellt stadgande om skydd mot offentliggörande av handlingar, hänförande sig till statens affärsverksamhet, vore en oundgänglig förutsättning för fullgörande av statsmakternas krav på affärsmässighet. Dessa krav tillmötesgingos i det förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet, som avgavs av tillkallade sakkunniga den 14 januari 1935. Det då framlagda förslaget till sekretesslag upptog i 32 § bestämmelser vilka i huvudsak överensstämde med 34 § i gällande sekretesslag. (Angående viss avvikelser som i detta sammanhang är av betydelse, se nedan.)

De sakkunniga anförde bland annat (SOU 1935: 5 s. 72): En riktig avvägning av offentlighet och sekretess vore på detta område förenad med synnerliga vanskligheter. Å ena sidan framträdde behovet av offentlig kontroll med särskild styrka på de områden, där stora ekonomiska intressen stode på spel och där en alltför långt gående sekretess lätteligen skulle kunna bana vägen för mindre önskvärda förfaranden. Men å andra sidan framträdde starkt angelägenheten av att staten skulle kunna — särskilt inom de s. k. affärsdrivande verkens förvaltning men även på andra områden — verka i så vitt möjligt affärsmässiga former. De svårigheter, med vilka vissa av de affärsdrivande verken under senare tid haft att kämpa delvis under konkurrens från enskilda företag, vore ägnade att ytterligare understryka denna synpunkt. I samma riktning pekade ock de erfarenheter, som inom skilda förvaltningsgrenar gjorts beträffande möjligheten att utnyttja den rådande offentligheten till fullföljande av illojala eller i vart fall mot statens intressen stridande enskilda intressen.

I sin motivering anförde de sakkunniga angående den i 32 § andra stycket upptagna regeln, avseende andra handlingar än sådana som angåve villkoren i slutna avtal, bland annat (s. 74): De sakkunniga vore angelägna att understryka, att den av dem föreslagna regeln ingalunda vore generell i den meningen, att den skulle bli omedelbart tillämplig på alla de handlingar som den avsåge. Den skulle tillämpas blott i den utsträckning vederbörande myn-

dighet därom beslutade, och de sakkunniga funne det angeläget att, såsom lagtexten angåve, sådana beslut icke meddelades i andra fall än då särskilda omständigheter det föranledde. Sådana omständigheter kunde exempelvis anses föreligga, då erfarenheten på något visst område givit vid handen, att offentligheten länt till allvarligt förfång för det allmänna eller för enskildas berättigade ekonomiska intressen. Av formuleringen och sammanhanget torde framgå, att särskilt starka skäl för hemlighållande måste föreligga för att en myndighet skulle kunna stadga sekretess beträffande handlingar, vilkas offentlighållande ur synpunkten av allmänhetens kontroll vore särskilt betydelsefullt. Dylig karaktär hade uppenbarligen framför allt sådana handlingar som — utan att angiva villkoren i slutna avtal — låge till grund för sådana.

De sakkunniga anförde vidare (s. 75): Vad närmast anginge sådana handlingar som angåve villkoren i slutna avtal, torde enighet råda därom att ännu starkare betänkligheter mötte mot att undandraga dem offentligheten. Och de sakkunniga hade hyst synnerlig tvekan om det berättigade i att i detta hänseende gå längre än redan skett i gällande tryckfrihetsförordning. Emellertid hade i de över 1927 års utredning avgivna yttrandena och i meddelanden, som de sakkunniga under hand erhållit från vissa myndigheter och tjänstemän, framkommit upplysningar, som övertygat de sakkunniga att möjlighet att undantagsvis hemlighålla jämväl sådana handlingar icke borde helt avskäras. Förslaget medgäve sålunda, där särskilda omständigheter det föranledde, hemlighållande jämväl av slutna avtal.

1933 års upphandlingssakkunniga behandlade jämväl frågan om anbudshandlingars offentlighet och yttrade därvid (SOU 1935:27 s. 37): Upphandlingssakkunniga anslöte sig till den i 1935 års betänkande uttalade uppfattningen, att en riktig avvägning av offentlighet och sekretess på förevarande område vore förenad med synnerliga vanskligheter. Att de dåvarande bestämmelserna i ämnet alltför snävt avgränsade möjligheterna för handlingars hemlighållande, torde emellertid vara otvivelaktigt. — — — Men om alltså en ändring av de dåvarande bestämmelserna i ämnet kunde anses påkallad, borde å andra sidan kraftigt understrykas angelägenheten av att allmänheten ägde möjlighet att följa upphandlingarna, där detta kunde ske utan eftersättande av statens intresse. Offentligheten i upphandlingsärenden vore nämligen den bästa garantien för att rykten om manamån från myndigheternas sida vid handläggning av upphandlingsärenden icke skulle spridas och vinna tilltro.

I ett yttrande över 1935 års förslag till sekretesslag uttalades, att av motiven framginge att det vore avsett, att beslut om hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden, särskilt sådana handlingar som angåve villkoren i slutna avtal, skulle kunna meddelas endast i sällsynta undantagsfall (se prop. 1937 nr 107 s. 92).

Det förslag till sekretesslag som förelades 1937 års riksdag företedde på detta område vissa avvikelser i förhållande till 1935 års förslag. Liksom gällande lag upptog förstnämnda förslag således såsom förutsättning för myndighets beslut om hemlighållande av anbudshandlingar att »anledning därtill föreligger», under det att 1935 års förslag i stället hade uttrycket att »särskilda omständigheter det föranleda». Föredragande departementschefen anförde i motiveringen till departementsförslaget bland annat (prop. 1937 nr 107 s. 96—97): Avvägningen av sekretessen på det vidsträckta och betydelsefulla område som i 31 § avsåges vore, såsom de sakkunniga framhållit och från flera håll i yttrandena understrukits, förenad med betydande svårigheter. Här stode nämligen ett synnerligen starkt sekretessbehov i direkt motsats till ett icke mindre betydande offentlighetsintresse. De sakkunnigas för-

slag syntes dock på det hela taget innebära en väl avvägd lösning av den ömtåliga frågan. — — — Ur offentlighetssynpunkt måste det vara av ej ringa värde att sekretess efter tidpunkten för avtals slutande eller ärendets slutförande i annan ordning skulle bero på ett särskilt beslut. — — — I departementsförslaget hade en ändring i förhållande till 1935 års förslag vidtagits med avseende å förutsättningarna för förordnande om sekretess, nämligen såtillvida att det ej stadgades att dylikt förordnande skulle föranledas av »särskilda omständigheter» utan endast att det finge givas då anledning därtill föreläge. De kommunala myndigheter som gjort invändningar mot förevarande paragraf syntes framför allt ha fruktat att uttrycket »särskilda omständigheter» skulle tolkas så att sekretessmöjligheterna alltför mycket inskränktes, detta särskilt med hänsyn till de sakkunnigas motivering. Denna motivering syntes också vara ägnad att ingiva sådana farhågor. Med den ändring som föresloges i paragrafen måste emellertid alla behöriga sekretessbehov kunna tillgodoses.

Värdet av den offentliga kontrollen över det allmännas förvärv av egendom hade under förarbetena till sekretesslagen så ofta och så tydligt kommit till uttryck att ytterligare understrykande av detsamma icke torde erfordras. Sekretessbehovet hade emellertid, särskilt från de statliga affärsdrivande verkens sida, även blivit framhävt, och detta behov hade medfört jämkningar i offentlighetsgrundsatsen på detta område. Av förarbetena att döma hade dessa jämkningar föranletts av kraven på affärsmässighet vid bedrivande av affärsverksamhet. Såvitt anginge hemlighållande av anbud och sådana handlingar under tiden efter det att det ärende till vilket de hörde blivit slutfört, hette det i 34 § andra stycket sekretesslagen, att beslut därom finge meddelas, då anledning därtill föreläge. Såsom nyss berörts torde det böra vara en anledning som härrörde av kraven på affärsmässighet.

Sekretessen i fråga om handlingar som rörde krigsmaktens mobilisering och åtskilliga andra militära förhållanden hade erhållit sin särskilda reglering genom 4 § sekretesslagen och kungörelsen den 25 november 1938 nr 757. I den mån anbudshandlingar verkligen vore av den natur att hemligstämpling enligt 1938 års kungörelse vore påbjuden, erhöles de ett väsentligen bättre sekretesskydd än det som kunde åstadkommas med stöd av 34 § andra stycket. Det vore därför opåkallat och ägnat att skapa oklarhet, där est vederbörande myndigheter vid meddelande av beslut jämlikt sistnämnda lagrum låte leda sig av önskemålen, att hemlighålla förhållanden som vore av betydelse för rikets försvar. En särskild, lägre grad av sekretess, betingad av militära skäl men gällande allenast anbudshandlingar, förefölle icke vara önskvärd. Det syntes över huvud icke föreligga något rimligt skäl varför just på nämnda område skulle tillämpas en dylik lägre, militär sekretess. Om det verkligen skulle visa sig att de militära sekretesskraven icke blivit i nödig omfattning tillgodosedda genom 4 § sekretesslagen och 1938 års kungörelse, borde erforderliga åtgärder vidtagas genom ändring i dessa författningar.

Enligt det ursprungliga förslaget till sekretesslag skulle förordnande jämlikt 34 § andra stycket kunna meddelas endast i sällsynta undantagsfall. En viss uppmjukning av förutsättningarna skedde otvivelaktigt därigenom, att lagen kom att medgiva sådant förordnande så snart anledning därtill föreläge.

Ett väckt förslag om obligatorisk sekretess under två år för alla handlingar i anbudsärenden blev dock vid lagens tillkomst uttryckligen avvisat. Det vore därför tydligt att lagen intoge den ståndpunkten, att offentlighet vore regel och sekretess undantag på detta område. I överensstämmelse härmed torde man kunna fastslå att lagens mening vore, att frågan om sekretess enligt 34 § andra stycket skulle av vederbörande myndighet prövas i varje särskilt ärende, där anledning till sådan prövning yppades. Att generella anvisningar utfärdades till ledning för fattande av beslut enligt nämnda lagrum torde dock i och för sig icke böra föranleda erinran. Sådana anvisningar kunde tvärtom vara av värde såsom garanti för enhetlig och konsekvent tillämpning. Anvisningarna kunde dock icke ersätta den prövning av omständigheterna i varje särskilt ärende, som skulle föregå ett beslut om hemlighållande.

Flygförvaltningens beslut den 23 maj 1941, enligt vilket handlingar i avgjorda ärenden, som icke ansåges motivera hemligstämpling, icke finge utlämnas förrän två år förflutit från det ärendet avgjorts, stode enligt militieombudsmannens mening i tydlig strid mot grunderna för 34 § sekretesslagen. Beslutet kunde föranleda att handlingar, beträffande vilka intet sekretessbehov föreläge och vilka således lagligen bort hållas tillgängliga, dock undandroges offentligheten. I själva verket syntes flygförvaltningen själv ha medgivit, att ett sådant fall vore för handen i det ärende som nu vore föremål för prövning, då flygförvaltningen uttalat att ett utlämnande till Hedenström av det ifrågakomna protokollet icke skulle medföra att något förhållande av betydelse för landets försvar röjdes. Att andra skäl än militära skulle kräva hemlighållande hade icke ens antytts. Flygförvaltningen hade vidare förklarat, att Hedenström till stöd för sin anhållan att utbekomma fullständigt protokoll icke åberopat skäl som motiverade ett frångående av den praxis som framtingats vid flygvapnet. Härtill kunde erinras att fri tillgång till sådana allmänna handlingar, som lagligen skulle vara offentliga, vore tillförsäkrad varje svensk medborgare, varför Hedenström icke behövde särskilt motivera en anhållan att få utdrag ur ett offentligt protokoll. Det måste framhållas att en praxis, som ledde till att handlingar behandlades såsom hemliga ehuru de bort hållas tillgängliga, stode i strid med grundlagen och därför icke finge upprätthållas.

Flygförvaltningen hade upplyst, att praxis på detta område inom flygförvaltningen framtingats genom flygvapnets generalorder den 25 april 1940 nr 175. Därmed komme man in på frågan om den tystnadsplikt som åvilade militär personal och förhållandet mellan tystnadsplikten samt sekretesslagstiftningen. Under punkt 4 i denna generalorder anbefalldes, att det vore en var militärperson förbjudet att på vad sätt det vara måtte till obehöriga lämna underrättelser om anskaffning, tillverkning, transport och lagring av förnödenheter för försvarsväsendets eller krigsindustriens behov. Under punkt 5 tillades, att överbefälhavaren för särskilda fall ägde medgiva undantag från generalorderens bestämmelser.

Rörande blottande av hemligheter utan att allmän handling utlämnades eller trycktes anförde de sakkunniga, vilka framlade 1912 års förslag till ny tryckfrihetsförordning, bland annat (Bet. s. 209):

Med stadgandenas läggning följde, att desamma icke meddelade något omedelbart skydd mot *det* brytande av sekretessen, som ägde rum därigenom, att en tjänsteman eller befattningshavare, i vars vård den från publicering undantagna handlingen befunde sig, eller som eljest på grund av sin tjänst eller befattning ägde kännedom om dess innehåll, yppade detta innehåll för obehöriga utan att utlämna själva handlingen till påseende eller avskrift; likaså ej heller mot ett offentliggörande i tryck, som icke innefattade avtryckande av själva handlingen eller del därav, utan blott i ett relaterande av däri nedlagda fakta eller uttalanden, vilka borde hållas hemliga. Vad beträffade den förstnämnda möjligheten — ett yppande från tjänstemans eller befattningshavares sida av sekreta saker, varom han på grund av sin tjänst eller befattning vore underkunnig — bleve emellertid allmänna eller speciella straffbestämmelser inom annan lagstiftning tillämpliga, såsom de generella stadgandena om ämbetsförbrytelser i 25 kap. 16 och 17 §§ allmänna strafflagen och vidare stadgandena i samma lags 8 kap.

I 1927 års utredning med förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet anfördes i samma ämne (SOU 1927: 2 s. 26):

Vid avfattandet av nya bestämmelser om allmänna handlingars offentlighet hade i överensstämmelse med gällande rätt iakttagits, att bestämmelserna endast borde avse upplysningars tillhandahållande och offentliggörande *genom handlingar*. Huruvida eljest skyldighet att upplysa eller förpliktelse att hemlighålla borde statueras, vore ett spörsmål, som ansetts böra besvaras i annat sammanhang. Reglerna hade alltså avfattats så, att de icke ålade myndigheterna att annorledes än genom handlingars utlämnande yppa deras innehåll och å andra sidan ej heller omedelbarligen förpliktade dem att hemlighålla upplysningar, som återfunnes i hemliga handlingar, eller förbjöde återgivande i tryck av sådana upplysningar.

För att närmare belysa förhållandet mellan sekretesslagstiftning, bestämmelser om tystnadsplikt samt förbud mot publicering av underrättelser rörande krigsmakten vore det nödvändigt att något beröra även vad som stadgades i sistnämnda avseende. Punkt 4 i flygvapnets generalorder nr 175/1940 (och motsvarande stadganden i arméns generalorder nr 1488/1940 samt marinens generalorder nr 279/1940) överensstämde i väsentliga punkter med kungörelsen den 12 april 1940 nr 197 angående förbud mot offentliggörande i tryck av vissa underrättelser om krigsmakten m. m. Sålunda stadgades det i 1 § i 1940 års kungörelse att det, vid ansvar enligt § 3 mom. 10 andra stycket tryckfrihetsförordningen, vore förbjudet att genom beskrivning, avbildning eller på annat sätt i tryck offentliggöra underrättelser om anskaffning, tillverkning, transport och lagring av förnödenheter för försvarsväsendets eller krigsindustriens behov. Utan hinder av vad i 1 § stadgades finge underrättelse, som där avsåges, i tryck kungöras, om den av behörig myndighet offentliggjorts eller utlämnats till offentliggörande eller om tillstånd till kun-

görandet meddelats av statens informationsstyrelse. I det återopade momentet av tryckfrihetsförordningen stadgades i andra stycket, att såsom missbruk av tryckfriheten skulle anses kungörande i tryck under krigstid eller vid krigsfara av underrättelser, vilkas spridande vore ägnat att skada rikets säkerhet och vilkas offentliggörande Konungen i statsrådet genom kungörelse förbjudit. Det vore med stöd av denna bestämmelse 1940 års kungörelse tillkommit.

Vid tillkomsten av den nu gällande lydelsen av § 3 mom. 10 tryckfrihetsförordningen uttalades, att vid utfärdande av kungörelse om publiceringsförbud enligt andra stycket i detta moment förbudet i första hand borde ansluta sig till lagstiftningen om allmänna handlingars offentlighet (se SOU 1940: 8 s. 112 samt prop. 1940: 268 s. 11). Vid en jämförelse mellan kungörelserna 1940: 197 samt 1938: 757 framginge det omedelbart, att den förra vore mera allmänt hållen och mera omfattande än den senare. Detta gällde även sådana angelägenheter som hänförde sig till anskaffning av förnödenheter för försvaret. Vidare visade det sig att den i 1 och 2 §§ i 1938 års kungörelse upptagna allmänna förutsättningen, att handlingarnas offentliggörande kunde medföra våda för rikets säkerhet eller uppenbart kunde skada dess försvar, icke återfunnes i 1940 års kungörelse. I denna senare del torde dock någon väsentlig saklig skillnad icke föreligga. Meningen torde nämligen vara att 1940 års kungörelse skulle läsas i anslutning till det återopade momentet i tryckfrihetsförordningen; förbud att trycka sådana underrättelser som angåves i 1940 års kungörelse torde skola råda allenast i fall underrättelsernas spridande vore ägnat att skada rikets säkerhet. Härav skulle då förklaras att 1940 års kungörelse erhållit en så allmän omfattning. Kungörelsen uppdroge endast den yttersta gränsen för det område som vore undandraget publicering. Huruvida en särskild, inom detta område fallande uppgift finge publiceras, skulle bero på dess betydelse för rikets säkerhet. Av denna tolkning torde följa, att något hinder mot kungörande i tryck av uppgifter om inköp för försvarsmaktens räkning av några skrivmaskiner icke torde föreligga, då uppgifterna saknade betydelse för rikets säkerhet.

Vad därefter anginge generalordern nr 175/1940 vore det att märka att den saknade den begränsning, som för 1940 års kungörelses del följde av anknytningen till § 3 mom. 10 tryckfrihetsförordningen. Tystnadsplikten i fråga om underrättelser angående anskaffning, tillverkning, transport och lagring av förnödenheter för försvarsväsendets eller krigsindustriens behov torde därför enligt generalorderns ordalydelse erhålla en väsentligt större räckvidd än 1938 eller 1940 års kungörelser. Detta torde kunna förklaras därav, att det icke ansetts kunna åt den enskilde krigsmannen anförtros att bedöma, huruvida en viss uppgift i och för sig eller tillsammans med andra kunde skada rikets säkerhet.

I det föregående hade anmärkts, att sekretesslagstiftningen icke omedelbart ägde tillämpning på muntligt lämnade upplysningar. Än viktigare vore att speciella bestämmelser rörande tystnadsplikt icke kunde föranleda begräns-

ningar eller utvidgningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar. I tryckfrihetsförordningen angåves i § 2 mom. 2 de allmänna förutsättningarna för att inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar skulle kunna meddelas; i särskild av Konungen och riksdagen samfällt stiftad lag skulle noga angivas de fall, då allmänna handlingar skulle hemlighållas. Redan grundlagen utgjorde således ett bestämt hinder mot att en generalorder gäves sådan tolkning, att den inskränkte rätten att utbekomma allmänna handlingar. Överhuvud taget finge förbud mot utlämnande av allmänna handlingar icke meddelas, såvida det icke skedde med direkt stöd av sekretesslagen. Angående denna princip anfördes vid sekretesslagens tillkomst (SOU 1935: 5 s. 32):

Förbuden mot utlämnande av allmänna handlingar finge enligt de sakkunnigas förslag icke meddelas i vilken lag som helst utan skulle hållas samlade i en särskild lag; alla de områden, där sekretess finge förekomma, borde sålunda vara uttömmande angivna i denna lag. Med denna anordning skapades enligt de sakkunnigas tanke en icke oviktig garanti för att inskränkningar i offentligheten icke skulle komma att företagas utan tillbörligt beaktande av deras principiella betydelse.

Enligt militieombudsmannens uppfattning saknade flygvapnets generalorder nr 175/1940 betydelse för frågan, huruvida anbudshandlingar finge jämlikt 34 § sekretesslagen hållas hemliga. Detsamma gällde den återopade cirkulärskrivelsen den 17 april 1940 från justitiedepartementet.

I de av flygförvaltningen utfärdade bestämmelserna föreskrevs under A att utan särskilda inskränkningar skulle utlämnas handlingar i avgjorda ärenden om byggnadsentreprenader å fredsförläggingsplatser, dock med undantag för ritningar och situationsplaner. Vidare stadgades under B att i fråga om flygfältsarbeten å fredsförläggningar finge likaledes utlämnas handlingar i avgjorda entreprenadärenden, dock med undantag för kartor, ritningar, måttangivningar m. m. dylikt av teknisk beskaffenhet. Anledningen till att de båda nu nämnda undantagen gjorts framginge icke av utredningen. I den mån de med dessa undantag avsedda handlingarna vore av den natur att de skulle hemligstämplas enligt 1938 års kungörelse finge de givetvis icke utlämnas. I övrigt torde dessa handlingar få hemlighållas endast i den utsträckning varom stadgades i 34 § andra stycket sekretesslagen.

På grund av vad sålunda anförts finge militieombudsmannen hemställa, att flygförvaltningen ville till förnyad prövning upptaga såväl frågan om Hedenströms tillgång till det i ärendet ifrågakomna upphandlingsprotokollet som frågan om de generella bestämmelserna beträffande förfarandet inom flygförvaltningen i fråga om hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden. Vidare anhölles att flygförvaltningen ville underrätta militieombudsmannen om de åtgärder som vidtoges i anledning av denna hemställan.

Flygförvaltningen meddelade i skrivelse den 18 juni 1943 att ämbetsverket dels i skrivelse till depåintendenten vid Jämtlands flygflottilj anmodat denne

tillhandahålla Hedenström ifrågakomna protokollsutdrag, dels nämnda dag utfärdat cirkulär med visst tillägg till tidigare cirkulär den 2 december 1941, C nr 165, rörande hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden inom flygvapnet, dels ock till Kungl. Maj:t den 18 juni 1943 gjort viss framställning rörande tillämpningen av gällande sekretessbestämmelser.

I nämnda cirkulär av den 18 juni 1943 meddelade flygförvaltningen, att från de i cirkulär den 2 december 1941, C nr 165, meddelade anvisningarna rörande hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden undantag i vissa fall kunde medgivnas samt att, om framställning gjordes om tillhandahållande av handlingar i vidare utsträckning än enligt anvisningarna borde ske, frågan om dylikt tillhandahållande skulle underställas flygförvaltningens prövning.

I den till Kungl. Maj:t gjorda framställningen anförde flygförvaltningen bland annat följande:

Av militieombudsmannens utredning torde framgå, att bristande överensstämmelse föreläge mellan å ena sidan sekretesslagen och å andra sidan kungörelsen den 12 april 1940 jämte justitiedepartementets cirkulärskrivelse den 17 april 1940 och flygvapnets generalorder nr 175/1940 punkt 4. Därav följde, att vederbörande myndigheter ställdes inför stora praktiska svårigheter. De torde allmänt anse sig pliktiga att under rådande krigsläge strikt tillämpa bestämmelserna i kungörelsen och generalordern, och de torde stå tämligen främmande för uppfattningen, att de vid sidan därav skulle behöva verkställa särskild prövning enligt den mera för fredsförhållanden avpassade sekretesslagen eller att ifrågavarande kungörelse skulle tolkas med hänsyn till innehållet i gällande grundlagar. Ett återtagande av de bestämmelser, som militieombudsmannen funnit sakna stöd i gällande lag, skulle innebära, att samtidigt som en ämbets- eller tjänsteman på grund av sin tystnadsplikt vore förhindrad att muntligen lämna upplysningar angående visst försvarsväsendet berörande förhållande, skulle han vara pliktig att ställa avskrifter till förfogande av handlingar, som innefattade en fullständig redogörelse för ifrågavarande förhållanden, eller eljest lämna fri tillgång till sådana handlingar. En sådan tolkning av gällande lag skulle direkt motverka syftet med alla statsmakternas uttalanden om nödvändigheten av att iakttaga återhållsamhet vid lämnande av upplysningar angående försvarsväsendet. Överhuvud hade dessa myndigheter befogat anspråk att gällande bestämmelser vore klara och uttömmande, på samma gång som de om möjligt borde vara kortfattade och samlade i en förordning. Därest militieombudsmannens slutledningar vore riktiga, funne flygförvaltningen ådagalagt, att de nuvarande bestämmelserna — för vilkas klarläggande militieombudsmannens omfattande utredning varit nödvändig — icke väl lämpade sig såsom underlag för praktiskt handlande, åtminstone i vad anginge de militära myndigheternas handläggning av hithörande ärenden. Flygförvaltningen ansåge emellertid bestämmelserna i kungörelsen den 12 april 1940 otvetydigt giva vid handen, att handlingar rörande krigsmaktens upphandling av förnödenheter icke finge offentliggöras och ansåge sig obetingat skyldig att följa denna före-

skrift, vars innebörd framstode så mycket klarare i belysning av de omfattande åtgärder, som från statens sida vidtagits för inskräpande av tystnadsplikens iakttagande. Militieombudsmannen hade hemställt, att flygförvaltningen ville till förnyad prövning upptaga såväl frågan om Hedenströms tillgång till det i ärendet ifrågakomna upphandlingsprotokollet som frågan om de generella bestämmelserna beträffande förfarandet inom flygförvaltningen i fråga om hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden. Då ämbetsverket med hänsyn till det förut anförda icke funne sig emot föreskrifterna i meromnämnda kungörelse kunna obetingat handla enligt militieombudsmannens anvisningar, finge flygförvaltningen för Kungl. Maj:t anmäla vad sålunda förekommit ävensom hemställa, att Kungl. Maj:t ville låta utfärda närmare anvisningar rörande tolkning och tillämpning av ovanberörda författningar.

Genom expeditionschefsskrivelse från försvarsdepartementet den 17 december 1943 fästes härefter vederbörandes uppmärksamhet på att bestämmelserna i flygvapnets generalorder nr 175/1940 punkt 4 icke innebure begränsning i rätten att utbekomma allmänna handlingar enligt lagen den 28 maj 1937 (nr 249) eller med stöd av denna lag utfärdad författning.

Sedan flygförvaltningens framställning till Kungl. Maj:t härigenom blivit i viss mån beaktad, hade densamma den 3 juli 1944 av chefen för justiedepartementet remitterats till den s. k. sekretessutredningen för yttrande.

I skrivelse den 5 juli 1944 till flygförvaltningen hemställde militieombudsmannen att, då innehållet i det av flygförvaltningen utfärdade cirkuläret den 2 december 1941, C nr 165, angående hemlighållande av handlingar i upphandlingsärenden jämte tilläggs-cirkulär i ämnet den 18 juni 1943 enligt den uppfattning som militieombudsmannen framfört i skrivelsen den 17 april 1943 ej överensstämde med gällande lagbestämmelser, flygförvaltningen måtte ånyo till övervägande upptaga frågan om bestämmelserna i nämnda båda cirkulär samt att före den 15 september 1944 underrätta militieombudsmannen om flygförvaltningens beslut i anledning av denna framställning.

Med anledning härav meddelade flygförvaltningen i skrivelse den 5 september 1944 att flygförvaltningen genom cirkulär samma dag upphävt cirkulären av den 2 december 1941 och den 18 juni 1943 samt att flygförvaltningen, enär fråga om ändring av sekretesslagen genom framställning från arméförvaltningen underställts Kungl. Maj:ts prövning, funnit sig för närvarande icke böra utfärda nya anvisningar i ämnet.

Som av militieombudsmannen åsyftad rättelse härigenom skett lät militieombudsmannen bero vid vad i ärendet förekommit.

Militieombudsmannen anhöll i särskilda skrivelser den 19 september 1944 till bland andra arméförvaltningen, marinförvaltningen och försvarets fabriksstyrelse om upplysning huruvida av nämnda myndigheter utfärdats all-

männa föreskrifter angående tillämpningen av bestämmelserna om hemlig-hållande av handlingar i upphandlingsärenden m. m. i 34 § andra stycket sekretesslagen.

Ovannämnda myndigheter meddelade i anledning härav att några dylika allmänna föreskrifter icke av dem utfärdats.

35. Vissa av överstyrelsen för Riksförbundet Sveriges lottakårer utfärdade föreskrifter angående förhandsgranskning av yttranden och artiklar, avsedda att publiceras i pressen, ha ansetts innebära ett obehörigt intrång i tryckfriheten.

I tidningen Dagens Nyheter förekom den 22 december 1943 en artikel med rubriken »Lotta får inte uttala sig utan tillstånd och censur». Det uppgavs i artikeln att i bestämmelserna för lottakårer gjorts följande tillägg:

»Enskild lotta äger icke rätt att uttala sig i pressen angående tjänste- eller andra förhållanden som sammanhånga med lottaorganisationen. Begäres yttrande eller artikel av lotta, skall kårchefs tillstånd först inhämtas och sedan även godkännande av artikeln i fråga innan denna publiceras.»

I yttrande till militieombudsmannen anförde överstyrelsen för Riksförbundet Sveriges lottakårer: Det borde till en början understrykas, att en person, som vunne inträde i lottaorganisationen, förbunde sig att respektera organisationens stadgar och givna ordningsföreskrifter. Även överstyrelsen utfärdade ordningsföreskrifter, som för kännedom utsändes till lottaråd, lottakårer och lottaavdelningar. Ovannämnda meddelande angående bland annat uttalande i pressen — vilket utskickats i juni 1942 — vore avsett som en ordningsföreskrift. Man önskade på förekommen anledning förhindra, att lottor, som varit i militärtjänst, skulle yttra sig om förhållanden, som kunde beröra den militära sekretessen etc. Meddelandets innebörd var även, att enskild lotta ej utan behörighet skulle uttala sig för lottaorganisationen eller i dess namn, något som lottaorganisationen med säkerhet ej vore ensam om att anse olämpligt. Meningen med sistnämnda ordningsföreskrift hade alltså ingalunda varit att förhindra berättigad kritik av enskild lotta mot ledningen eller mot förhållanden inom lottaorganisationen, ehuru sådan kritik självfallet i första hand borde framställas direkt till ledningen för organisationen och icke genom pressen. Så vitt det kommit till överstyrelsens kännedom, hade ordningsföreskriften icke heller förorsakat några som helst konflikter och icke i något enda fall använts för att undertrycka kritik mot ledningen. Då ordningsföreskriften i fråga numera visat sig kunna orsaka misstyrdning, komme överstyrelsen emellertid att taga under förnyat övervägande, huruvida anledning förefunnes att giva ordningsföreskriften en modifierad avfattning.

Vid yttrandet fanns fogad en avskrift av den meddelade föreskriften, vilken vore ställd till lottaråd, lottakårer och lottaavdelningar. Föreskriften befanns vara rätt återgiven i tidningsartikeln.

Militieombudsmannen anförde i skrivelse den 3 mars 1944 till överstyrelsen:

Regeringsformen § 86 och tryckfrihetsförordningens ingress innehöller tydliga stadganden att censur å tryckta skrifter icke finge utövas av den offentliga makten. Från den särskilda censurlagstiftning som införts 1941 kunde man i detta sammanhang bortse.

Som ett väsentligt moment i vår tryckfrihetsrätt inginge jämväl skyddet för anonymitetsrätten. Vår rätt uteslöte efterforskningar rörande de verkliga upphovsmännen till innehållet i tidningarna, och tidningarnas utgivare vore i första hand ensamma ansvariga för detta. Förbudet mot artikelförfattarnas efterforskande torde av gammalt uppfattas såsom ett av det fria ordets viktigaste värn. I det betänkande med förslag till tryckfrihetsordning, som avgavs den 20 december 1912, uttalade de kommitterade sålunda bland annat: »Falsk kåranda och falsk solidaritetskänsla förbliva samhällsskadliga faktorer att räkna med. Anonymitetsskyddet är mot detta tryck säkerhetsventilen, som i mångt fall ensam möjliggör, att ord sägas, som böra bli uttalade, fakta framdragas, som böra bli framdragna. Den enhälliga värme, varmed man inom den periodiska pressen omfattar detta skydd är i och för sig ett starkt vittnesbörd härom.»

Det stode i uppenbar strid mot svensk tryckfrihet att utfärda föreskrifter, att tillstånd skulle inhämtas till yttranden eller artiklar i pressen, eller att godkännande skulle inhämtas innan en artikel finge publiceras.

Av överstyrelsen meddelade begränsningar i eller utövad kontroll över tryckfriheten syntes vara att uppfatta som ett otillåtet hinder mot denna medborgerliga rättighet. Då lotter fullgjorde frivillig tjänstgöring vid mobiliserad avdelning av krigsmakten, vore de enligt 1 § första stycket 7:o strafflagen för krigsmakten att anse som krigsmän och lydde därför enligt 6 § 1:o samma lag under densamma. Av överstyrelsens yttrande framginge, att dess föreskrifter rörande lottornas förbindelser med pressen i överensstämmelse härmed hänförde sig till den tid då lotter icke voro i militärtjänst. För den fråga som ärendet gällde vore detta utan betydelse.

Syftet med de utfärdade föreskrifterna hade uppgivits vara att förhindra brott mot tystnadsplikten. För obehörigt utlämnande av upplysningar om sakförhållanden, som borde hållas hemliga för främmande makt av hänsyn till rikets försvar, funnes straffbestämmelser i den allmänna strafflagen. Beträffande militär personal vore ytterligare föreskrifter givna genom särskilda order. I fråga om kungörande i tryck av underrättelser rörande krigsmakten, vilka kunde skada rikets försvar, gaves regler om beivrande i tryckfrihetsförordningen § 3 mom. 10 samt kungörelsen den 12 april 1940 nr 197. Ett noggrant iakttagande av den tystnadsplikt, som författningarna stadgade och tidsläget krävde, vore särskilt angeläget från deras sida, som frivilligt medverkade i försvarsarbetet och därigenom erhöle kännedom om militära förhållanden. Därest överstyrelsens föreskrifter i överensstämmelse med det angivna syftet gått ut på att erinra lottorna om deras tystnadsplikt och de-

ras särskilda ansvar för upprätthållande av skyddet för militära hemligheter, skulle de icke ha kommit i strid med vår grundlagsskyddade yttrandefrihet.

Överstyrelsen hade uppgivit sig även avse att förhindra att enskild lotta obehörigen uttalade sig för organisationen eller i dess namn. Det vore ur åtskilliga synpunkter olämpligt — i vissa fall även straffbart — att enskilda personer utan att vara därtill behöriga uttalade sig eller eljest uppträdde å myndigheters, inrättningsars eller organisationers vägnar. Mot ett uttryckligt förbud för lotta att obehörigen uppträda å lottaorganisationens vägnar funnes ej något att erinra. Alla åtgärder som vidtoges för att garantera upprätthållandet av ett sådant förbud måste emellertid ske med beaktande därav, att tryckfriheten respekterades. Det vore enligt militieombudsmannens mening icke tillåtet att söka framtvinga respekterandet av ett sådant förbud genom att införa prövning och godkännande av för publicering avsedda privata uttalanden.

Med hänsyn till vikten av att vår tryckfrihet bevarades ansåge militieombudsmannen sig icke kunna underlåta att inskrida mot de utfärdade föreskrifterna. Militieombudsmannen finge därför anhålla att överstyrelsen ville taga dessa spörsmål under ny prövning samt meddela militieombudsmannen sin åtgärd i saken.

I en till militieombudsmannen den 5 maj 1944 inkommen skrivelse meddelade överstyrelsen att densamma beslutat upphäva den ordningsföreskrift rörande uttalanden i pressen, som i juni 1942 utsänts till lottaråd, lottakårer och lottaavdelningar, samt att överstyrelsen, med beaktande av de av militieombudsmannen framförda synpunkterna, beslutat att i stället utfärda föreskrifter av följande lydelse:

»Uttalande i pressen m. m.

Kårchef ålägges dels att erinra enskild lotta om hennes oavvisliga tystnadsplikt och hennes särskilda ansvar för upprätthållande av skyddet för militära hemligheter, dels ock att inskräpa vikten av att enskild lotta icke obehörigen uppträder å lottaorganisationens vägnar. Kårchef eller av kårstyrelse därtill utsedd person är förpliktigad att granska alla inom styrelsens område å lottaorganisationens vägnar upptagna tidningsintervjuer.»

Med hänsyn till att rättelse sålunda vunnits beslöt militieombudsmannen låta bero vid vad i saken förekommit.

36. Fast anställd eller värnpliktig personal får ej åläggas att vid deltagande i idrottstävling representera det militära förbandets idrottsförening.

Med en den 8 september 1943 till militieombudsmannen från C. S. Enström i Visby inkommen skrift översände denne ett tidningsurklipp, i vilket i en insändare påtalades att enligt order vid Gotlands infanteriregemente alla idrottsmän, som tjänstgjorde vid regementet, skulle tävla för dess idrottsförening.

Enström anförde i skriften: Enström anhölle att militieombudsmannen måtte granska och i den mån så kunde anses lämpligt åstadkomma en ändring av ordern. Den omständigheten att en svensk pojke önskade representera en viss idrottsförening och ingen annan vore utan överdrift att anse som en privat angelägenhet, och han finge anses själv berättigad bestämma i detta hänseende.

Uti infortrat yttrande anförde chefen för Gotlands infanteriregemente, översten Gunnar Berggren: Tidningsurklippet torde syfta på regementsorder den 8 april 1942, nr 36. Enligt uppgift av Berggrens stabspersonal skulle ordern på sin tid ha väckt viss uppmärksamhet och bland annat föranlett uttalanden i gotlandspressen. Sannolikt delvis på grund av dessa utfärdades på regementsorder den 8 maj 1942, nr 47, ett förtydligande av den förstnämnda regementsordern, vilket i väsentliga delar innebar ett upphävande av de ursprungliga bestämmelserna. Sedan Berggren den 1 oktober 1942 tillträtt befälet över regementet, fick Berggren först i juni månad 1943 anledning att efterforska, huruvida representationsbestämmelser vid idrottstävlingar voro i tjänsteväg utfärdade för regementets personal. Efter granskning av de ovan nämnda föreskrifterna fann Berggren dem icke vara i alla avseenden formellt fullt tillfredsställande formulerade. Berggren ansåg sig emellertid sakna anledning att — i enlighet med framställning från civilt idrottshåll — omedelbart upphäva de i ärendet utfärdade regementsorden. För att dock undvika att för idrottsrörelsen m. m. onödig irritation skapades lämnade Berggren vid s. k. regementsrapport den 16 juni 1943 en muntlig orientering i frågan samt föreskrift om att någon tvångsanslutning till regementets idrottsklubb icke finge förekomma. Protokoll fört vid sagda regementsrapport hade såsom stöd för minnet och såsom komplement till vid rapporten förda anteckningar överlämnats till samtliga vid tillfället närvarande, nämligen regements-(depå-)stabens avdelningschefer, bataljonscheferna m. fl. I protokollsutdraget förekommande uttryck »vidare framdeles» hade ännu icke lett till ytterligare åtgärder i frågan, då utfärdade direktiv syntes Berggren godtagliga såsom en provisorisk lösning och eventuellt erforderliga, helt nya bestämmelser lämpligen borde inarbetas i planlagd ny regementsinstruktion.

Regementsordern den 8 april 1942, nr 36, innehöll i punkt 4 a) följande föreskrift:

»Regementets personal skall som regel representera regementets idrottsklubb vid idrottstävlingar.

Deltagande i idrottstävlingar för annan förening får endast ske med tillstånd av regementschefen. Ansökan härom insändes tjänstevägen till Idrotts-officeren.»

I regementsordern den 8 maj 1942, nr 47, stadgades i punkt 1:

»I rego nr 36/1942, p 4 a, angivna bestämmelser angående deltagande i tävlingar skola av reg personal tolkas så, att det för alla och envar är en hederssak att vid idrottsliga evenemang tävla i regementets färger och för regementets idrottsklubb.

Särskild ansökan om rättighet för värnpliktiga, inkallade till beredskaps-tjänstgöring, att tävla för annan förening erfordras framdeles icke. Sammaledes gäller även värnpliktiga, vilka tillhöra Gotlands inskrivningsområde och vilka fullgöra första tjänstgöring.»

I protokoll fört vid regementsrapport den 16 juni 1943 föreskrevs i punkt 11:

»Idrott. Viss irritation från civilt håll rörande representationsbestämmelser för reg. personal. Orientering till truppen att sammanhållningen inom reg. även bör gälla idrotten. Dock intet tvång eller obehörig påtryckning! Vidare framdeles.»

Sedan militieombudsmannen anhållit om yttrande i ärendet av chefen för armén översände denne av honom den 30 september 1943 utfärdad högkvartersorder angående värnpliktigas deltagande i idrottstävlingar. I denna order stadgades:

»På förekommen anledning erinras om, att värnpliktig personal under tiden för sin tjänstgöring vid truppförband icke får åläggas att representera regementets (kårs) idrottsförening. Något hinder för värnpliktig att efter frivilligt åtagande representera förbandets idrottsförening får icke heller resas. Regementsorder eller andra bestämmelser, som tidigare utfärdats i dessa hänseenden och som strida mot vad som ovan anförts, skola omedelbart upphävas.»

I ny skrivelse till chefen för armén anförde militieombudsmannen: Genom nämnda högkvartersorder hade ifrågavarande förhållande reglerats, såvitt anginge den värnpliktiga personalen. Beträffande den fast anställda personalen syntes däremot — åtminstone vad anginge Gotlands infanteriregemente — fortfarande gälla, att den vid idrottstävlingar skulle som regel representera regementets idrottsförening samt att tävlande för annan förening finge endast med tillstånd av regementschefen. Då stöd emellertid ej torde finnas för föreskrift varigenom den fast anställda personalen berövades friheten att vid allmänna tävlingar representera vilken idrottsförening den önskade, finge militieombudsmannen anhålla att chefen för armén ville taga ärendet under förnyat övervägande.

I svarsskrivelse den 2 november 1944 anförde härpå chefen för armén: I avvaktan på sammankallandet av den idrottskonferens med arméns idrotts-officerare, som varit anordnad sistlidna höst, hade avgörandet av frågan angående representation vid deltagande i tävlingar hittills fått anstå. I konferensen, som ägde rum den 31 oktober och den 1 november 1944, deltog även representanter från marinen, flygvapnet, riksidrottsförbundet samt Sveriges militära idrottsförbund m. fl. organisationer. Den allmänna uppfattningen vore, att individen skulle ha frihet att själv bestämma, vilken idrottsorganisation han skulle representera. Fortsatta överläggningar hade sedan ägt rum för att utreda representationsfrågan. Bland annat hade en närmare undersökning gjorts beträffande de representationsbestämmelser, som voro utfärdade av de olika specialidrottsförbunden samt Sveriges militära idrottsförbund. Det hade därvid framkommit, att vissa skiljaktigheter förefunnos

rörande representation. I avsikt att få till stånd så vitt möjligt enhetliga representationsbestämmelser hade ett närmare samarbete inletts med olika idrottsorganisationer. I princip måste individen ha frihet att själv bestämma, vilken idrottsorganisation han skulle representera. Det måste dock synas önskvärt, att den fast anställda personalen, i vad gällde militärt betonade idrottsgrenar, främst representerade militär idrottsorganisation. På grund härav hade chefen för armén utfärdat representationsbestämmelser, vilka skulle tillämpas från och med den 1 december 1944.

Nämnda bestämmelser innefattades i en så lydande högkvartersorder:

»För deltagande i tävlingar m. m., anordnade av militära eller civila idrottsorganisationer, gälla de föreskrifter, som för resp. verksamhetsområden äro utfärdade av SMI med distrikt, Riksidrottsförbundet med specialförbund samt Skytteförbundens överstyrelse m. fl. I anslutning härtil skola följande representationsbestämmelser tillämpas fr. o. m. $\frac{1}{12}$ 1944.

1. Fast anställd personal samt värnpliktig personal få icke åläggas att vid tävlingar m. m. representera viss militär idrottsorganisation utan äga full frihet att själva bestämma, vilken idrottsorganisation de skola representera.

2. Utan hinder av vad i mom. 1 ovan angives, synes dock, efter eget medgivande, fast anställd personal i militärt betonade idrottsgrenar lämpligen främst böra representera militär idrottsorganisation.»

Sedan genom de av chefen för armén utfärdade bestämmelserna sålunda rättelse vunnits, beslöt militieombudsmannen ej företaga vidare åtgärd i ärendet.

37. Fråga om vapenfria värnpliktigas rätt till ersättning vid användande av egna civila kläder.

I en den 25 september 1944 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde vapenfria värnpliktiga nr 236-32-19 Carlsson och nr 1193-28-35 Ljunglöf:

De tillhörde en grupp vapenfria värnpliktiga, som vore inkallade till 60 dagars tjänstgöring vid Göteborgs brandkår. Enär de använde egen beklädnadsutrustning, hemställde de om upplysning, huruvida bestämmelser funnes om rätt för dem att åtnjuta vanlig beklädnadsersättning.

I avgivet yttrande anförde brandchefen i Göteborg: Den grupp vapenfria värnpliktiga, som Carlsson och Ljunglöf tillhörde, hade utrustats genom Göteborgs försvarsområdes försorg. Utrustningen skedde enligt av luftskyddsinspektionen utfärdade och i samråd med militära myndigheter uppgjorda bestämmelser. Enligt dessa skulle bland annat linneuniform och lägermössa utan alla beteckningar ingå i utrustningen. Då vid brandkåren eleverna inom en utbildningsgrupp om 30 man icke lämpligen kunde tillåtas uppträda i valfri civil klädsel, hade från brandkårens sida fordrats, att denna uniform skulle användas. Allenast Carlsson och Ljunglöf hade vägrat bära denna

uniform, därvid religiösa skäl åberopats. Tidigare hade för dylik vägran straff icke utdömts av domstol, varför åtgärd mot dessa värnpliktiga ej vidtagits. Kontingenten hade i samband med order om inställelse till tjänstgöring även anbefallts att medföra civila arbetskläder. En dylik order hade veterligen ej tidigare meddelats. Huruvida ersättning för egna kläder under förhandenvarande omständigheter skulle utgå, syntes militära myndigheter böra avgöra.

I anledning av remiss till försvarsområdesbefälhavaren anförde försvarsområdesintendenten Åke Lycke i inkommet yttrande: I arméförvaltningens skrivelse den 5 juli 1943 d:nr Pl 423 föreskrevs angående vapenfria värnpliktiga, att beträffande gottgörelse för begagnande av egna beklädnadspersedlar skulle gälla samma bestämmelser som för övriga värnpliktiga. Vid Göteborgs försvarsområde hade dessa föreskrifter hittills tillämpats sålunda. Då de vapenfria värnpliktiga utrustats med underkläder och skodon, hade endast ersättning för vapenrock, huvudbonad och byxor utbetalats med 21 öre per dag, detta oaktat fältmössa, modell 1939, utan nationalitetsmärke, tillhandahölls av kronan. Däremot hade icke ersättning för kappa ansetts kunna utbetalas. Beträffande denna del av spörsmålet hade chefen för vederbörande krigskassaavdelning dagen för yttrandet meddelat beslut med besvärshänvisning.

Nämnda beslut var fogat vid yttrandet och lydde sålunda: Jämlikt arméförvaltningens skrivelse den 5 juli 1943 d:nr Pl 423 gällde för vapenfria värnpliktiga beträffande gottgörelse för begagnande av egna beklädnadspersedlar samma bestämmelser som för övriga värnpliktiga. För dessa senare gällde som villkor för utfående av ersättning att medförda uniformspersedlar skulle vara reglementsénliga. Sålunda utginge icke ersättning för egen trenchcoat, oaktat denna vore godkänd uniformspersedel. Tjänstgjorde samtidigt två värnpliktiga, en värnpliktig i vapentjänst, kallad A, och en vapenfri värnpliktig, kallad B, och båda dessa icke uttoge någon som helst beklädnadsutrustning av kronan, syntes det icke skäligt, om B skulle uppbära full ersättning med 65 öre per dag, under det att A endast skulle äga uppbära 51 öre per dag, oaktat han under tjänstgöringen slete egen trenchcoat, som godkänts som uniformspersedel. På grund härav måste krigskassören anse sig förhindrad utbetala begärd ersättning för kappa.

Militieombudsmannen anhöll härefter om yttrande i ärendet av arméförvaltningens intendenturavdelning.

I sitt yttrande hänvisade intendenturavdelningen till en början till innehållet i § 2 i intendenturmaterielreglementet, 1943 års upplaga. Nämnda paragraf lyder i de delar, som i detta ärende äro av intresse, sålunda:

»Manskap äger rätt att för tid, varunder kronan eljest skulle ha tillhandahållit munderingsutrustning, erhålla gottgörelse för begagnande av egna beklädnadspersedlar av nedan uppräknade slag respektive, beträffande manskap som på grund av tjänstgöringens art icke bär uniform, motsvarande civila persedlar, dock under villkor dels att persedlarna genom ägarens försorg och på hans bekostnad behörigen underhållas, äro av god beskaffen-

het och väl passande, dels ock — såvitt avser manskap som bär uniform — att persedlarna uppgå till minst det antal av varje slag, som enligt § 11 mom. 10 skall finnas för varje man vid kompani, samt, beträffande nedan under a) och b) angivna persedlar, äro modellenliga.

De persedlar, för vilka sådan gottgörelse utgår, indelas i följande fyra grupper:

- a) vapenrock, huvudbonad och klädesbyxor;
- b) kappa;
- c) skodon (marschskodon och lägerskodon eller ridstövlar eller däremot svarande persedlar);
- d) skjortor, kalsonger och strumpor (underkläder).

Gottgörelsen bestämmes av Kungl. Maj:t på förslag av intendenturdepartementet. Den beräknas allenast för persedlarnas slitning och underhåll under tjänstgöring samt utgår med visst belopp för dag och grupp, dock endast för fullständiga omgångar persedlar inom gruppen.»

Intendenturavdelningen anförde vidare: Med hänsyn till innehållet i dessa bestämmelser finge intendenturavdelningen som sin uppfattning framhålla, att värnpliktiga civilarbetare, som av kronan endast hade erhållit underkläder, överdragskläder och mössa, måste anses vara berättigade att erhålla kontant ersättning med fullt belopp för vardera grupperna a)—c) enligt intendenturmaterielreglementet. Att huvudbonad (fältmössa, modell 1939) tillhandahölls syntes icke hindra att full ersättning utginge för persedlar enligt grupp b). Överdragskläder räknades såsom utrednings- och remtygsmateriel och berördes icke av frågan om gottgörelse för egna beklädnads-persedlar. Vad beträffade frågan om ersättning för kappa, när dylik utgjordes av trenchcoat, så måste ett dylikt plagg, när det gällde värnpliktiga civilarbetare, som icke skulle bära uniform, anses väl motsvara en uniformskappa.

Sedan ärendet ånyo remitterats till försvarsområdesbefälhavaren anförde denne: Med stöd av intendenturavdelningens skrivelse komme till vapenfria värnpliktiga att utbetalas full slitageersättning med 65 öre per dag i de fall icke någon beklädnadsutrustning uttagits av kronan. Till dem, som utrustades med underkläder och skodon, komme slitageersättning att utbetalas för vapenrock, huvudbonad och byxor med 21 öre och för kappa med 14 öre eller tillsammans 35 öre per dag.

Med hänsyn därtill att rättelse sålunda vunnits företog militieombudsmannen ej vidare åtgärd i ärendet. Avskrift av försvarsområdesbefälhavarens yttrande översändes för kännedom till Carlsson och Ljunglöf.

Redogörelse för vissa framställningar till Konungen.

1. Angående det s. k. redogöraransvaret.

Ämbetsberättelsen till 1942 års riksdag innehåller (s. 186 ff.) redogörelse för en av militieombudsmannen den 4 november 1941 till Konungen avlåten skrivelse, vari framlagts vissa synpunkter på frågan om en omreglering av redogöraransvaret. Militieombudsmannen anförde därvid bland annat:

Sedan gammalt hade ett särskilt ansvar, det så kallade redogöraransvaret, ansetts åvila sådana statstjänstemän, vilka hade hand om kronans uppbörd och förvaltningen av dess medel. Den reella innebörden av redogöraransvaret syntes, såvitt anginge utbetalningar, kunna uttryckas så, att redogöraren i förhållande till kronan bure ansvaret för att utbetalningarna vore riktiga. Ersättningsskyldighet på grund av oriktig utbetalning vore icke beroende av huruvida tjänstefel kunde läggas redogöraren till last, varför redogöraransvaret sålunda icke kunde uppfattas som en på tjänstefel grundad skadeståndsskyldighet. Vad värnpliktig personal beträffade torde redogöraransvaret framstå såsom särskilt obilligt. Denna personal toges i anspråk med stöd av värnpliktslagen och någon annan grund för redogöraransvaret än värnpliktslagens bestämmelser torde därför icke finnas. Det måste emellertid betecknas såsom oegentligt att plikten att värna landet skulle kunna i sig innefatta en plikt att bära ett av tjänstefel oberoende ekonomiskt ansvar för oriktig användning av statsmedel. Tydligt vore att frågan om redogöraransvarets upphävande vore så komplicerad och omfattande att det icke vore möjligt att utan ytterligare undersökningar taga ställning till densamma. Goda skäl syntes emellertid tala för att, i avvaktan på mera ingripande åtgärder, de myndigheter, som granskade militära redogörarens räkenskaper, borde erhålla vidgade möjligheter att eftergiva kronans ersättningsanspråk.

Över militieombudsmannens skrivelse avgavs utlåtanden av arméförvaltningens dåvarande civila departement, marinförvaltningen, riksräkenskapsverket och flygförvaltningen.

I en av Kungl. Maj:t den 17 december 1943 utfärdad instruktion för försvarets civilförvaltning (nr 886) infördes i 38 § följande stadgande:

»1. Därest anmärkning rör belopp av ringa storlek eller ärendets fortsatta handläggning anses vålla mera arbete och kostnad än som motsvarar det belopp, varom fråga är, må civilförvaltningen kunna låta saken förfalla.

Vid fattande av dylikt beslut bör hänsyn tagas till föreliggande omständigheter, såsom om beloppet representerar en tid efter annan återkommande utgift, om i en och samma räkenskap förekommer mer än en dylik utgift eller om principiella skäl till anmärkning kunna anses föreligga.

2. Om anmärkning prövas vara lagligen grundad men den anmärkta åtgärden finnes hava varit ur det allmännas synpunkt gagnelig eller skäligen eller om eljest särskilda skäl föreligga, må även i andra fall än som i 1 mom. avses ersättningsanspråket eftergivnas.»

Sedan arméförvaltningen, marinförvaltningen och flygförvaltningen med skrivelse till Kungl. Maj:t den 22 december 1943 gemensamt ingivit förslag till reglemente angående allmänna grunder för förvaltningen vid försvarsväsendet vid mobilisering och i krig, anfördes i kungl. brev den 15 juni 1944 till försvarets civilförvaltning — efter en redogörelse för bland annat militieombudsmannens ovannämnda framställning — följande:

»Kungl. Maj:t — som den 17 december 1943 utfärdat instruktion för försvarets civilförvaltning, innefattande i 38 § vissa bestämmelser i de av militieombudsmannen i hans förenämnda skrivelse berörda hänseenden — finner gott utfärda reglemente angående allmänna grunder för förvaltningen inom försvaret vid mobilisering och i krig (allmänt krigsförvaltningsreglemente), vilket skall intagas i svensk författningssamling, men finner vad i det genom militieombudsmannens skrivelse anhängiggjorda ärendet förekommit icke föranleda någon Kungl. Maj:ts ytterligare åtgärd.»

2. Angående rätt för militär personal att ingiva besvär till närmaste befälhavare, som för expedition.

Ämbetsberättelsen till 1943 års riksdag innehåller (s. 262 ff.) redogörelse för en av militieombudsmannen den 2 december 1942 till Konungen avlåten skrivelse angående vidtagande av sådana ändringar i krigslagstiftningen, att klagande i krigsrättsmål och disciplinmål skulle medgivas rätt att avlämna besvär till närmaste befälhavare, som för expedition. Militieombudsmannen anförde därvid bland annat:

Klagande i mål som avgjorts av krigsrätt eller såsom disciplinmål hade två vägar att välja, i det han kunde antingen avlämna besvären till vederbörande befälhavare eller ingiva dem till krigshovrätten. Eftersom besvär till krigshovrätten skulle ingivas och ej finge med posten insändas, finge klaganden i regel, om han begagnade den direkta vägen, anlita ett avlönat ombud. I normala fall kunde klaganden däremot oftast själv avlämna besvären till vederbörande befälhavare. Enligt vad en verkställd utredning visade syntes det genom krigslagstiftningen reglerade besvärsförfarandet icke fungera tillfredsställande under nu rådande förhållanden. I vissa fall kunde man med fog påstå, att klagande av sin militära tjänstgöring blivit hindrad att få utslaget prövat av högre rätt. Detta gällde de fall då den enda utväg

som praktiskt taget stått öppen för klaganden varit att ingiva sina besvär till någon militär befälhavare, lägre eller högre, vilken funnits å orten, men besvären trots att de till denne ingivits i rätt tid, av en eller annan anledning icke kunnat upptagas till prövning. Svårigheter hade visat sig redan när det gällt att avgöra vilken befälhavare som vore behörig mottaga besvär. I vissa fall hade klaganden förlorat sin talan på grund av att besvären för sent kommit rätt befälhavare till handa efter att inom besvärstiden ha avlämnats till annan militär befattningshavare. De gjorda iakttagelserna gäve vid handen, att behov förelåge av ändrade föreskrifter beträffande besvär förfarandet. Militieombudsmannen ifrågasatte i sådant hänseende, att klagande i krigsrätts- och disciplinmål skulle medgivas att avlämna besvär till närmaste befälhavare, som förde expedition.

Sedan yttranden över denna framställning inhämtats utarbetades inom justitiedepartementet en promemoria i ämnet, vari bland annat föreslogs, att beträffande såväl den militära som den allmänna rättsskipningen skulle införas rätt att insända inlaga med posten. Promemorian föranledde proposition (nr 200) till 1944 års riksdag med förslag till lag om rätt att i mål och ärenden som tillhöra domstols handläggning insända handlingar med posten m. m. Sedan riksdagen (skrivelse nr 336) antagit lagförslaget, utfärdades den 22 juni 1944 lag om rätt att i mål och ärenden som tillhöra domstols handläggning insända handlingar med posten m. m. (nr 393). Lagen, som trädde i kraft den 1 juli 1944 och skulle gälla intill den dag då rättegångsbalken den 18 juli 1942 trädde i kraft, var av följande lydelse:

»Inlaga eller annan handling som skall ingivas till domstol, domare, överexekutor eller nedre justitierevisionen må inlämnas genom bud eller insändas med posten i betalt brev. Vad nu sagts skall även gälla i fråga om handling som skall ingivas till militär befälhavare vid klagan över beslut i disciplinmål eller utslag av krigsdomstol. Inlämnas skriftlig vadeanmälan genom bud eller insändes den med posten, må jämväl vadepenning på enahanda sätt erläggas.

Handling, som inlämnas genom bud eller inkommer med posten, skall anses ingiven av den som undertecknat handlingen. Handlingen skall anses ingiven den dag då den inkom till mottagaren. Då handlingen inkommit, skall vad i lag eller författning är stadgat om skyldighet för part att tillika inställa sig anses iakttaget.

Vad i lag eller författning är stadgat därom, att handling skall ingivas eller åtgärd eljest företagas före visst klockslag å dagen, äge ej tillämpning i fråga om handling eller åtgärd som avses i denna lag, ej heller beträffande muntlig vadeanmälan och erläggande av vadepenning vid sådan anmälan.»

3. Angående förläggingsförhållandena vid Svea livgarde.

Ämbetsberättelsen till 1944 års riksdag innehåller (s. 329 f.) redogörelse för en av militieombudsmannen den 7 oktober 1943 till Konungen avlåten skrivelse angående förläggingsförhållandena vid Svea livgarde. I skrivelsen anfördes att det vore angeläget, att arbetet med uppförandet av Svea livgardes nya kasernetablisement vid Sörentorp utan uppskov fullföljdes, samt framhölls att även om utflyttningen av regementet till Sörentorp snart komme till stånd det vore nödvändigt att förefintliga sanitära missförhållanden vid regementets gamla etablisement i Stockholm i viss utsträckning omedelbart avhjälpes.

Arméns fortifikationsförvaltning framlade i skrivelser den 17 september 1943 och den 8 februari 1944 till Kungl. Maj:t förslag till reparations- och ändringsarbeten å Svea livgardes kasernetablisement, avseende att avhjälpa de väsentligaste bristerna och möjliggöra dess utnyttjande för vissa nya militära ändamål. 1940 års militära byggnadsutredning underströk i anledning av remiss angelägenheten av att regementets nya kasernetablisement å Järvafältet snarast färdigställdes, så att regementets nuvarande lokaler kunde bli disponibla för vissa staber m. m., samt hemställde, att Kungl. Maj:t, så snart ske kunde, måtte åt fortifikationsförvaltningen uppdraga att vidtaga åtgärder för fullföljande av arbetena å regementets nya etablisement vid Sörentorp.

I proposition (nr 174) till 1944 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t att riksdagen — enär det med hänsyn till osäkerheten rörande vid vilken tidpunkt nya lokaler kunde beredas för regementet icke syntes tillrädligt att helt bortse från bristerna i de nuvarande lokalerna — måtte i viss utsträckning ställa medel till förfogande för avhjälpan av de allvarligaste olägenheterna. Härvidlag borde dock tillses att de åtgärder, som nu vidtoges, i största möjliga utsträckning bleve till nytta även efter genomförandet av den ändrade dispositionen av regementets nuvarande kasernetablisement. För ändamålet beräknades ett medelsbehov för innevarande budgetår å 600 000 kronor. Vidare framhölls i propositionen såsom önskvärt att lokaler i det gamla kasernetablisementet bereddes för vissa nya militära ändamål och föreslogs anvisande av visst belopp därför. Riksdagen (skrivelse nr 383) lämnade i princip sitt bifall till propositionen. Genom beslut den 30 juni 1944 medgav Kungl. Maj:t härpå återupptagande av arbetena vid förläggningen i Sörentorp och ställde medel till förfogande för utbyggnad av matinrättningen, marketenteribygnad, garagebyggnad, tjänstebostäder, skolbyggnad, vissa förrådsbyggnader samt korthållsskjutbana, för vilka samtliga arbeten medgivits arbetstillstånd. Fortifikationsförvaltningen gjorde vidare i skrivelse den 23 oktober 1944 till Kungl. Maj:t framställning rörande uppförande av tio kaserner samt vakt- och arrestbyggnad. Nu angivna byggnadsprogram avsåg fortifikationsförvaltningen ha genomfört före 1945 års utgång, varför inflyttning i regementets nya etablisement i Sörentorp skulle kunna äga rum på nyåret 1946.

4. Angående skyldighet för vederbörande befälhavare eller domstol att, där någon, som innehar körkort, jämlikt strafflagen för krigsmakten ådömts straff för det han varit överlastad av starka drycker, insända underrättelse härom till körkortsregistret.

Den 27 januari 1944 avlät militieombudsmannen följande skrivelse härom till Konungen:

»Enligt 21 § 1 mom. motorfordonsförordningen den 23 oktober 1936 gäller, att där förare vid färd med motorfordon eller traktortåg gjort sig skyldig till brott mot 1 eller 2 § lagen den 7 juni 1934 om straff för vissa brott vid förande av motorfordon eller eljest i något för trafiksäkerheten väsentligt hänseende allvarligen åsidosatt honom såsom förare åliggande förpliktelser eller på annat sätt ådagalagt sådana egenskaper, att han icke vidare bör betros med att inneha körkort, länsstyrelse, som utfärdat körkortet, skall efter nöjaktig utredning återkalla detsamma. I nämnda författningsrum i motorfordonsförordningen stadgas vidare, bland annat, att, där omständigheterna äro av den beskaffenhet, att anledning är att antaga, att föraren skall, utan att återkallelse av körkortet sker, låta sig rättas, och ej fråga är om förare, som gjort sig skyldig till brott mot 1 eller 2 § ovannämnda lag, varning i stället må meddelas.

I 21 § 4 mom. samma förordning stadgas vidare följande:

'Har den, som innehar körkort, ådömts straff för förseelse, begången vid förande av motorfordon eller traktortåg, eller för förseelse mot 18 kapitlet 15 § strafflagen, eller har eljest högre rätt meddelat utslag i mål, vari under rätt ådömt sådant straff, åligger det domstolen att ofördröjligen översända avskrift av utslaget jämte uppgift om numret å den dömdes körkort till den länsstyrelse, som utfärdat detsamma.'

Jämlikt 20 § 3 mom. ovannämnda förordning åligger det länsstyrelse att över utfärdade körkort föra anteckning i liggare eller kortregister (körkortsregister), vari — förutom innehavarens namn m. m. — skall antecknas förseelse, varom vederbörlig anmälan enligt 21 § 4 mom. sker.

Som av ovan refererade författningsföreskrifter framgår åligger det länsstyrelse som utfärdat körkort att, där sådana omständigheter förekommit att för viss person utfärdat körkort bör indragas eller varning tilldelas honom, vidtaga åtgärder härför. Omständigheter som kunna föranleda dylikt ingripande från länsstyrelses sida äro dels vissa förseelser vid förande av motorfordon och dels ådagaläggande på annat sätt av sådana egenskaper att vederbörande icke vidare bör betros med att inneha körkort. Till omständighet av sistnämnda slag torde vara att hänföra bland annat annärkning mot vederbörande körkortsinnehavares förhållande i nykterhetshänseende, även där det icke kan läggas honom till last att han brustit i detta hänseende i samband med förande av motorfordon. För tillgodoseende av länsstyrelsernas behov av tillförlitliga uppgifter för fullgörande av kontrollen å körkortsinnehavarnas förhållande i nykterhetshänseende åligger det domstolarna att

där innehavare av körkort ådömts straff för förseelse mot 18 kapitlet 15 § allmänna strafflagen till den länsstyrelse som utfärdat körkortet översända avskrift av utslaget jämte uppgift om numret å den dömdes körkort.

Den domstolarna ålagda skyldigheten i fråga om insändande av utslag angående ådömt straff för fylleri utan samband med framförande av motorfordon omfattar icke enligt ordalagen i förordningen de fall där körkortsinnehavare enligt strafflagen för krigsmakten ådömts straff för sådant brott. Nämnda lag innehåller bestämmelser, som i olika sammanhang stadga straff då någon är överlastad av starka drycker (se 96, 97, 123—125, 175 och 176 §§). Dessa straffbestämmelser torde för sin tillämpning förutsätta att vederbörande är spritpåverkad i den grad som anges i 18 kapitlet 15 § allmänna strafflagen med orden att det av hans åtbörder och orediga sinnesförfattning synbarligen kan märkas, att han är drucken. Ett beivrande jämväl av lindrigare grad av onykterhet synes stundom vara möjligt med stöd av bestämmelserna i 96 § 1 mom. första punkten i strafflagen för krigsmakten. De i nämnda lagrum upptagna bestämmelserna om ansvar för brister i anständigt uppförande torde sålunda kunna åberopas även i fråga om en spritpåverkan som ej kan betecknas såsom berusning, nämligen om någon under tjänstgöring eller eljest under vissa angivna förhållanden betar sig på ett onormalt sätt, vilket tydligt framstår såsom en följd av spritförtäring.¹ En lindrigare grad av spritpåverkan, vilken icke anses kunna medföra ansvar för fylleri eller för brist i anständigt uppförande, bör vidare, under förutsättning att den inverkat menligt på vederbörandes förmåga att sköta sin tjänst, kunna föranleda ansvar för tjänsteförsummelse enligt 130 § strafflagen för krigsmakten.

För länsstyrelserna måste det vara av vikt att erhålla kännedom jämväl om de fall där körkortsinnehavare enligt strafflagen för krigsmakten ådömts ansvar för fylleri. Det synes därför böra föreskrivas skyldighet för krigsdomstol ävensom för befälhavare, som äger bestraffningsrätt i disciplinmål, att, där någon som varit överlastad av starka drycker härför fälles till ansvar enligt strafflagen för krigsmakten, ofördröjligen till den länsstyrelse som utfärdat körkortet översända, förutom uppgift å körkortets nummer, avskrift av utslaget eller — om beslutet meddelats av befälhavare — kortfattad uppgift om den bestraffade förseelsen, det lagrum som tillämpats samt den ådömda bestraffningen. Uppgiftsskyldigheten synes däremot icke böra omfatta sådana lindrigare fall av spritpåverkan som, enligt vad ovan anförts, allenast kunna betraktas såsom brist i anständigt uppförande eller såsom tjänsteförsummelse. Att straff i dessa fall kan ådömas beror på vederbörandes tjänsteställning. Dylika fall av lindrigare spritpåverkan skulle i övrigt icke komma till länsstyrelsens kännedom och någon anledning att göra skillnad mellan olika kategorier av körkortsinnehavare synes icke föreligga.

Det kan anmärkas att det i kungörelsen den 17 juni 1938 angående skyldighet för domstolar m. fl. att meddela uppgifter till ledning för systembo-

¹ Jämför ämbetsberättelsen 1944 sid. 332.

lagens verksamhet föreskrivits, att, där någon jämlikt strafflagen för krigsmakten belagts med disciplinstraff för det han varit överlastad av starka drycker, det tillkommer den som ålagt straffet att inom fjorton dagar avsända uppgift därom till kontrollstyrelsen. Något skäl varför motsvarande uppgifter icke, där fråga är om person som är innehavare av körkort, böra insändas jämväl till den myndighet som har att i trafiksäkerhetens intresse ingripa mot personer, som av en eller annan anledning icke vidare böra få inneha körkort, synes icke föreligga.

Därest i enlighet med vad ovan förordats utfärdas bestämmelser om viss uppgiftsskyldighet, kan ifrågasättas huruvida icke i kommandoväg bör föreskrivas att i förhörprotokoll som omförmäles i § 7 militär bestraffningsförordning skall, där fråga är om brott varom anteckning skall göras i körkortsregistret, intagas uppgift om den tilltalades körkortsnummer. I anslutning härtill synes lämpligen böra vidtagas ändring i fastställt formulär till förhörprotokoll. (Se instruktion för expeditionstjänsten vid armén, mom. 169.)

Med stöd av 13 § i den för riksdagens militieombudsman utfärdade instruktionen har jag härmed velat för Eders Kungl. Maj:t framföra detta spørsmål till den åtgärd som Eders Kungl. Maj:t må finna framställningen föranleda.»

Med anledning av militieombudsmannens framställning utfärdades den 2 juni 1944 förordning (nr 272) om ändrad lydelse av bland annat 21 § 4 mom. motorfordonsförordningen den 23 oktober 1936. Nämda författningsrum erhöll enligt förordningen följande ändrade lydelse:

»Har den, som innehar körkort, ådömts straff för förseelse, begången vid förande av motorfordon eller traktortåg, eller för förseelse mot 18 kap. 15 § strafflagen, eller har eljest högre rätt meddelat utslag i mål, vari underrätt ådömt sådant straff, åligger det domstolen att ofördröjligen översända avskrift av utslaget jämte uppgift om numret å den dömdes körkort till den länsstyrelse, som utfärdat detsamma.

Motsvarande underrättelseskyldighet skall, där någon, som innehar körkort, jämlikt strafflagen för krigsmakten ådömts straff för det han varit överlastad av starka drycker, fullgöras av vederbörande befälhavare eller domstol.»

Förordningen trädde i kraft den 1 juli 1944.

5. Förfarandet med spritdrycker, som tagits i beslag i samband med fylleriförseelser m. m.

Härom avlät militieombudsmannen den 11 april 1944 en så lydande skrivelse till Konungen:

»Lagen den 13 juni 1941 om förverkande i vissa fall av spritdrycker och vin m. m. innehåller följande stadganden:

Påträffas spritdrycker eller vin eller rusgivande ersättningsmedel därför hos person, som av polisman beträdes med fylleri, skall egendomen av polismannen tagas i beslag. Vad nu sagts skall äga motsvarande tillämpning, där någon med skäl misstänkes för brott som avses i 1 § lagen den 7 juni 1934 om straff för vissa brott vid förande av motorfordon, såvitt angår drycker och ersättningsmedel vilka av föraren medförts å färden för egen räkning eller, ehuru de medförts av annan, kunna antagas hava varit avsedda jämväl för föraren. Äger beslagaren själv anställa åtal, åligger det honom att, därest han finner beslaget böra bestå, så snart ske kan väcka talan angående ansvar för brottet. Äger han icke själv anställa åtal, skall han ofördröjligen underätta vederbörande åklagare om beslaget, och har denne att pröva huruvida beslaget skall bestå samt, därest beslaget finnes icke böra hävas, väcka åtal enligt vad nyss sagts. Anställes ej åtal inom en månad från det beslaget ägde rum, skall beslaget hävas, där ej Konungens befallningshavande medgiver att det må bestå under viss ytterligare tid. Egendom som tagits i beslag enligt denna lag skall, därest den som åtalas finnes hava begått brottet, dömas förverkad, såvida ej särskilda omständigheter till annat föranleda. Med drycker och ersättningsmedel, som dömas förverkade, skall förfaras på sätt i 7 kap. 20 § 2 mom. förordningen den 18 juni 1937 angående försäljning av rusdrycker föreskrives; och skall belopp som erhålles vid föryttring av förverkad vara tillfalla kronan.

Det omhändertagande som sker enligt 1941 års lag är till sin natur att anse som ett beslag och bestämmelserna i 1933 års lag om vissa tvångsmedel i brottmål skola äga tillämpning i den mån avvikande föreskrifter icke meddelats i 1941 års lag.

Lagen den 12 maj 1933 om vissa tvångsmedel i brottmål upptager rörande beslag bland annat följande föreskrifter:

Beslagtaget föremål skall, där det ej lämpligen kan omhändertagas av den som verkställt beslaget, sättas i förvar under försegling eller ock genom skriftligt anslag eller på annat sätt så utmärkas, att uppenbart är att det tagits i beslag. Föremål som tagits i beslag skall väl vårdas och noggrann tillsyn hållas däröver att det icke förbytes eller förändring eller annat missbruk därmed sker. Vid handläggning av mål om brott som föranlett beslag pröve rätten på yrkande av den som drabbats av beslaget, huruvida detta skall fortfarande bestå. Rätten give ock i slutliga utslaget beslut i fråga om beslag som då äger bestånd. Där ej rätten annorlunda förordnat, gånge dess beslut angående beslag i verkställighet utan hinder därav att det ej vunnit laga kraft.

Förordningen den 18 juni 1937 angående försäljning av rusdrycker upptager i 7 kap. 20 § 2 mom. följande bestämmelser:

Rusdrycker som enligt denna förordning eller annan författning förklarats förbrutna skola, därest de äro i försäljningsdugligt skick, hembjudas till systembolag eller partihandelsbolaget. Kunnat förbrutna drycker på grund av sin beskaffenhet ej tillhandahållas allmänheten, skola de hembjudas till partihandelsbolaget. Bolag till vilket rusdrycker sålunda hembjudits vare

skyldigt att till skäligt pris efter grunder som av kontrollstyrelsen fastställas inköpa den hembjudna varan. Är värdet så ringa, att det ej kan anses motsvara forslingskostnaderna, skall varan bevisligen förstöras.

Bestämmelserna om förverkande av rusdrycker äro icke så skrivna att de omedelbart äga tillämpning vid den verksamhet till upprätthållande av ordningen eller för ådömande av straff i disciplinär väg som handhaves av militär myndighet. Under den senaste tiden har ett antal ärenden rörande förverkande av beslagtagna spritdrycker kommit under militieombudsmannens prövning. En del detaljspörsmål ha därvid uppmärksamrats och föranlett uttalanden från militieombudsmannens sida.¹

I den nämnda skrivelsen berördes jämväl i förbigående frågan om själva beslutet om rusdryckernas förverkande. Under de förutsättningar som angivas i 96 § strafflagen för krigsmakten skola mål om fylleri bedömas enligt krigslagstiftningen. Jämlikt 185 § 8) samma lag kunna fylleriförseelserna behandlas såsom disciplinmål och i regel avgöras dessa ärenden av vederbörande befälhavare. Så snart det blivit upplyst, att beslag enligt 1941 års lag föreligger, bör målet emellertid hänskjutas till krigsrätt. Det torde nämligen alltid ankomma på domstol att pröva frågan om förverkande och denna fråga får icke skiljas från prövningen av brottsligheten. Såsom framgår av den nyssnämnda skrivelsen har grundsatsen om målens hänskjutande till krigsrätt i dessa fall icke alltid blivit iakttagen.

Att det rätta förfaringssättet i dessa mål lätt kan förbises vid rättsskipningen måste betraktas som en olägenhet. Å andra sidan kan det icke förnekas att vissa olägenheter jämväl äro förenade med fylleriförseelsernas hänskjutande till krigsrätt så snart beslag föreligger. Det medför tidsutdräkt och extra arbete. Dessa mål äro visserligen icke talrika, men man synes dock ha att räkna med att det vid många förband årligen förekommer ett mindre antal sådana fall. Med anledning härav har militieombudsmannen till övervägande upptagit att låta vederbörande befälhavare i samband med prövning av fylleriförseelsen jämväl avgöra frågan om förverkande. Vissa auditörer, som under hand hörts, ha bekräftat, att det skulle vara lämpligt att genomföra denna förenkling.

Förverkandefrågan synes vara av den natur att dess avgörande kan överlämnas åt den befälhavare som upptar disciplinmålet. Det må också erinras om att Kungl. Maj:t i proposition nr 204 till årets riksdag framlagt förslag till lag angående behörighet för militär befälhavare att ålägga ersättningsskyldighet. Jag anser mig därför böra förorda att militär befälhavare tillägges befogenhet att i samband med åläggande av disciplinstraff för fylleri även döma egendom, som tagits i beslag enligt lagen den 13 juni 1941, förverkad.

Redan enligt nu gällande ordning kan det, såsom angivits i den nyssnämnda skrivelsen, vara föremål för en viss tvekan huru lagens föreskrift om under rättelse till vederbörande åklagare skall tolkas, då målet skall beivras i militär

¹ Se sid. 239.

ordning. Därest förverkandefrågan avgöres i disciplinmål, vid vilka åklagare ej medverkar, uppstå vissa nya tolkningsspörsmål. Mest följdriktigt torde vara att, med ändring av lagens ståndpunkt, föreskriva att underrättelsen om beslaget skall göras hos vederbörande befälhavare och att denne har att pröva huruvida beslaget skall bestå. Om befälhavare finner sig böra låta målet förfalla enligt 204 § strafflagen för krigsmakten, bör han också häva beslaget. Om han däremot finner sig böra hänskjuta fylleriförseelsen till krigsrätts prövning, bör han samtidigt till åklagare och krigsrätt överlämna frågan om beslagets bestånd. I fall då åklagaren finner sig icke böra framställa något ansvarsyrkande, torde det ankomma på honom att förklara beslaget hävt. I de normala fallen, då befälhavaren ålägger disciplinstraff för fylleriförseelsen, torde målets avgörande följa så snabbt att någon egentlig prövning av beslaget dessförinnan icke erfordras; beslaget fortbestår om ej befälhavaren undantagsvis skulle förordna om annat.

För fullständighetens skull vill jag här anmärka, att mål om onykterhet vid ratten samt beslag i samband därmed icke få upptagas såsom disciplinmål utan höra till krigsrätt.

Under återopande av vad sålunda anförts får jag härigenom med stöd av 13 § i den för riksdagens militieombudsman utfärdade instruktionen hemställa, att Eders Kungl. Maj:t ville taga i övervägande frågan om befogenhet för militär befälhavare att i samband med åläggande av straff för fylleri jämväl döma viss beslagtagen egendom förverkad.»

6. Angående tillgodoräknande av tjänstgöringstid som villkor för vapenfri värnpliktigs rätt till hemortslön.

Den 27 oktober 1944 avlät militieombudsmannen följande skrivelse härom till Konungen:

»I en den 5 april 1943 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 233-32-36 Lennart Jonsson:

Jonsson, som mönstrat år 1936, hade i januari 1939 blivit jämlikt § 27 mom. 2 i då gällande värnpliktslag befriad från värnpliktens fullgörande i fredstid. Dessförinnan hade Jonsson icke varit inkallad. Efter ansökan i april 1940 hade Jonsson genom Kungl. Maj:ts beslut den 16 maj 1941 erhållit tillstånd att i stället för militär tjänstgöring få utföra civilt arbete inom försvarsväsendet eller eljest för statens räkning. Sedan den 1 september 1942 vore Jonsson inkallad till civilt arbete vid Uppsala universitets skogsförvaltning. Jonsson anhölle om upplysning från vilken dag han vore berättigad till hemortslön.

Enligt anteckning å Jonssons värnpliktskort kunde Jonsson jämlikt § 27: 2 i då gällande värnpliktslag efter den 1 januari 1939 icke inkallas till fredstjänstgöring.

I en likaledes den 5 april 1943 till militieombudsmannen inkommen skrift anförde värnpliktige nr 795-32-37 Bertil Carlsson:

Efter att år 1936 ha erhållit ett års uppskov med mönstringen hade Carlsson vid mönstringen 1937 blivit jämlikt § 4 mom. 2 b) i då gällande värnpliktslag befriad från värnpliktens fullgörande i fredstid. I anledning av ansökan i januari 1940 hade Carlsson genom Kungl. Maj:ts beslut den 26 april 1940 erhållit tillstånd att i stället för militär tjänstgöring få utföra civilt arbete inom försvarsväsendet eller eljest för statens räkning. Sedan den 1 augusti 1942 vore Carlsson inkallad till tjänstgöring jämlikt generalordern nr 2534/1942. Carlsson anhölle om upplysning från vilken dag han vore berättigad till hemortslön.

I yttrande till militieombudsmannen den 5 maj 1943 anförde tjänstförrättande inskrivningschefen för Älvsborgs inskrivningsområde:

Jonssons och Carlssons fredstjänstgöring i *varlig ordning* finge anses helt fullgjord. Sedan de blivit civilarbetare hade tillkommit fredstjänstgöring (mot-svarande) om 120 dagar. Hemortslön utginge efter en tjänstgöring om 90 dagar, häri ej inräknad nyss angivna tjänstgöring. Då Jonsson och Carlsson ryckt in den 1 september respektive den 1 augusti 1942 vore de berättigade till hemortslön från och med den 30 mars respektive den 27 februari 1943.

Genom skrivelse den 28 december 1943 anhöll militieombudsmannen, att statens arbetsmarknadskommission ville avgiva yttrande i ärendena. Vid denna skrivelse fogades en inom militieombudsmansexpeditionen upprättad promemoria av följande lydelse:

Huvudregeln om hemortslön och om kvalifikationstid för sådan lön upptoges i 20 § 1 mom. i 1942 års krigsfamiljebidragförordning. Enligt detta författningsrum finge såsom kvalifikationstid komma i betraktande endast den tid, under vilken den värnpliktige fullgjort (förutom viss frivillig tjänstgöring och vissa andra slag av tjänstgöring, varom här ej vore fråga) honom åliggande tjänstgöring enligt § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2 i 1936 års värnpliktslag eller enligt 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag. I 2 mom. av 20 § i krigsfamiljebidragförordningen upptoges vissa stadganden därom att den värnpliktige, innan han finge räkna kvalifikationstid för rätt till hemortslön, skulle ha fullgjort viss tjänstgöring. Beträffande denna tjänstgöring gäves särbestämmelser, vilka här saknade intresse, rörande värnpliktiga som hänförts till årsklass 1940 eller 1941 eller årsgrupp 1941 eller inskrivits efter 1941. I övrigt föreskrevs i första stycket av 2 mom. enligt dess lydelse före den 1 april 1943 att vad i 1 mom. stadgades icke skulle äga tillämpning med mindre den värnpliktige — utöver den i 1 mom. omförmälda tjänstgöringen — fullgjort värnpliktstjänstgöring under sammanlagt 180 dagar, dock att denna tjänstgöringstid skulle förlängas med 90 dagar för värnpliktig, vilken erhållit tillstånd att fullgöra sin tjänstgöring såsom s. k. vapenvägrare (§ 1 a i lagen den 12/10 1925 nr 338), och med 120 dagar för värnpliktig, vilken erhållit tillstånd att i stället för militär tjänstgöring utföra civilt arbete (§ 1 b i samma lag). I stort sett innebure stadgandena i 20 § 2 mom. första stycket att värnpliktig för att få räkna kvalifikationstid först skulle ha fullgjort honom i fredstid åliggande tjänstgöring.

Den närmare innebörden av de nu berörda stadgandena framginge av vissa

uttalanden av föredragande departementschefen, då förslag till krigsfamiljebidragsförordning förelades 1942 års riksdag. Departementschefen anförde (prop. nr 339 s. 100, 102):

'Såsom förutsättning för att värnpliktig skall äga räkna tjänstgöringstid tillgodo för erhållande av hemortslön bör givetvis gälla, att han först fullgjort honom i fredstid åliggande tjänstgöring. Härom ha intagits föreskrifter i 2 mom. — — — Vad angår de samvetsömma har departementsförslaget utformats så, att dessa få hemortslön enligt motsvarande regler som vanliga värnpliktiga. Detta innebär, att för sådana värnpliktiga i kvalifikationstiden för erhållande av hemortslön icke må inräknas den för dem föreskrivna förlängning av tjänstgöringstiden.'

Av betydelse i detta sammanhang vore jämväl stadgandena i andra stycket av 2 mom. i 20 §. I detta stycke, vars ursprungliga lydelse erhöll sin utformning under förslaget riksdagsbehandling, föreskrevs före den 1 april 1943, att tjänstgöring som i 2 mom. första stycket sägs skulle i förevarande hänseende anses såsom helt fullgjord, därest den värnpliktige tidigare blivit i vederbörlig ordning helt eller delvis befriad från dylik tjänstgöring eller ock enligt för honom gällande bestämmelser haft att fullgöra tjänstgöring under kortare tid än i samma stycke sägs.

I arbetsmarknadskommissionens anvisningar den 3 juli 1942 nr 6 rörande tillämpningen av krigsfamiljebidragsförfattningarna anfördes i fråga om tillämpningen av 20 § i 1942 års krigsfamiljebidragsförordning å äldre värnpliktiga bland annat (s. 18): Därest sådan värnpliktig blivit i vederbörlig ordning helt befriad från tjänstgöring (§ 4 mom. 2 i 1936 års värnpliktslag eller motsvarande lagrum i äldre eller yngre värnpliktslag), som ålegat honom enligt fredsbestämmelser, ansåges *ifrågavarande fredstjänstgöring* om 180 dagar (för samvetsömma 270 resp. 300 dagar) likväl som fullgjord. Dylik värnpliktig bleve således berättigad till hemortslön efter att ha fullgjort 90 dagars värnpliktstjänstgöring efter den 2 september 1939, om han tidigare enligt ovannämnda föreskrifter helt befriats från värnpliktstjänstgöring.

Av arbetsmarknadskommissionens uttalanden torde framgå att arbetsmarknadskommissionen ansett att av värnpliktig, som befriats från värnpliktens fullgörande i fredstid och därefter erhållit tillstånd till tjänstgöring som vapenvägrare eller civilarbetare, icke kunnat krävas mer än 90 dagars tjänstgöring efter den 2 september 1939 för erhållande av hemortslön.

Den 26 mars 1943 utfärdades lag om vapenfria värnpliktiga. Ut i den till grund för lagen liggande propositionen nr 18 till 1943 års riksdag anförde föredragande departementschefen beträffande skyldigheten för de vapenfria värnpliktiga att fullgöra längre tjänstgöring i fred än värnpliktiga i allmänhet (s. 25): 'Såsom jämväl av de sakkunnigas motivering framgår torde tilläggstjänstgöringen böra åligga envar vapenfri värnpliktig, således oavsett om denne erhåller tillstånd till vapenfri tjänst före, under eller efter det han fullgjort honom eljest åliggande tjänstgöring. Även värnpliktig vars skyldighet att fullgöra värnpliktstjänstgöring i fredstid upphört och som erhåller tillstånd till vapenfri tjänst, bör ha att fullgöra tjänstgöringstillägget.'

I propositionen uttalade vidare departementschefen att tillägget i tjänstgöring icke borde få räknas såsom kvalifikationstid för hemortslön (s. 35 och 59).

Nämnda proposition låge även till grund för en genom förordning den 26 mars 1943, som trädde i kraft den 1 april 1943, vidtagen ändring av 20 § i 1942 års krigsfamiljebidragsförordning. Enligt den nya lydelsen föreskreves i 2 mom. första stycket, att vad i 1 mom. stadgades icke skulle äga tillämpning med mindre den värnpliktige — utöver den i 1 mom. omförmälda tjänstgöringen — fullgjort värnpliktstjänstgöring under sammanlagt 180 dagar (i fråga om äldre årsklasser), dock att nämnda tjänstgöringstid skulle förlängas med 120 dagar för vapenfri värnpliktig. 2 mom. andra stycket innehöller i sin nya lydelse bestämmelser därom, att tjänstgöring som i första stycket av samma moment sägs ansåges i förevarande hänseende såsom helt fullgjord, därest den värnpliktige tidigare blivit i vederbörlig ordning helt eller delvis befriad från dylik tjänstgöring eller frikallad från värnpliktens fullgörande eller ock enligt för honom gällande bestämmelser haft att fullgöra tjänstgöring under kortare tid än i samma stycke sägs.

I avseende å efterbesiktigade värnpliktiga innefattade den nya lydelsen en verklig ändring. Till motivering av denna anförde föredragande departementschefen i propositionen (s. 63):

'Enligt min mening är det icke rimligt, att efterbesiktigade värnpliktiga, vilka till övervägande del tillhöra äldre årsklasser, i avseende å hemortslön helt likställas med sådana värnpliktiga som i normal ålder fullgöra sin soldat- (rekryt-)utbildning. 20 § i 1942 års krigsfamiljebidragsförordning innehåller redan nu bestämmelser, enligt vilka fredstjänstgöring såsom kvalifikation för hemortslön skall anses vara helt fullgjord bland annat för det fall, att den värnpliktige tidigare blivit i vederbörlig ordning helt eller delvis befriad från dylik tjänstgöring, exempelvis på grund av familjeskäl. Motsvarande bör gälla den som tidigare till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, kroppslig svaghet eller annan dylik orsak frikallats från värnpliktens fullgörande men som med stöd av de nya bestämmelserna om efterbesiktning numera inkallats till tjänstgöring.'

För de efterbesiktigade hade genom generalorder nr 3200/1942 fastställts en fredstjänstgöring motsvarande tjänstetid om 180 dagar för värnpliktiga i allmänhet och om 270 dagar eller 300 dagar för vapenfria värnpliktiga. Någon skillnad i fråga om kvalifikationstid torde för de efterbesiktigade väl knappast kunna göras mellan vapenföra och vapenfria.

Det framginge av utredningen att Jonsson enligt bestämmelserna under 2. i 27 § i då gällande värnpliktslag icke kunnat efter den 1 januari 1939 inkallas till fredstjänstgöring. Han syntes ha blivit uttagen till ersättningsreserven eller till handräckningstjänst och icke ha fullgjort i samma mom. omförmäld tjänstgöring inom där föreskriven tid. Hans skyldighet att fullgöra värnpliktstjänstgöring i fredstid hade sålunda upphört. Carlsson hade enligt vad utredningen gäve vid handen på grund av familjeskäl befriats från värnpliktens fullgörande under fredstid. Därest de icke erhållit civil-

arbetstillstånd skulle den för dem i 20 § 2 mom. första stycket stadgade tjänstgöringstiden om 180 dagar, ehuru de icke fullgjort någon fredstjänstgöring, jämlikt bestämmelserna i andra stycket av samma moment ha ansetts såsom helt fullgjord i förevarande avseende. Vid inryckningen till militärtjänst på hösten 1942 skulle de i sådant fall omedelbart ha fått börja räkna kvalifikationstid för erhållande av hemortslön.

Av förarbetena till krigsfamiljebidragsförordningen framginge, att förlängningen av den fordrade tjänstgöringen från 180 till 300 dagar för civilarbetarna (de vapenfria) föreskrivits för att man skulle uppnå, att den i § 1 b) i 1925 års lag stadgade tilläggstjänstgöringen icke skulle få anses som kvalifikationstid. Det i 1925 års lag stadgade tillägget avsåge emellertid endast fredstjänstgöringen. Det hade således näppeligen kunnat enligt nämnda lag uttagas av Jonsson och Carlsson, vilka över huvud icke kunnat inkallas till fredstjänstgöring. Att den tjänstgöring, till vilken Jonsson och Carlsson inkallats på hösten 1942, varit att betrakta såsom krigstjänstgöring torde bland annat indirekt framgå av en jämförelse mellan generalordern nr 3900/1941 mom. 9 samt generalordern nr 5000/1940 avd. II och avd. III mom. 1. I övrigt kunde hänvisas till militieombudsmannens redogörelse i ämbetsberättelsen 1942 s. 202—204.

Till stöd för det betraktelsesätt, som här angivits såsom det riktiga, synes man även kunna åberopa själva ordalydelsen av 20 § 2 mom. andra stycket. Såvitt angått tjänstgöring jämlikt 27 § värnpliktslagen hade Jonsson och Carlsson, enligt de bestämmelser som varit för dem gällande, varit helt befriade från dylik tjänstgöring. Att Jonsson och Carlsson sedermera erhållit civilarbetstillstånd borde icke kunna rubba det förhållandet att deras fredstjänstgöring i förevarande avseende vore att anse såsom helt fullgjord. De torde icke heller ha blivit inkallade till någon sådan tjänstgöring (jfr generalordern nr 2534/1942).

Som ovan berörts hade emellertid föredragande departementschefen i den till grund för 1943 års lag om vapenfria värnpliktiga liggande propositionen uttalat, att fredstjänstgöringstillägget enligt samma lag skulle uttagas även av värnpliktig, vars skyldighet att fullgöra värnpliktstjänstgöring i fredstid upphört. Det använda uttryckssättet vore ej alldeles klart. Men det torde väl ej ha avsetts att därunder inbegripa de värnpliktiga, som t. ex. på grund av familjeskäl befriats från värnpliktens fullgörande under fredstid. Om så vore förhållandet, skulle därmed ej överensstämman stadgandet i 20 § 2 mom. andra stycket i familjebidragsförordningen. Departementschefen hade sannolikt avsett sådana värnpliktiga, vilka, på sätt förhållandet vore med Jonsson, icke kunnat vidare inkallas till fredstjänstgöring. Därest departementschefens uttalande lades till grund även för tolkning av 1925 års lag om samvetsömma värnpliktiga, torde ifrågakomma att göra skillnad mellan Jonsson och Carlsson.

Det begärda yttrandet från arbetsmarknadskommissionen inkom den 12 maj 1944. Till yttrandet hörde en av chefen för värnpliktsbyrån upprättad handling av den 11 maj 1944, vari anfördes:

Statens arbetsmarknadskommission hade under hand samrått med majoren Sundelius och kaptenen Brandberg i centrala värnpliktsbyrån samt med överstelöjtnanten Hjortén i lantförsvarets kommandoexpeditioners värnpliktsdetalj. Sundelius och Brandberg hade som sin uppfattning uttalat, att Jonsson, men icke Carlsson, borde ha att fullgöra etthundratjugo dagars militärtjänstgöring, innan kvalifikationstid för erhållande av hemortslön kunde få räknas. Denna mening anslöte sig sålunda till den i förenämnda promemoria i andra hand uttalade uppfattningen och torde bygga på samma skäl. Hjortén hade givit uttryck åt den meningen, att såväl Jonsson som Carlsson omedelbart borde få räkna kvalifikationstid. Hjorténs uppfattning grundade sig i huvudsak därpå, att vid Jonssons och Carlssons inkallelse till nu förevarande tjänstgöring någon fredstjänstgöring icke kunnat av dem utkrävas.

Kommissionen hade tidigare haft att taga ställning till spörsmål av förevarande art i samband med av familjebidragsnämnder och truppregistreringsmyndigheter gjorda förfrågningar, när kvalifikationstid för erhållande av hemortslön började löpa in fråga om värnpliktig, som, sedan någon fredstjänstgöring icke mera kunde av honom utkrävas, blivit s. k. samvetsöm värnpliktig. Härvid hade kommissionen givit uttryck åt den uppfattningen att sådan samvetsöm värnpliktig hade att fullgöra nittio respektive etthundratjugo dagars tjänstgöring, innan han finge börja räkna kvalifikationstid. En dylik mening hade ansetts stå i överensstämmelse med en av principerna för lagstiftningen rörande de samvetsömma, nämligen att övergången till tjänstgöring såsom samvetsöm borde föranleda längre tjänstgöringstid. Hänsyn hade vidare syntts böra tagas därtill, att nu ifrågavarande värnpliktiga i allmänhet framfört sina samvetsbetänkligheter sedan med hösten 1939 riskerna för krigshandlingar ökats. På grund härav hade det icke heller ansetts uteslutet, att åtminstone för vissa av berörda värnpliktiga riskerna för krigshandlingar medfört, att dessa värnpliktiga funnit med sina intressen förenligt att för sig själva eller åtminstone för andra understryka samvetsbetänkligheternas djup. Vad anginge sistnämnda synpunkt torde kommissionens mening i viss mån ansluta sig till vad som i förenämnda proposition nr 18 till 1943 års riksdag återgäves av en av riksdagens militieombudsman till 1941 års utredning angående samvetsömma värnpliktiga överlämnad skrivelse till Kungl. Maj:t.

Den av kommissionen vid tidigare tillfällen uttalade meningen syntes heller icke strida mot ordalydelsen av 20 § 1942 års krigsfamiljebidragsförordning. Av betydelse i förevarande sammanhang vore bestämmelsen i 2 mom. andra punkten, varest stadgades att tjänstgöring som i första stycket sägs ansåges i förevarande hänseende som helt fullgjord, därest den värnpliktige blivit i vederbörlig ordning helt eller delvis befriad från dylik tjänstgöring eller ock enligt för honom gällande bestämmelser haft att fullgöra tjänstgöring under kortare tid än i samma stycke sägs — varmed enligt stadgandets lydelse enligt förordningen nr 125/1943 vore att likställa det förhållandet, att den värnpliktige blivit frikallad från värnpliktens fullgörande. Be-

stämelsen i första stycket torde nämligen kunna läsas så, att, vad anginge samvetsömma värnpliktiga, fråga vore om två delvis olika tjänstgöringstider, nämligen dels en tjänstgöringstid beräknad efter genomsnittlig normal fredstjänstgöring, dels ock om ett ytterligare tjänstgöringstillägg för samvetsömma värnpliktiga. Vad anginge i förevarande sammanhang avsedda värnpliktiga, vilka först numera blivit samvetsömma (vapenfria), hade de väl befriats (motsvarande) från normal fredstjänstgöring men icke från tjänstgöringstillägget. Avgörande betydelse torde heller icke behöva tilläggas det förhållandet att fredstjänstgöring icke mera kunde utkrävas av ifrågavarande värnpliktiga. Ehuru bakom bestämmelserna i 2 mom. första stycket låge tanken på fredstjänstgöring, vore nämligen bestämmelserna utformade så, att fråga vore om tjänstgöring till visst dagantal. Det kunde sålunda även i andra sammanhang förekomma, att värnpliktiga, vilka icke såsom fredstjänstgöring fullgjort i 2 mom. första stycket stadgat normalt dagantal om etthundraåttio eller trehundra sextio dagar, finge genom beredskapstjänstgöring fullgöra felande dagantal, innan kvalifikationstid finge räknas.

Överhuvud taget syntes omständigheter, som inträffat före den tidpunkt, då den värnpliktige förklarats berättigad att fullgöra tjänstgöring såsom samvetsöm (vapenfri) icke böra kunna åberopas för befrielse från skyldigheten att fullgöra tjänstgöringstillägg innan kvalifikationstid för rätt till hemortslön finge börja räknas.

Vad anginge kommissionens i förenämnda inom militieombudsmansexpeditionen uppgjorda promemoria återgivna uttalande i anvisningar nr 6 hade kommissionen med detta uttalande allenast åsyftat det fall, då den värnpliktige redan vid tidpunkten för fredstjänstgöringens fullgörande varit samvetsöm. I dylikt fall syntes nämligen meddelad befrielse (motsvarande) få anses inbegripa jämväl tjänstgöringstillägget.

Under åberopande av den av chefen för värnpliktsbyrån upprättade handlingen anförde arbetsmarknadscommissionen i sitt yttrande:

Kommissionen finge såsom sin uppfattning uttala, att ifrågavarande värnpliktiga borde ha att fullgöra 120 dagars tjänstgöring innan kvalifikationstid för erhållande av hemortslön finge räknas. Till stöd för denna uppfattning ville kommissionen särskilt åberopa föredragande departementschefens i förenämnda promemoria omförmälda uttalande i propositionen nr 18 till 1943 års riksdag med förslag till lag om vapenfria värnpliktiga, m. m., där- om, att tjänstgöringstillägget borde åligga envar vapenfri värnpliktig, således oavsett om denne erhöle tillstånd till vapenfri tjänst före, under eller efter det han fullgjort honom eljest åliggande tjänstgöring, ävensom därom att även värnpliktig, vars skyldighet att fullgöra värnpliktstjänstgöring i fredstid upphört och som erhöle tillstånd till vapenfri tjänst, borde ha att fullgöra tjänstgöringstillägget.

Med hänsyn till i ovannämnda promemoria återgivna uttalanden av representanter för militära myndigheter ansåge emellertid kommissionen på sakens nuvarande ståndpunkt sig icke böra i egenskap av tillsynsmyndighet

utfärda bestämmelser rörande förevarande spörsmål, då detta spörsmål, ehuru det hade betydelse för tolkningen av krigsfamiljebidragsförordningen, å vilken kommissionen vore tillsynsmyndighet, dock i princip avsåge ett ämne, som låge utanför kommissionens befogenheter. På grund av detta förhållande syntes frågan böra underställas Kungl. Maj:ts prövning.

Vid tillkomsten av 1942 års krigsfamiljebidragsförordning gjordes sådana uttalanden att innebörden av de hithörande stadgandena måste vara den, som arbetsmarknadskommissionen i juli 1942 gav uttryck för, eller att värnpliktig som blivit helt befriad från tjänstgöring under fredstid skulle behandlas såsom om fredstjänstgöring om 180 respektive 270 eller 300 dagar likväl vore fullgjord. Någon anledning att då göra skillnad mellan det fall, att den värnpliktige redan vid tiden för befrielsen varit samvetsöm, och det fall att han först efteråt anmält sina samvetsbetänkligheter, synes icke ha förelegat. I båda fallen måste befrielsen ansetts ha medfört att något tjänstgöringstillägg icke kunnat uttagas under fredstid. Arbetsmarknadskommissionen har emellertid numera intagit en annan ståndpunkt i det att kommissionen förklarar, att ifrågavarande värnpliktiga ha att fullgöra 120 dagars tjänstgöring innan kvalifikationstid för erhållande av hemortslön får räknas. Till stöd för denna uppfattning har särskilt åberopats vissa uttalanden vid tillkomsten av den nya lagstiftningen om vapenfria värnpliktiga. Dessa uttalanden stödjade obestriddligen kommissionens senare ståndpunkt. Det förtjänar dock att uppmärksammas att ingen av de sakkunniga militärer med vilka kommissionen samrått helt anslutit sig till denna ståndpunkt. Det kan också ifrågasättas huruvida innebörden av 1942 års krigsfamiljebidragsförordning kunnat förändras genom de åberopade uttalandena.

De olika argument som tala för den ena eller andra tolkningen ha berörts i ärendet och det torde icke vara nödvändigt att här ytterligare utveckla synpunkterna på frågan. Vad som nu är mest angeläget är att en enhetlig praxis kommer till stånd hos familjebidragsnämnder och trupperregistreringsmyndigheter. Jag ansluter mig till arbetsmarknadskommissionens uppfattning, att frågan bör underställas Eders Kungl. Maj:ts prövning, och får alltså med stöd av 13 § i den för riksdagens militieombudsman utfärdade instruktionen för Eders Kungl. Maj:t anmäla detta ärende för den åtgärd, vartill Eders Kungl. Maj:t må finna framställningen föranleda.»

7. Förelägningsförhållandena vid ridskolan å Strömsholm.

Härom avlät militieombudsmannen den 28 oktober 1944 en så lydande skrivelse till Konungen:

»Vid en av mig i september innevarande år förrättad inspektion av ridskolan å Strömsholm har jag funnit förelägningsförhållandena mindre tillfredsställande.

Skolans nuvarande kasern är en äldre träbyggnad utan centralvärme och de i densamma belägna lokalerna, som äro tagna i anspråk å bottenvåningen såsom sjukavdelning samt å vindsvåningen såsom förläggning för manskap och bostadsrum för kvinnlig kökspersonal, äro ej tillräckliga för de angivna ändamålen och befinna sig dessutom i ett mycket bristfälligt skick. Som exempel må nämnas att såsom väntrum för sjukanmälda måste användas en förstuga utan uppvärmningsanordning, vilket givetvis särskilt vintertid är vådligt ur hälsosynpunkt. Utrymmet i matinrättningens köks- och ekonomilokaler är ej tillfredsställande och köket är i avsaknad av tidsenlig utrustning. Den såsom marketenteri disponerade lokalen är alltför liten och saknar möjlighet att bereda manskapet önskvärd trevnad under fritiden. Som ett sammanfattande omdöme vill jag anföra att förläggningsförhållandena vid ridskolan äro avsevärt sämre än vid någon annan permanent fredsförläggning som jag besökt under min ämbetstid.

Enligt vad jag inhämtat har arméns fortifikationsförvaltning i anledning av remiss till Kungl. Maj:t avgivit ett den 30 september 1944 dagtecknat utlåtande om ordnande av förläggningen vid ridskolan. Utlåtandet utmynnar i ett förslag till program för tillgodosende av ridskolans byggnadsbehov samt en beräkning av kostnaderna för programmets genomförande. Uti programmet har bland annat upptagits inredande i nuvarande kasernen av lokaler till sjukavdelning och bostadsrum för husmödrar och köksbiträden, samt uppförande av en manskapskasern ävensom av en byggnad för matinrättning, marketenteri och panncentral.

Jag anser det synnerligen nödvändigt att de byggnadsbehov vid ridskolan som ovan angivits — särskilt ombyggnad av den nuvarande kasernen och uppförande av en ny kasern — så snart som möjligt bliva tillgodosedda och ansluter jag mig därför i angivna delar till den av arméns fortifikationsförvaltning gjorda framställningen.

Med stöd av 13 § i den för riksdagens militieombudsman utfärdade instruktionen har jag ansett mig böra bringa min uppfattning till Eders Kungl. Maj:ts kännedom.»

Yttrande till Konungen i anledning av remiss av förslag till ändrade bestämmelser angående domstols behörighet i fråga om upptagande av vissa brottmål.

Militieombudsmannen avgav den 19 februari 1944 följande underdåniga yttrande:

»Sedan genom remiss den 31 januari 1944 tillfälle beretts mig att avgiva yttrande över en inom justitiedepartementet upprättad promemoria angående domstols behörighet i fråga om upptagande av vissa brottmål, får jag anföra följande.

I promemorian — vars utarbetande torde ha föranletts av framställning den 1 april 1942 från militieombudsmannen till Kungl. Maj:t (se 1943 års ämbetsberättelse s. 242 ff) och uttalande av riksdagens revisorer i deras berättelse till 1943 års riksdag — har, med hänsyn till de olägenheter som ofta äro förenade med en förvisning av mål från en krigsrätt till en annan krigsrätt samt från krigsrätt till allmän underrätt och vice versa, föreslagits sådana ändringar i de bestämmelser, som innefattas i lagen den 22 februari 1924 angående domstols behörighet i fråga om upptagande av vissa brottmål, att de principer som ligga till grund för denna lag erhålla tillämpning jämväl då enligt gällande forumbestämmelser mot en och samma person skolat anhängiggöras ansvarstalan vid olika krigsrätter eller vid såväl krigsrätt som allmän underrätt. Genomförande av en sådan lagändring kan jag i princip tillstyrka.

I fråga om den närmare utformningen av de föreslagna bestämmelserna, i vad de avse sammanförande av krigsrättsmål och mål som höra till allmän domstol, får jag anföra följande. I promemorian framhålles att åtskilliga krigsrättsmål äro av sådan beskaffenhet, att militär sakkunskap är önskvärd såväl vid utredningen som vid avdömandet, och att dylika mål ej böra upptagas av civil domstol. Vidare erinras att det är av vikt att krigsrätterna, vilka äro avsedda för den rent militära rättsskipningen och erhållit sin sammansättning med hänsyn härtill, icke få rannsaka i svarbedömda mål, som enligt vanliga regler böra handläggas av allmän domstol. Sisinämnda synpunkt torde ha särskild betydelse med avseende å fältkrigsrätterna på grund av deras sammansättning och verksamhet.

Det torde vara närmast med hänsyn till dylika synpunkter som man i promemorian genom anordnandet av ett särskilt kontrollförfarande velat förebygga, att den föreslagna möjligheten att sammanföra krigsrättsmål och andra mål komme att utnyttjas i större omfattning än vad som kan anses lämpligt. Jag anser det emellertid kunna ifrågasättas huruvida något kon-

trollförfarande är erforderligt. Enligt 1924 års lag gäller som förutsättning för gemensam handläggning av mål angående brott som begåtts inom olika allmänna underrätters domvärjo att så skall kunna ske utan men för utredningens fullständighet och att det eljest med hänsyn till kostnader och andra omständigheter finnes lämpligt. Att dessa förutsättningar i varje fall föreligga torde enligt nämnda lag prövas av dels den åklagare som avser att hos annan åklagare göra framställning om upptagande av talan vid domstol på grund av brott begånget inom annan domstols domvärjo, dels den åklagare på vilken det i anledning av dylik framställning ankommer att anhängiggöra och utföra åklagartalan och dels av den domstol, vid vilken den gemensamma handläggningen är avsedd att äga rum. Det kan ifrågasättas huruvida icke enbart i huvudsaklig överensstämmelse härmed prövningen av frågor om sammanförande av krigsrättsmål och mål hörande till allmän domstol skulle kunna regleras. Enligt min mening skulle knappast behöva befaras att utan särskilt kontrollorgan ovan omförmälda i promemorian framförda synpunkter icke skulle tillbörligt beaktas.

I fråga om militära mål komme det att i första hand åligga vederbörande befälhavare att, efter konsultation av auditören eller den civile ledamoten av fältkrigsrätten, pröva huruvida omständigheterna i målet vore sådana att militär sakkunskap skulle vara önskvärd vid såväl handläggningen som avdömande av målet. Om så skulle befinnas icke vara fallet skulle befälhavaren äga att hos vederbörande allmän åklagare göra framställning om anhängiggörande och utförande av talan i målet vid allmän underrätt. Det komme att åligga nämnde åklagare att själv pröva dels att sannolika skäl föreläge mot den tilltalade angående brottets verklighet och dels att den erforderliga utredningen utan tidsutdräkt och väsentlig ökning av kostnaderna för det allmänna eller för enskilda parter kunde förebringas vid rannsakningsdomstolen. Därest åklagaren skulle finna att omständigheterna i målet vore sådana att detsamma med hänsyn till behovet av militär sakkunskap icke lämpligen borde upptagas av allmän underrätt, synes han böra vara oförhindrad att jämväl på grund härav vägra att upptaga målet. Där talan blivit av åklagaren anhängiggjord torde det slutligen även böra tillkomma vederbörande allmän underrätt att verkställa prövning huruvida målet med hänsyn till dylika omständigheter lämpligen borde upptagas vid domstolen. När fråga uppkomme att vid krigsrätt upptaga åtal som hör under allmän underrätt skulle det i första hand ankomma på vederbörande åklagare vid allmän underrätt att pröva huruvida målet kunde anses vara av den beskaffenhet att krigsrätt icke lämpligen borde betungas därmed. Endast där han funne så icke vara fallet borde han äga att hos vederbörande befälhavare göra framställning om handläggning av målet vid krigsrätt. Det torde böra åligga befälhavaren att i dylikt fall — utan att härvid ingå på prövning av lämpligheten av målens sammanförande till gemensam handläggning vid krigsrätt — hänskjuta det nya målet till krigsrätt. Att icke i sistnämnda fall tillerkänna befälhavaren någon självständig prövningsrätt torde jämväl stå bäst i överensstämmelse med stadgandet i 51 § lagen om krigsdomstolar och

rättegången därstädes. Enligt nämnda lagrum torde det nämligen icke i allmänhet tillkomma befälhavare att sedan av allmän åklagare gjorts angivelse om brott pröva om sannolika skäl finnas för antagande att det angivna brottet är begånget eller att med ledning av en sådan prövning avgöra om angivelsen skall hänskjutas till domstol eller icke. (Se Svedelius-Geijerstam: Strafflagen för krigsmakten s. 527.) Såväl vederbörande krigsfiskal som krigsrätten skulle vara oförhindrad att pröva huruvida åtalet lämpligen borde handläggas vid krigsdomstol. — Vad angår domstolarnas prövning torde kunna antagas att dessa och ej minst krigsrätterna icke komma att vara benägna att upptaga mål hörande till annan domstol i andra fall än då fullgoda skäl därtill föreligga.

Jag är tveksam om huruvida det är påkallat att utöver den prövning, som enligt vad sålunda anförts skulle komma att åvila befälhavare, åklagare och vederbörande underrätt, anordna ett särskilt prövningsförfarande. Skulle emellertid en dylik särskild prövning anses böra verkställas synes det mig icke vara den lämpligaste anordningen att överlämna denna åt krigsöverdomstolen. Det kan näppeligen anses erforderligt att för sådant ändamål anlita domstol. Detta skulle sannolikt också föranleda ett ganska tungt och omständligt förfarande. Mera överensstämmande med sakens natur synes vara att uppgiften anförtros ett överordnat åklagarorgan. I sådant fall skulle tillvägagångssättet jämväl bli enklare och smidigare. Kontrollen synes kunna anförtros vederbörande överåklagare vid de allmänna domstolarna, d. v. s. landsfogde och i Stockholm förste stadsfiskalen. Detta bör gälla vare sig fråga är om upptagande vid krigsrätt av mål tillhörande allmän domstol eller upptagande vid allmän domstol av mål hörande till krigsrätt. Om det närmast över krigsfiskalerna funnits en åklagare med funktioner motsvarande landsfogdens kunde ha varit lämpligare att i sistnämnda fall åt en dylik överåklagare anförtro uppgiften, men den torde utan olägenhet helt kunna övertagas av landsfogde eller förste stadsfiskalen. Därest den ifrågasatta kontrollen icke på sätt nu förordats anses lämpligen kunna överlämnas åt landsfogde eller förste stadsfiskalen är enligt min mening uppgiftens anförtroende åt justitiekanslern att föredraga framför att krigsöverdomstolen betungas därmed.

Vidkommande förfarandet i det fall då fråga uppkommer om upptagande av talan vid krigsrätt på grund av brott hörande under annan krigsrätt stadgas i 2 § i lagutkastet att det ankommer på den befälhavare, som äger föranstalta om sammankallande av förstnämnda krigsrätt, att på framställning av den befälhavare, som äger föranstalta om sammankallande av den andra krigsrätten, vidtaga erforderliga åtgärder för talans anhängiggörande. Att det bör åligga den befälhavare hos vilken dylik framställning gjorts att utan närmare prövning hänskjuta målet till krigsätt torde framgå av vad ovan anförts angående det fall då från åklagare vid allmän underrätt till befälhavaren inkommer framställning om upptagande av visst mål vid krigsrätt.»

Yttrande till Konungen i anledning av remiss av utredning rörande hälsningsplikten för enskilt uppträdande militär personal.

Militieombudsmannen avgav den 17 mars 1944 följande underdåniga yttrande:

»Sedan genom remiss den 25 februari 1944 tillfälle beretts mig att avgiva yttrande över en av översten Ivar Backlund verkställd utredning rörande hälsningsplikten för enskilt uppträdande militär personal, får jag anföra följande.

Av de militära myndigheterna, å ena sidan, samt från civilt håll, å andra sidan, hävdas, såsom av utredningen framgår, angående motiveringen för den militära hälsningsplikten synpunkter som äro i vissa avgörande hänseenden helt oförenliga. Man gör sålunda från militärt håll gällande bland annat att den militära hälsningsplikten är av betydelse för de värnpliktigas fostran till uppmärksamhet, pli, hållning och ökad stridsduglighet ävensom att den är ett viktigt medel för upprätthållande av en god disciplin inom krigsmakten. Den militära hälsningspliktens kritiker, å andra sidan, bestrida riktigheten av dessa påståenden och hävda att hälsningsplikten saknar större värde som militärt utbildningsmedel samt att den med hänsyn till den irritation som den stundom vällar snarare är ägnad att verka upplösande å disciplinen.

Sannolikt har hälsningsplikten från de militära myndigheternas sida tillmätts alltför stor vikt. Stridsdugligheten samt en god anda och god disciplin inom krigsmakten torde huvudsakligen sammanhånga med andra mera betydelsefulla faktorer än de värnpliktigas inställning till hälsningsplikten. I varje fall kan den verkställda utredningen icke anses ha övertygande visat att hälsningsplikten för de värnpliktigas utbildning och för disciplinen har den stora betydelse som utredningsmannen velat tillerkänna densamma. Det synes mig emellertid även att från den motsatta sidan de olägenheter, som kunna vara förbundna med hälsningsplikten i dess nuvarande omfattning, blivit icke obetydligt överdrivna. De av utredningsmannen föreslagna inskränkningarna i hälsningsplikten förefalla mig vara väl motiverade. Att på grundval av den nu verkställda utredningen företaga mera radikala förändringar härutinnan torde knappast vara välbetänkt och jag anser frågan näp- peligen vara av sådan betydelse att det under nuvarande förhållanden är påkallat med en förnyad utredning.»
